

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

VEZİRKÖPRÜ MESLEK YÜKSEKOKULU

ÇOCUK BAKIMI VE GENÇLİK HİZMETLERİ BÖLÜMÜ

ÇOCUK GELİŞİMİ PROGRAMI

ÇOCUK GELİŞİMİ-II DERSİ

(2.YARIYIL - BAHAR DÖNEMİ)

**“ÇOCUK GELİŞİMİ-II DERS NOTLARI”
(DERLEME)**

Öğr. Gör. Metin KADİM

metin.kadim@omu.edu.tr

SAMSUN

BÖLÜM-1

SOSYAL GELİŞİM

1.Tanımı ve Önemi	2
2.Sosyal Gelişimle İlgili Kavramlar	2
3.0-12 Yaş Çocuklarında Sosyalleşme Özellikleri	4
4.Çocuğun Toplumsallaşmasındaki Etkiler.....	7
5.Sosyal Gelişim Kuramları	15
6.Sosyal Gelişimin Diğer Gelişim Alanlarıyla İlişkisi	24
KAYNAKÇA	25

BÖLÜM-1

SOSYAL GELİŞİM

1.TANIMI VE ÖNEMİ

Sosyal gelişim; bireyin içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilir biçimde davranmayı öğrenme sürecidir (Fazlıoğlu, 2009). Sosyal gelişim, toplumsal beklentilere uygunluk gösteren kazanılmış davranış yeteneği olarak da tanımlanabilir.

Ailenin sosyal değerlerini algılamaya başlaması, bunları kendine göre eleştirmesi ve davranışa dönüştürmeye çalışması, çocuğun sosyalleşmesinin ilk göstergeleridir. Diğer gelişim alanlarında olduğu gibi erken çocukluk çağında kazandığı sosyal değerler ve sosyal yaşantılar, çocuğun daha ileri yaşlardaki sosyal gelişiminin temelini oluşturur.

Sosyal becerileri gelişmiş bir insan, çevresindeki diğer insanlarla sorun yaşamadan, olumlu ilişkiler kurar. Sorun yaşasa bile bunları toplumca onaylanan yollarla çözümleyebilir. Bu özellikleri sosyal statüsüne yansıyabilir, bulunduğu toplulukta liderlik rolü üstlenebilir. Kendi ihtiyaçları ve istekleri ile toplumun istekleri arasında denge sağlayabilir. Birlikte yaşadığı insanlarla yardımlaşmayı, paylaşmayı, iş birliği içinde çalışmayı başarır ve duygularını içinde yaşadığı kültüre uygun biçimde ifade edebilir (Baran, 2011).

Sosyal becerilerden yoksun çocuklar ise arkadaşları tarafından reddedilmekte, akademik açıdan da başarısız olabilmektedir. Bu çocuklar, gelecek yaşantılarında arkadaşlarına göre daha fazla sosyal sorunlarla karşılaşabilmektedir (Baran, 2011).

Çocuğun sosyal bir birey olmasında kalıttan çok, çevrenin etkili olduğu yani sosyal bir birey olmada öğrenmenin etkili olduğu görüşü baskındır. Çocukların sosyal gelişim özelliklerinin bilinmemesi, çocukların gelişim düzeyinin üstünde gerçekleştiremeyeceği davranışların istenmesine dolayısıyla çocukların uyumsuzlaşmasına veya gelişim düzeyine göre sosyalleşmesinin gecikmesine neden olabilir. Bu nedenle çocuğun yaşamında daha sağlıklı ve mutlu bir şekilde toplumsallaşması ve sosyal gelişimi destekleyecek çevrenin hazırlanması açısından sosyal gelişim özelliklerinin bilinmesi önemlidir.

2.SOSYAL GELİŞİMLE İLGİLİ KAVRAMLAR

2.1.Benlik

Benlik kavramı, insanın kendini görüş ve algılayış biçimi olarak tanımlanabilir. Bireyin kendi özelliklerine, yeteneklerine, değer yargılarına, emel ve ideallerine ilişkin kanılarını içerir ve "Ben kimim?" sorusunun yanıtı olarak ifade edilir. Çocuk dünyaya geldiği ilk aylarda bedeniyle dış dünyayı ayırt edemez. Çevreyi kendi bedeninin bir parçası olarak algılar.

Zamanla kendi bedeninin sınırlarını öğrenir, kendini tanımaya başlar. İlgili alanları arttıkça kendisinin duyguları, düşünceleri ve istekleri olan birey olduğunun farkına varır. Böylece benliğin ilk temelleri atılmış olur. Önce aile bireyleri sonra çevresi ile ilgili sosyal bağlar kurarak benlik gelişimini sürdürür. Çocukluktan itibaren yeterli ilgi gören birey, temel güven duygusunu kazanarak olumlu bir benlik geliştirir. Sevgi, ilgi ve güvenden yoksun olarak yetişen birey ise olumsuz ben kavramı geliştirerek büyür.

2.2.Sosyalleşme

Sosyalleşme, insanın içinde yaşadığı topluma uyması, birlikte yaşadığı insanlarla geçinmeyi öğrenmesi demektir. Bu da bireyin içinde bulunduğu toplumun kültürel değerlerini kazanması ile mümkün olur (Uluğ, 2007).

İnsanlar bir grubun ve daha geniş bir toplumun üyesi olarak ve diğer üyelerle etkileşerek yaşamını sürdürürler. Çocuk doğduğu andan itibaren bir grubun, yani ailesinin doğal bir üyesidir. İçinde bulunduğu toplumda etkili, hem kendine hem de topluma yararlı bir biçimde yaşayabilmek için; düşünme, yapma ve hissetme yeteneklerini kullanarak kültürün davranış örüntülerini, ahlak değerlerini ve kendi rollerini benimsemek, bazı nitelikler geliştirmek zorundadır. İşte bireyin içinde yaşadığı toplumda etkili bir biçimde fonksiyonel olması için, gerekli nitelikleri geliştirmesi sürecine sosyalleşme denir (Huizinga, 1995).

Sosyalleşme en başarılı şekliyle insan organizmasının çaresizlik ve tam bir bencillikle nitelenen bebeklik çağından, bağımsız bir yaratıcılıkla nitelenen yetişkinlik dönemine geçmesiyle sonuçlanan bir öğrenme ve öğretme işlemidir. Öğrenmenin yanı sıra şartlanma, katılma ve alıştırma sosyalleşmenin gerçekleşmesinde rol oynayan öğelerdir. İnsan yaşamının en büyük başarısı, sağlam ve dengeli bir sosyalleşmeye kavuşmasıdır (Orçan, 2012).

Bireyin içinde bulunduğu toplumda geçerli olan kural ve değer yargılarını öğrenmesine, onlarla uyum içinde olmasına sosyalleşme denir. Birey, sosyalleşme süreci boyunca toplumun kurallarına ve değerlerine uymayı öğrenir ve bu değerler sistemini benimser. Bu öğrenme, bütün yaşam boyunca devam eder. Çocuğun sosyal gelişiminin temellerinin atıldığı ilk yer ailedir. Sosyal gelişimin yaşandığı bir sonraki dönem okuldur. Okulda öğretmenleri tarafından anlaşılması, bireysel farklılıklarının kabul edilmesi, okul bünyesinde oluşturulan sosyal kulüplere yönlendirilmesi, çocuğun sosyal gelişimini destekler.

2.3.Sosyal Olgunluk

Bireyin içinde yaşadığı toplumun kurallarına uymada yaş düzeyine göre gösterdiği olgunluğa, sosyal olgunluk denir. Çocuğun sosyal olgunluk düzeyine ulaşması, öncelikle anne babası ile sağlıklı iletişimi ve toplumun değer yargılarını öğrenmesiyle gerçekleşir (Fazlıoğlu, 2009).

Bireyin sosyal açıdan yaşına uygun davranışları gösterebilmesi olarak tanımlanan sosyal olgunluk, diğer bireylerin isteklerini, duygularını, düşüncelerini, ihtiyaçlarını göz

önünde bulundurmayı içerir (Gülay ve Akman, 2009: 23). Bireyin sosyalleşebilmesi için, kazandığı becerilerin, tutumların ve düşüncelerinin belli bir düzeye yani sosyal olgunluğa gelmesi gerekir.

2.4.Kültürel Özellikler

Bir toplumu duyuş, düşünüş, yaşayış bakımından diğerlerinden ayıran gelenek, görenek ve adetlerin tümüne; toplumun yaşam biçimine kültür denir. Geçmişten günümüze kadar gelen örf, adet, gelenek-görenek ve değer yargıları, çekirdek ailelerin artması ile zaman içinde eski etkisini kaybetmiştir. Bu özellikler, aileden aileye farklılık göstererek günümüzde hala ağırlığını korumaya devam etmektedir. Belli bir toplumsal sınıfta doğmak, kişinin yaşamındaki seçimlerinde belirleyicidir. Bu toplumsal sınıflar; kişinin alışkanlıklarını, geleneklerini, değer yargılarını ve amaçlarını biçimlendirir. Zevklerini ve özlemlerini etkiler ve sınıfsal kültürünü oluşturur. Toplumsal sınıf farklılıkları ise aile ilişkilerine ve çocuğun eğitime bakış açısına yansır (Fazlıoğlu, 2009).

Bireylerin sosyal çevreleri doğumdan itibaren karmaşık bir yapı sergilemektedir. Aile, soy, sosyal sınıf, ırk, din grubu gibi toplumsal grupların her biri fikirlerini, inançlarını, değerlerini, beklentilerini ve uygun davranış örneklerini paylaşmaktadırlar. Bu bakımdan kültürel özellikler bireyin sosyalleşme sürecinde önemli bir etkidir (Orçan, 2012).

3. 0-12 YAŞ ÇOCUKLARINDA SOSYALLEŞME ÖZELLİKLERİ

3.1.Aile İlişkileri

Çocuğun doğumdan sonraki ilk günlerde annesine olan bağımlılığı onun ilk sosyal ilişkileridir. Anne bebeğine sevgi göstererek, dokunarak, bebeğin tüm ihtiyaçlarını karşılayarak, anne-bebek arası sosyal gelişime yardımcı olmaktadır. Bağlılık bebeğin anneye yakın olmasını sağlar, böylece bebek hem beslenir hem de çevreden gelebilecek olumsuz etkilerden korunur. Ancak bebekler büyüdükçe anneye bu şekilde bağlı kalmaz ve çevrelerini araştırmak için ondan koparlar. Anneye bağlılık ve ondan kopma bebeklikteki ilk sosyal deneyimlerdir.

Çocukların anneye bağlılık gösterdikleri dönem çocukların çevreyi tanıma isteklerinin arttığı dönemdir, işte bu aşamada bebekler bağlılık ile kopma arasındaki çelişkiyi yaşarlar. Bebek çevreyi tanımak için önceleri çok kısa mesafede kısa süre için anneden uzaklaşır. Tehlike olarak algıladığı bir durum varsa hemen anneye döner. Çocuk bu geri dönüşlerde annesi yanında bulursa zamanla bu kopmaların süresi ve uzaklığı artar. Böylece bebek ilerde bağımsız bir kişilik geliştirmek için önemli bir adım atmış olur. Ne var ki bazı anneler kendi güvensizliklerini bebeklerine yansıtarak onların kopma davranışlarını engeller. Anneler bu engellemeleri yaparlarken gerçekte mantıklı gibi görünen bahaneler bulabilirler. Gelişim sürecinin erken yaşlarında oluşan bağlanmanın en etkili olduğu alan yakın ilişkilerdir. Çocukluk sürecinde yaşanan bağlanma ilişkisinin boyutları, bireyin ileriki yaşamı için de ipuçları verir (Orçan, 2012).

3.2.Arkadaş Edinme

Bebek 5. ve 6. aylarda başka çocuklara tepki göstermeye başlar. Başka bir çocuğu gördüğünde ona doğru atılır ya da çekinir, gülümser ve sesler çıkarır. Bebekliğinin sonuna doğru başka çocuklarla oynaması, oyuncaklarını onlarla paylaşması ve arkadaşlarıyla kavga etmesi oldukça sık görülen davranışlardır. 2-3 yaşlarında oyun arkadaşlarını çabucak değiştirebilir ve başka bir arkadaşını sevdiğini söyleyebilir. Erken çocukluğun sonlarına doğru çocuğun ana-babasına bağlılığı çözülmekte ve dışarıdaki arkadaşlarıyla ilgilendiği görülmektedir. Çocuğun artık uzunca bir süre beraber olduğu bir ya da iki arkadaşı vardır.

3.3.Gruba Katılma

Çocuklar 2 yaşına kadar yalnız oynar. Diğer çocuklarla olan ilişkileri; taklit, birbirini seyretme ve birbirinin oyuncağını alma davranışı şeklinde görülür. Grup hâlinde oynamaya 3-4 yaşında başlarlar. Oynarken birbirleriyle konuşur ve grup içinden oynamak istediklerini seçerler. Gösterdikleri ortak davranış, birbirlerini seyretme ve konuşmadır.

Okul çağı, öğrencinin gruplaşma çağıdır. Bir öğrencinin akran veya oyun gruplarından birine katılması hem çocuk için bir ihtiyaçtır hem de onun sosyalleşmesi için bir zorunluluktur.

3.4.Çocuk Kavga ve Tartışmaları

Erken çocukluk çağında çocuklar, karşılaştıkları hayal kırıklığının sonucunu kavgaya bağlarlar. Özellikle ilgi merkezi olma, duygularının başka yollarla doyurulmaması hâlinde kavgacılıkla bu duygularını doyurmaya çalışırlar. Oyun gruplarında sık sık kavga ederler ama kavganın sonundaki küskünlükleri uzun sürmez, barışırlar.

Ailenin çocuk üzerindeki tutumu, çocuğun diğer çocuklarla arkadaşlığının olumlu ya da olumsuz yönlere eğilim göstermesine neden olur. Sevgi dolu bir ailede büyüyen çocuklar çevrelerindeki insanlarla kavga etmeden iletişim kuracaklardır. Şiddetin görüldüğü ailede yetişen çocuklar kavgacı olacaklardır. Sevgi gören çocuk sevmeyi, şiddet gören çocuk kavgayı öğrenir.

3.5.İş Birliği

Yaşantısının ilk yıllarında kendini evrenin merkezi zanneden çocuklar, benmerkezcidir. Oyunları kısa sürelidir. Bütün dünyanın onun etrafında döndüğünü zanneder.

3. yaştan itibaren çevresinde diğer varlıkların bulunduğunu kabul eder. Sahip olduğu şeyleri diğer insanlarla paylaşmaya başlar. Çevresiyle iletişim kurması, kendisinin dışında bir dünyanın varlığını kabul etmesi demektir. Çevresiyle ilişkileri arttıkça sosyalleşme gelişir.

Çocuğa içinde yaşadığı toplumun kurallarını ve paylaşmayı öğretmek, eğitimin görevidir. İnsanların birbirleriyle yardımlaşması ve dostça yaşaması, iş birliğini gerektirir.

Erken çocuklukta, oynadığı oyunun kurallarına uyan, arkadaşlarının hakkına saygı duyan çocuk, büyüdüğünde toplum kurallarına uyan sosyal bir insan olacaktır.

3.6.Rekabet

İnsanların yapısında doğal yarışçılık duygusu vardır. Yarışçılık duygusu insanı başarıya götürür. Bu duygu, kıskançlık boyutuna ulaşırsa kişinin kendisine ve çevresine zarar verir.

Ailenin yaşadığı ortam, rekabet konusunda çocuk için temel etkidir. Ailede sevgi ve hoşgörüye dayalı bir ortam varsa çocuk paylaşmayı, çocuklar arası ayırım ve şiddet varsa kıskançlığı öğrenecektir.

Aynı cinsten kardeşler arasında, yaş farkı fazla değilse, az veya çok rekabet görülür. Anne-baba, kardeşlerden birine daha fazla ilgi gösteriyorsa rekabet kıskançlıkla birlikte daha da belirginleşir.

Yetişkinin görevi, çocuğa rekabet gerektirmeyen bir ortam sağlamaktır.

3.7.Kız-Erkek Çocuk İlişkileri

Çocukların arkadaşlarıyla etkileşimi 2 yaşından sonra başlar ve cinsiyetle ilgili tavırlar belirir. Kendi cinsinin ve karşı cinsin özelliklerini öğrenir. Kızlar annelerini, erkekler babalarını model alırlar.

Kızlar ve erkekler 4 yaşına kadar birlikte oynarlar. Oyunlarında kız-erkek ayırımı yapmazlar. Kızlar, oyunlarında erkek arkadaşlarına rol verebileceği gibi erkekler de oyunlarında kız arkadaşlarına rol verebilirler.

4 yaşından sonra çocukların kız-erkek ayırımı yaparak kızların ve erkeklerin kendi cinsleri arasında oyun grupları kurduğu görülür. Böyle bir ayırım yapmada büyüklerin tavrı ve çocukların ilgileri önemlidir.

9-11 yaşları arasında kız-erkek arkadaşlığı yeni bir boyut kazanır. Bu dönemde kızlar kendi cinsleriyle, erkekler de kendi cinsleriyle arkadaşlık kurarlar. Kesinlikle karşı cinsi oyunlarına almazlar. Kızlar erkekleri acımasız ve kaba görürler. Kızlar ve erkekler birbirini asla çekemez ve aşağılar. Bu durum ergenlik çağına kadar devam eder.

4.ÇOCUĞUN TOPLUMSALLAŞMASINDAKİ ETKİLER

4.1.Ailenin Toplumsallaşmadaki Rolü

Aile büyüyen çocuk için çevre ve topluma doğru uzanan bir köprü görevi yapmaktadır. Bu nedenle aile önemli bir sosyal kurumdur. Ailenin sağlamış olduğu öğrenme yaşantıları ve sunduğu modeller, çocuğun olumlu sosyal davranış ve değerler geliştirmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Yaşamın ilk altı yılını kapsayan okulöncesi dönem, çocuğun diğer gelişim alanlarında olduğu gibi toplumsal gelişim alanında da süratli gelişmelerin olduğu dönemdir. Bu dönemde, çocuğun her yönüyle en iyi şekilde yetişmesine özen göstermede aileye büyük görevler düşmektedir. Aile türü, aile üye sayısı, ailenin sosyo-ekonomik durumu, anne babanın kendi iş ve sosyal yaşantıları, ailenin kültürel tercihleri, yaşanılan yerin büyük ve küçüklüğü gibi faktörler toplumsallaşmada söz sahibi faktörlerdir (Orçan, 2012).

Çocuğun kendi kendine yöneten, özgüveni gelişmiş, benlik saygısı yüksek, mutlu bir birey olarak gelişmesi büyük ölçüde ona sağlanan fırsatlara ve her şeyden önce ana baba tutumlarına bağlıdır. Ana baba tutumlarının sağlıklı olması ise, onların hem kendi içinde dengeli, mutlu ve kendileriyle barışık olmalarına hem de birbirlerine karşı olumlu duygular beslemelerine bağlıdır. Bunun dışında, uygun çocuk yetiştirme tutumuna sahip olabilmek için ana babaların çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda yeterli bilgi ve deneyime sahip olmaları gerekmektedir (Parten, 1932).

Anne-baba-çocuk ilişkisinde toplumsallaşmanın ilk denemeleri yapılır ve ödül-ceza yöntemiyle anne-baba çocuğun toplumsallaşmasını şekillendirmeye çalışır. Anne-baba-çocuk ilişkisi karşılıklı bir etkileşim sürecidir ve çocuk bu etkileşimi kullanarak toplumsallaşmayı öğrenir. Toplumsallaşma sürecinde çocuk gözlem ve model alma yöntemlerini de kullanır. Çocuklar anne ve babalarından farklı düzeylerde etkilenirler. Her çocuğun kimden etkileneceği ve etkilenme derecesi farklıdır. Bu farklılık çocuk ve anne baba etkileşiminin süresine, sıklığına, içtenliğine ve özelliğine bağlıdır. Anne babanın söyledikleri yeterli değildir. Çocuk için onların ne yaptığı da önemlidir ve gördüklerinden daha fazla etkilenir. Bu nedenle, anne baba, soyut düzeyde uyarı yerine, somut düzeyde eylemi temel almalıdır.

Ailenin çocuk yetiştirme tutumu, çocuğun gelişimini etkileyen en önemli etkidir. Anne-babanın çocuk yetiştirme yaklaşımı, kendi kişilik özellikleri, kendi anne-babaların öğrenmiş oldukları davranış kalıpları ve yaşadıkları çevre, eğitim durumları vb. etmenlerden etkilenir (Özdemir, 2006). Ailelerin sahip oldukları en yaygın aile tutumları: Otoriter tutum, Aşırı hoşgörölü tutum, Aşırı koruyucu tutum, Dengesiz ve kararsız tutum, Demokratik tutumdur.

Ailenin, çocuğun toplumsallaşması konusundaki en etkin yardımları şöyle sıralanabilir:

- Aile grup içinde dengeli bir birey olabilmesi için çocuğa güven duygusu aşılar.
- Çocuğun, sosyal kabul görebilmesi için gerekli ortamı hazırlar.
- Toplumsallaşmayı öğrenebilmesi için, kabul edilmiş uygun davranış biçimlerini içeren birer model oluşturur.

- Sosyal açıdan kabul edilmiş davranış biçimlerinin gelişimi için rehberlik eder.
- Çocuğun yaşam ortamına uyum sağlarken rastladığı sorunlarına çözüm getirir.
- Uyum için gerekli olan eylemsel, sözlü ve toplumsal alışkanlıkların kazanılmasına yardımcı olur.
- Okul ve sosyal yaşamda başarılı olabilmeleri için çocuğun yeteneklerini uyarır ve geliştirir.
- Çocuğun ilgi ve yeteneklerine uygun arzuların gelişimine yardım eder.
- Çocuğa sevgiyi somut bir şekilde hissettirmek gerekir. Çocuklar istenmeyen bir hareket yaptıklarında hemen cezalandırmak yerine; çocuğun kendisini değil, yanlış davranışlarını eleştirmek gerekir. Çocuğa daha iyi nasıl davranılacağı gösterilebilir (Nutku, 1998).

4.2.Okul Öncesi Kurumlarının Toplumsallaşmadaki Rolü

Çocuk, tüm gelişimlerine ilişkin temel bilgi beceri, tutum ve alışkanlıkları ailede kazanmaktadır. Bu açıdan aile, çocuğun bakımı, gelişimi ve eğitiminden sorumlu başlıca kurum olma özeliği taşımaktadır. Aileden sonra, okul öncesi eğitim kurumları çocuğu toplumsal yaşama hazırlamada aileyi destekleyen kurumlar olarak sistem içinde yerlerini almaktadır.

Okul, sosyalleşme sürecinde ilk temel toplumsal kurumdur. Dewey'e göre, bir sosyal kurum olarak, okulun sosyalleştirme süreci içinde iki önemli işlevi vardır:

1. Kendi başına birtakım öğrenme tiplerini gerçekleştirme sorumluluğu.
2. Diğer sosyal kurumların boşluğunu doldurma görevi.

Çocuğun aile çevresindeki koşulları ne denli iyi ve elverişli olursa olsun, çocuğu yaşlılarıyla birlikte uygun bir ortamda ve uzman eğitimcilerin gözetiminde temel öğrenim olan ilkökula hazırlamak, daha olumlu sonuçlar vermektedir. Çocuk, anaokulunda en iyi oyun ortamını bulur, işbirliğini geliştirir, yaşlılarıyla ilişkiye girer. Anaokulunda, çocuk, kendi hakkını korurken, paylaşmayı ve başkalarının özgürlüğünü zedelememeyi öğrenir.

Okul öncesi eğitim kuramlarında yetişkinlerle karşılaşan çocuk, ayrıca yaşlıları ve kendisinden daha büyük ve daha küçük çocuklarla bir arada oynamayı, onların istekleri ile kendi istekleri çatıştığında kimseye zarar vermeden bunun üstesinden gelebilmeyi de öğrenebilir. Okul öncesi kurum, öğretmenin denetim ve uyarıları ile çocuklara okuldaki eşyaları ve oyuncakları ortaklaşa kullanmayı, birbirlerinin sırasını ve hakkını gözetmeyi ve birbirleri için bir şeyler yapabilmeyi öğretebilecek en iyi ortamlardan birisidir.

Çocuğun sağlıklı bir biçimde sosyalleşebilmesi onun evde ve okulda alacağı eğitimin niteliğiyle doğru orantılıdır. Bu nedenle özellikle okul öncesi eğitim için geliştirilen programlar aileden bağımsız olmak yerine aileyi içine almayı hedef almalıdır. Aileden destek almak hem program hedeflerine daha kısa zamanda ulaşılmasını hem de ailelerin bu alanda bilinçlenmesini sağlayacaktır.

İlk sosyal gelişimini ailede gerçekleştiren çocuğun okulda en çok iletişimde bulunduğu, kendine model aldığı, gözlemlediği kişi öğretmenidir. Ana-baba tutumlarında olduğu gibi öğretmenin de çocuğa yaklaşımında izlediği tutum çocuğun gelişimini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla okul öncesi eğitim öğretmenleri, yaratıcı, esnek, çocuğu seven ve onun grup içinde etkinliğini sağlayan, kendisini tanıyan ve yeniliklere açık kişiler olmalıdır.

Öğretmenin aileyi tanıması, çocuğu tanımasını kolaylaştırmaktadır. Aile üyeleri arasındaki ilişkiler, ailenin çocuğa karşı tutumları, çocuğa uyguladıkları disiplin anlayışı, çocuğun içinde yaşadığı fiziksel çevre koşulları gibi özelliklerin öğretmen tarafından bilinmesi, onun çocukta gözlediği çeşitli davranışları anlamasına ve değerlendirmesine böylelikle çocukla ilgili doğru bilgi edinmesine yardımcı olmaktadır. Öğretmen, alanı ile ilgili yeterli bilgiye ve anlayışa sahip olmalı, özellikle de çok iyi gözlemci olmalıdır. Öğretmen ancak bu şekilde çocukları daha iyi tanıyarak, onların ruhsal sorunlarını ve davranış problemlerini erken tespit etme olanağı bulabilir. Böylelikle okul-aile ve gerektiğinde uzman kişi işbirliği ile bu problemlere çözüm bulmak kolaylaşmaktadır. Öğretmenlerin olumlu sosyal davranışları teşvik etmesi ve çocukları bu davranışlara yöneltmesi, çocuklarda sosyal etkileşimi arttırarak uyumsuz sosyal davranışları azaltmaktadır. Öğretmenin sosyal davranışlarıyla model olması, çocukların bu davranışları göstermedeki isteklerini arttırmaktadır.

İyi bir öğretmen sınıfındaki öğrencilerin sosyalleşebilmeleri ve iyi bir kişilik geliştirebilmeleri için şunları yapmalıdır:

- Öğrencilerin kendi duygularını ve değerlerini serbest olarak söylemelerine olanaklar hazırlanmalıdır,
- Çocukların güvenlik içinde bulunacakları bir ortam yaratılmalıdır. Çocuklar devamlı olarak baskı veya korku altında tutulmamalıdır,
- Çocuğun kendini tanımasına yardım etmelidir. Çocuğun kendini tanıması, kendi yeteneklerini başkasının yetenekleri ile karşılaştırması sonucu olur.
- Çocuğun her haliyle kendini kabul etmesine yardımcı olmalıdır. Çocuğun başarısız olduğu durumlarda, çocuğu başarılı olabileceği alanlara yönlendirerek telafi edebileceğini bilebilmelidir.
- Çocukların kendilerine birer amaç, ulaşılması gereken bir hedef edinmelerine yardım etmelidir.
- Çocuğun karşılaşacağı sorunları yenebilmesi için bilimsel yolları kullanması gereklidir. Sorunlara çözüm yolu bulabilmesi için kullanacağı bu bilimsel yollara ilişkin bilgi ve becerilerin okulda çocuğa verilmesi ve okul çağında bile karşılaştığı kendi sorunlarını yenmek için bunu uygulayarak yaşantılar kazanması gerekir.
- Bütün bu çalışmalarda mümkün olduğu kadar grupla çalışma tekniklerinin kullanılması çocukların kişiliklerini kazanmalarına yardım eder.
- Çocukları, bulundukları grup içinde iyi ilişkiler kurmaya ve birbirlerini tanımaya teşvik etmek gerekir.

Toplumsallaşmanın en önemli aracı arkadaşlıktır. Bu, çocuklar için evde sadece anne-baba veya kardeşler ile kazanılmayacak bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Arkadaşlık kurmayı ve sürdürmeyi çocuklar en iyi, okul öncesi kurumu içerisinde öğrenebilir. Çünkü bu kurumlar çocukların yaşlılarıyla kaynaşmaları açısından doğal bir çevre ortamı özelliği taşımaktadır.

Okul öncesi eğitim kurumları çocuklar için bir anlamda "oyun yerleri" olarak düşünülmelidir. Çünkü bu çağda çocukların en önemli gereksinimlerinin başında oyun gelmektedir. Çocuklar oyun oynayarak gelişmekte, öğrenmekte ve olgunlaşmaktadır. Bu nedenle çocukların oyun içinde eğitimi bu kurumlarda planlı ve sistemli bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Okul öncesi eğitim kurumları, çocuklar için oyun oynarken, aynı zamanda toplumsal bir ortam hazırlamaktadır. Böylelikle çocuklar oyun içinde girdikleri toplumsal ilişkilerle kurallara uymayı, paylaşmayı, sorumluluk almayı ve işbirliği yapmayı öğrenmektedir.

4.3.Oyun ve Akran İlişkilerinin Toplumsallaşmadaki Rolü

Çocuk oyunda araştırır, keşfeder ve öğrenir. Oyun çocuğun duyduklarını, gördüklerini sınavı, dendiği ve pekiştirdiği bir deney alanı olarak tanımlanır. Oyun geçmiş ile bağlantı kurar, gelecek için de bir kaynak oluşturur. Aynı zamanda oyun, yaratma, deneyim kazanma, iletişim kurma ve yetişkinliğe hazırlanma aracıdır. Oyun özgürce ve kendiliğinden yapılan, haz veren, mutluluk kaynağı olan, çocuğun gelişimini destekleyen ve eğlendiren, yorgunluk ve sıkıntılardan kurtarabilen etkinlikler şeklinde de tanımlanabilir. Bütün bu özelliklerden başka oyun çocuğun sosyalleşmesine de yardımcı olmaktadır.

Çocukların oyunla ilgili davranışları, yaşa ve gelişim düzeylerine göre değişmektedir. Pek çok araştırmacı oyunun evrelerini incelemiştir. Bu araştırmacılardan Parten, oyunun çocuğun gelişimindeki sosyal yönünü incelemiştir. Parten'e göre oyun, ilkel sosyal davranışlardan işbirlikçi sosyal davranışlara doğru bir gelişim gösterir. Parten çocukların oyun faaliyetlerini yaş gruplarına göre incelemiştir.

Parten çocukların oyun davranışlarını:

- Tek başına oynanan oyunlar,
- Paralel oyunlar,
- Birlikte oynanan oyunlar,
- İşbirliğine dayalı kurallı oyunlar olmak üzere sınıflandırmıştır.

Çocuk oyun aracılığıyla başka bireylerle bir araya gelir. Çocuk oyun esnasında korkularından, kaygılarından ve saldırganlık duygularından arınma olanağı bulur. Oyun toplumsal davranışları pekiştirme aracı olarak işlev görür. Çocuklar oyun yoluyla sözel ve sözel olmayan sosyal kuralları öğrenirler.

Bireysel ve grup oyunları ile çocukların özgüven ve özsaygıları gelişir. Grupla onanan oyunlar çocuklara yaşamları boyunca kullanacakları temel sosyal becerileri geliştirmeleri için imkân verir. Çocuklar oyunlarında kurallara uymayı, paylaşmayı, sorumluluk almayı ve

işbirliği yapmayı öğrenmektedirler. Çocuk oyunda problem çözme de öğrenir. Birlikte oynadığı arkadaşları ile karşılaştığı sorunları, çatışmaları duygusal yönden çözümleme durumlarına da oyunda sıkça rastlanır.

Oyunların çocukların sosyal gelişimine katkıları:

- Oyunda kız çocuklarının anne ya da çevresindeki başka bir kadını; erkek çocukların baba ya da çevresindeki başka bir erkeği model alarak oynaması ve böylece cinsel rollerin pekişmesi,
- Aile bireylerinin rollerini üstlenerek, aile, akraba ve çevre ilişkilerini öğrenme; bu kişilerin görev, sorumluluk, davranış biçimlerini, kişiliklerini yaşayarak öğrenme ve ortaya koyma,
- Öğretmen, doktor, postacı gibi değişik meslek gruplarının rollerini üstlenerek o rolün kurallarını öğrenme,
- Diğer insanlarla iletişim kurmayı, gözlem yapmayı, işbirliğini, yardımlaşmayı öğrenme,
- Arkadaşlarıyla dayanışma içinde sorunları çözebilme,
- Telefonla konuşma, yemek yeme, trafik kurallarına uyma gibi sosyal kuralları öğrenme,
- Doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkin, haklı-haksız gibi ahlaki kavramları öğrenme,
- Başkalarına sevgi, saygı gösterme, koruma, korunma, başkalarının haklarına saygı gösterme, yönetilme, sorumluluk alabilme, kendine ve başkalarına güven duyabilme, karar verebilme ve uygulayabilme, işbirliği sağlayabilme gibi toplumsal ilişkilerin gerektirdiği kuralları öğrenme.

Her ne kadar aile çocuğun toplumsallaşmasında merkezi rolü oynasa da, çocuğun sosyalleşmesinde, arkadaş ilişkileri ve bu ilişkiler sırasında yaşananların önemi büyüktür. Çocuk için küçük yaşlarda anne ve baba tek önemli kişilerken, okulun başlaması ile arkadaşlar da çocuğun yaşamında önemli yer tutarlar. Arkadaşlık, okul öncesi çocukların sosyal gelişimlerini olumlu etkileyen etkenlerden biridir.

Yaşamın ilk iki yılında çocuklar bir araya geldiklerinde daha çok ikili gruplar oluşturdukları gözlenmiştir. Bu yaşta iki kişiden daha fazla gruplaşma çok ender olarak saptanmıştır. Yine bu yaşlarda çocukların aynı cinsten akranlarını tercih ettikleri söylenemez. 3-4 yaşlarında ise, hem akran gruplarındaki çocuk sayısında hem de bu grupların oluşmasında farklılıklar görülmektedir. Bu yaşlardaki çocukların hala ikili gruplar halinde oynamayı tercih ettikleri gözlenirse de, daha kalabalık gruplarla da ilgilenmeye başladıkları gözlenebilir. Bu yaşlardaki temel tercih, aynı cinsiyetten çocukların birbirlerini tercih etmeleridir.

3 yaşından sonra, paralel oyun oynarlarken çocukların kendi cinsiyetlerinden olan çocuklarla paralel oynadıkları da görülmektedir. İşbirliğine dayalı oyunlarda çocuklar daha çok kendi cinsiyetlerinden olan çocuklara yönelmektedir. Bu yaştan sonra çocukların kendi cinsiyetlerinden olan çocuklarla akran ilişkileri kurma (oyun oynama ve arkadaş seçme) eğilimlerinin giderek arttığı gözlenmektedir.

Üç yaş civarında başlayan arkadaş ilişkileri 4 yaş civarında zenginleşmektedir. Akranlarla sosyal etkileşim kurma çabası, 3 yaşındaki çocuklara oranla 4-5 yaş çocuklarının daha çok harekete geçtikleri de gözlenmiştir. Bu yaşlarda arkadaş edinmek çocuklar için çok önemlidir. Çocuk, kuralları öğrenmeye ve uymaya başlamıştır. Örneğin, arkadaşına

oyuncağını vermediğinde arkadaşının da kendisine oyuncacı vermediğini görür. İlgileri anne babadan çok arkadaşlarına yönelir.

5-6 yaşlarında, kurallı grup oyunlarına yönelir. Arkadaşlarının duygularını paylaşmaya başlar. Arkadaşları ile ilişkilerinde çeşitli sorunlar yaşayabilir. Saldırgan tepkiler verebilir. Ancak, zamanla, bunun bir çözüm olmadığını, bu tür davranışlarının başkaları tarafından onaylanmadığını görür. Böylelikle, sosyalleştiği ölçüde problemlerine farklı ve toplumca onaylanan çözümler bulmaya çalışır.

6 yaşından itibaren grup oyununda giderek bir artma görülür. Bu değişimle birlikte toplumsallaşmada da belirgin bir artış meydana gelir. Çocuk daha az bencil ve saldırgan, buna karşılık, daha fazla grup bilincine sahip ve yardımsever olurlar. Çocuk, okula başladığında, sosyalleşmesi yolunda, öğretmen ve ailesine oranla, daha büyük bir ilgiyi, arkadaş grubunda görür. Çocuğun yaşamındaki bu evrenin özelliği, büyüklerin ya da anne babanın standartlarını reddetmek, buna karşılık arkadaş grubunun standartlarını kabul etmektir. 6-7 yaşlarından itibaren kızlar ve erkekler, kendi cinslerinden oluşan küçük gruplarıyla birlikte oynamaktan büyük bir zevk duyarlar.

Arkadaşlık ilişkisinin çocuk üzerindeki etkileri:

- Çocuğun, zamanının büyük çoğunluğunu arkadaş grubu içerisinde geçirmesi bu etkililiğin artmasında önemli rol oynamaktadır. Çocuk, grup içi etkileşim ve grup içinde oynanan oyunlar yoluyla; bir yandan gruba uyum sağlayabilmek için gerekli olan bilgiler, beceriler, alışkanlıklar kazanırken; diğer yandan toplumsal çevreye uyum sağlayabilmek için gerekli olan bilgiler, beceriler, tutumlar, davranışlar ve alışkanlıklar kazanır. Güç birliği yapmayı, dayanışmayı, paylaşmayı, işbirliğini, birlikte sevinmeyi, birlikte üzülmeyi öğrenir.
- Akran ilişkileri çocuğun psikolojik sağlığı ile ilişkilidir.
- Olumlu akran ilişkileri çocukların kişilerarası yeterliliğini olumlu olarak etkileyerek, bireylerin uzun dönemde sosyal çevrelerine uyumlarına katkıda bulunabilmektedir. Buna bağlı olarak, akran ilişkileri, çocukların sonraki yıllardaki problemli davranışlarını açıklayabilmektedir.
- Akran ilişkileri çocukların kişiler arası ilişkiler için gerekli bilgi ve becerileri kazanmalarında, problem çözmelerinde ve sorunlarla başa çıkmalarında önemli rol oynar.
- Akranlarla olumlu ilişkilerin, güç ve stresli koşullarla başa çıkabilme yeteneği yönünden çocukları güçlü kıldığı kabul edilmektedir. İşsizlik, yoksulluk gibi çocuğun gelişmesini ve yetişmesini olumsuz etkileyen koşulların etkilerinin azalmasında, arkadaşlar tarafından sağlanan desteğin de önemli olduğu hakkında görüş birliği vardır.
- Çocuğun sosyalleşmesinde, akran ilişkilerinin önemi kabul edilmektedir. 3 ile 6 yaş arasında okul öncesi kuruma başlayan çocuk için buradaki akranlar ilk sosyalleşme kaynaklarıdır.
- Anaokulu aynı zamanda kuralları en etkili bir biçimde öğretebilen bir kurumdur. Çocuk yaşitlarıyla ilişkiye girerek birlikte yaşamayı, yemek yemeyi, uyumayı ve oynamayı öğrenir. Böylece başkalarının özgürlüğünden haberdar olur. "Ben" ve "başkası" kavramalarının bilincine vararak yardımlaşma ve işbirliği duygusunu geliştirir.
- Akran ilişkileri çocukların okula karşı tutumları ve okul başarıları ile ilişkilidir.

Çocuk-akran ilişkisinde dikkat edilmesi gereken noktalar:

- Çocuklara arkadaşıyla karşılaştığı sorunları yetişkinlerle rahatlıkla paylaşabilmesi için çeşitli fırsatlar tanınmalıdır.
- Çocuğun akran ilişkilerini güçlendirmesi için sosyal fırsatlar yaratırken baskıcı bir tutum sergilenmemelidir.
- Arkadaşlarıyla sorun yaşayan çocuğa yaşam boyu her alanda kişiler arası problemler yaşanabileceği ifade edilmeli, bu problemlerle baş etmesini sağlayacak uygun çözümlerin bulunabileceği hem sözel olarak hem de davranışlarla olarak gösterilmelidir,
- Yetişkin çocuğun arkadaşıyla sorun yaşadığına tanık olduğunda, müdahale edebilir ve ne yapmaları gerektiği konusunda destekleyebilir. Ancak müdahale yapıcı olmalıdır. Yani, çocuğa yönelik değil, davranış hedef alınmalı ve problemin nasıl çözülebileceği hakkında rehber olunmalıdır. Aksi takdirde yıkıcı bir müdahale çocukların özgüvenlerine zarar verebilir.
- Çocuk akranlarıyla sorun yaşadığında çocuğa daha önceki başarılı akran ilişkileri hatırlatılarak çözümün çok da uzakta olmadığı hissettirilmelidir.
- Günlük yaşantısında akranlarının duygu ve düşüncelerine önem vermesi için çocuklar desteklenmelidir. Çocukla birlikte tanık olunan bir çatışma durumu hakkında, ona diğerlerinin nasıl hissedebileceğini ya da düşünebileceğine dikkat çekecek sorular sorulabilir. Örneğin; Ali, Ayşe'nin bebeğini izinsiz olarak aldığında, Ayşe ne hissetmiş olabilir?, Sen olsaydın ne hissederdin? gibi.
- Çocuğun, öfkesi kontrol altında tutularak, diğer bireyleri incitmeden kendisini nasıl ifade edebileceği konusunda yardımcı olunmalıdır.
- Çocuklara seçenekler sunulmalı ve ne yapmak istediğine kendisinin karar vermesi sağlanmalıdır.
- Çocuklar üzerinde, her zaman bütün insanlar tarafından sevilleceği gibi bir beklenti yaratılmamaya özen gösterilmelidir. Ek olarak çocuğun bireysel tercihlerine ve sosyal ihtiyaçlarına saygı gösterilmelidir. Örneğin, bazı çocuklar birkaç arkadaşla mutlu olabilirlerken, bazıları da akran ilişkilerinde yüksek beklentilere sahip olabilmektedirler.

4.4.Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Toplumsallaşmadaki Rolü

Sosyo-ekonomik statü çok önemlidir. Çünkü bu, toplumda bireyin yerini etkileyen ve belirleyen bir durumdur. Ailenin sosyo-ekonomik statüsü; aile geliri, öğrenim düzeyi, meslekleri ve toplumdaki sosyal statüsü üzerine kuruludur. Sosyo-ekonomik statü sadece ev ve komşuluk gibi fiziksel ortamı etkilemez.

Sosyo-ekonomik nedenlerin başında aileyi ele almak gerekmektedir. Aile, bireyin en yakın olduğu ve toplumsallaşma sürecinin içinde birey üzerinde en etkin olan toplumsal gruptur. Çocuk, ailenin bir üyesi olarak kişiliğini ve davranışlarını aile içinde aldığı eğitimle kazanmaktadır. Buna göre aile, çocuğun yönlendirilmesi ve biçimlendirilmesinde etkin rol oynamaktadır. Ailenin sosyo-ekonomik koşulları, aile yaşamını olumsuz etkilediği gibi çocuğun kişiliğini de olumsuz etkileyebilmektedir.

Yoksulluk nedeniyle olumsuz koşullar altında kalan çocuklar sürekli kaygı içinde kalmakta, bu duygu da çocuğun kendini güvensiz hissetmesine neden olabilmektedir. Çocuğun ilişki içinde bulunduğu arkadaş çevresiyle arasında sosyo-ekonomik açıdan büyük farklar olması çocukta olumsuz benlik algısına yol açabilmektedir. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin sosyo-ekonomik koşullarının yetersizliği, kendilerine güvenlerinde eksikliklere ve kendilerini güçsüz hissetmelerine neden olabilmektedir. Ebeveynlerin bu duyguları aynı ortamda yetişen çocukları da etkilemekte çocuklarda da düşük benlik saygısı ve pasiflik gelişebilmektedir.

Üst sosyo-ekonomik statüye sahip aileler çocuklarının gelişimlerini desteklemek ve ilerletmek için daha geniş kaynaklara sahip olduklarından çocuklarını okula hazırlamada daha başarılıdırlar. Çocuklarına evde çeşitli öğrenme etkinliklerine özendirmek için yüksek nitelikte bakım, kitaplar ve oyuncaklar sağlayabilirler. Bununla birlikte çocuklarının sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimleri ile ilgili bilgiye kolayca ulaşabilirler. Ek olarak, üst sosyo-ekonomik statüye sahip aileler sık sık çocuklarını okula daha iyi hazırlamak için onlara yardımcı olacak bilgiyi öğrenmeye çalışırlar.

Alt sosyo-ekonomik statüye sahip aileler çoğu kez, üst sosyo-ekonomik statüye sahip ailelerin mali, sosyal ve eğitimsel desteklerinden yoksundurlar. Yoksul aileler çocuklarının gelişimini destekleyen ve ilerleten toplumsal kaynaklara ulaşmada yetersiz ya da sınırlı ulaşımına sahip olabilirler. Yetersiz kaynaklara sahip olma ve mevcut kaynaklara sınırlı ulaşım, ailelerin çocuklarının gelişimi ve öğrenmesi ile ilgili kararlarını olumsuz şekilde etkileyebilir.

Konu ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Yoksul bölgelerde yaşayan çocuklar daha zengin bölgelerde yaşayan akranlarından daha güç sosyalleşmektedirler.
- Üst sosyo-ekonomik statüye sahip ailelerin çocukları kendilerinden çok daha emindirler.
- Otoriter inançlara sahip alt sosyo-ekonomik statüdeki çocukların okuma oranlarında başarı düzeyleri düşüktür.
- Alt sosyo-ekonomik düzeydeki aileler çocukları ile daha az vakit geçirmekte, çevreyi keşfetme ve oyun oynamaya daha az zaman ayırmakta ve dolayısıyla çocuklarının olgunlaşmaya bağlı başarılarını daha az ödüllendirmektedirler.
- Alt sosyo-ekonomik düzeydeki ebeveynler, çocuk yetiştirmede daha çok fiziksel ceza ve katı disiplin yöntemleri uygulamaktadır. Çocuk yetiştirmede fiziksel cezalar, reddetme, sevgi yetersizliği ve tutarsız cezalandırma yöntemleri ise çocukta saldırgan davranışların gelişmesine neden olabilmektedir.
- Alt sosyo-ekonomik düzeydeki çocuklarda ekonomik yetersizlikler, eğitim, eğlence, iş vb. konulardaki olanaksızlıklar nedeniyle uyum bozukluklarına sahiptirler.
- Düşük ile orta sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerin çocuklarına göre; yüksek sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerin çocukları, akranlarıyla daha olumlu ilişkiler kurmaktadır.
- Sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe aile içi ilişkiler daha olumlu olmakta, okula uyum ve hazırlıkta daha az sorunla karşılaşmaktadır.

Tüm bu araştırma sonuçlarında da görüldüğü üzere bireylerin sahip oldukları sosyo-ekonomik özellikleri sosyalleşme süreçlerinde oldukça etkili olmaktadır.

5.SOSYAL GELİŞİM KURAMLARI

5.1.SOSYAL ÖĞRENME (SOSYAL-BİLİŞSEL) KURAMI (ALBERT BANDURA)

Sosyal öğrenme, en basit şekliyle basamaklarını seyrederek çevreden öğrenme olarak tanımlanabilir. Bisiklet sürme, yüzme gibi pek çok becerileri deneme-yanılma yoluyla öğrenirken, bazı becerileri ise başkalarını gözlemleyerek öğrenebiliriz. Gündelik yaşamdaki öğrenmelerimizin büyük bir çoğunluğu sosyal öğrenmedir. Yani, diğer insanlarla ilişki içinde gerçekleşir. Konuşmayı, otobüse binmeyi, sıra beklemeyi, vb. başkalarını gözlemleyerek öğreniriz.

5.1.1.Sosyal öğrenme kuramının gelişimi:

İnsanların birbirinden öğrenmesi olgusuna ilk dikkat çeken John Dewey olmuştur. John Dewey'e göre; birey, sosyal etkileşimi sonucunda düşüncelerini ve deneyimlerini paylaşarak zaman içinde kendine has belleği oluşturur, yani öğrenme gerçekleştirir.

Sosyal öğrenme ile ilgili başka bir kuramcı ise Rus psikolog Lev Vygotsky'dir. Vygotsky; potansiyel gelişimin sosyal ortamda, öğrenenin ilgisi dahilinde ve öğretmenlerin rehberliğinde gerçekleştiğini savunur.

Sosyal öğrenme kavramı ilk defa 1947 yılında Julian Rotter tarafından kullanılmıştır. Rotter'e göre; insan, hayatına tesir edebilen yaşam deneyimlerinden etkilenebilme yeteneğine sahiptir.

Günümüzde sosyal öğrenme kuramı denildiğinde Albert Bandura (1925-26 Temmuz 2021) aklı gelmektedir. Bandura'nın 1960'ların başlarında öğrenmeye getirdiği yaklaşım sosyal davranışçılıktır. Bandura'ya göre; sosyal öğrenme, başkalarını izleyerek çevreden öğrenme olarak tanımlanabilir. Bireyin davranışlarının başka bireylerin yaşantılarından etkilenmesi ile oluşan bu tür öğrenmelere model alma, gözlem yoluyla öğrenme ya da taklit yoluyla öğrenme de denilmektedir.

Bandura'ya göre gözleyerek öğrenme, sadece bir kişinin diğer kişilerin etkinliklerini basit olarak taklit etmesi değil, çevredeki olayları bilişsel olarak işlemesiyle kazanılan bilgidir. Bandura gözlem yoluyla öğrenme ile taklit yoluyla öğrenmenin birbirinin yerine kullanılabilecek iki kavram olmadığını açıklamaktadır. Ona göre gözlem yoluyla öğrenme taklit içerebilir ya da içermeyebilir, bir zorunluluk yoktur. Örneğin; sınavda yanındaki arkadaşının kopya çekerken yakalandığını gören bir öğrenci, kendisinin böyle bir duruma

düşmemesi için, soruları kopya çekmeden, kendi bilgisiyle cevaplamaya çalışır. Bu durumdaki öğrenci, gözlemleri sonucunda öğrenmiş; ancak modeli taklit etmemiştir.

Bandura 1961 yılında yaptığı bir deneyde (bobo doll deneyi) çocukları üç gruba ayırmıştır:

1. grup çocuklar, oyuncak bir bebeğe vuran, döven saldırgan bir yetişkin modelin pekiştirildiği filmi izlemiş,

2. grup çocuklar, saldırgan modelin cezalandırıldığı filmi izlemiş

3. grup çocuklar ise, saldırgan modele nötr davranılan bir film izlemişlerdir. Daha sonra her üç gruptaki çocuklara filmdekine benzer bir bebek verilmiş ve bebeğe karşı saldırganlık davranışları ölçülmüştür. Deney sonucunda elde edilen bulgulara göre:

1.gruptaki saldırganlık davranışları pekiştirilen modeli izleyen çocukların saldırganlık davranışları **en yüksek**,

2.gruptaki cezalandırılan modeli izleyen çocukların saldırganlık davranışları **en düşük**,

3.gruptaki saldırganlık davranışı ne pekiştirilen ne de cezalandırılan modeli izleyen çocukların saldırganlık davranışlarının ise iki grup arasında yer aldığı görülmektedir. Sonuç olarak, bireyin davranışının dolaylı yaşantılardan yani başkalarının geçirdiği yaşantılardan etkilendiği görülmektedir.

5.1.2.Sosyal öğrenmeyi sağlayan dolaylı yaşantılar:

Bandura'ya göre sosyal öğrenmeyi etkileyen ve modelden edinilen dolaylı yaşantılar vardır. Bunlar:

a.Dolaylı Pekiştirme: Davranışı pekiştirilen modeli izleyen bireylerin, modelin davranışını daha sıklıkla ve kısa sürede taklit ettikleri gözlemlenmiştir. Örneğin; sınıfta olumlu davranış sergileyen öğrenciye öğretmen aferin demiş ve şeker vermiştir. Bu gören diğer öğrenciler de olumlu davranışları sergilemeye çalışmaktadır.

b.Dolaylı Ceza: Modelin olumsuz davranışlarının cezalandırılması, gözleyenlerin benzer davranışlarda bulunmalarını engellemektedir. Örneğin; sınıfta saldırgan davranışlar gösteren bir öğrencinin öğretmen tarafından cezalandırılması, diğer çocukların saldırgan davranışlar göstermelerini engellemektedir.

c.Dolaylı Duygusalılık: Bir çok duygu gözlem yoluyla kazanılır. Örneğin; doğrudan kendisi bir zarar görmediği halde farklı modelleri izleyen insanlar kediden, yılan, fare ya da başka bir hayvandan korkarlar. Bu korkularının nedeni ise, söz konusu korkulara sahip modellerin gözlenmesidir.

d.Dolaylı Güdülenme: Gözlenen ürünler, bireyi sadece bilgilendirmekle kalmaz aynı zamanda onu elde etmeye de güdüler. Ancak, gözlenen davranış, değer verilen bir ürünle sonuçlanırsa, gözleyen kişi o davranışı yapmak için istek duyar. Ayrıca, gözlemci o davranışı yapabileceğine inanmalıdır. Başkalarının başarı ya da başarısızlıklarını gözlemek, belli bir davranışı yapmak için bireyin kendi yeteneğini değerlendirmesine yardım eder. Örneğin; sınıfta arkadaşının

başarıyı elde etmek için ne kadar çok çalıştığını ve sebat ettiğini gözleyen öğrenci, kendisinin de başarıya ulaşabilmek için sebatkar davranması gerektiğini anlayabilir.

5.1.3.Sosyal öğrenmeyi etkileyen faktörler:

Sosyal öğrenmeyi etkileyen faktörler temel olarak 3 ana başlık altında incelenebilir. Bunlar:

- A. Gözlemcinin Özellikleri
- B. Modelin Özellikleri
- C. Davranışın Özellikleri

A.Gözlemcinin Özellikleri:

1.Sembolleştirme Kapasitesi: İnsanlar düşünme ve dili kullanma gibi sembolleştirme güçlerine sahip olduklarından, geçmişi zihinlerinde tutabilmekte ve geleceği de zihinlerinde tasarlayabilmekte, yani sembolleştirebilmektedirler. Geçmiş ve geleceğin sembolü ya da bilişsel temsilcisi olan düşünceler, sonraki davranışları etkileyen ya da onlara neden olan materyallerdir. Sembolleştirme kapasitesi yüksek olanlar sosyal öğrenme konusunda daha başarılı olurlar.

2.Dolaylı Öğrenme Kapasitesi: Diğer insanları ve onların davranışlarını izleyerek öğrenme büyük avantajlar sağlar. Bu açıdan dolaylı öğrenme kapasitesi güçlü olan bireylerin daha iyi sosyal öğrenme yapıp daha az zarara uğramaları söz konusudur.

3.Öz Düzenleme Kapasitesi: Bandura'ya göre insanların içsel standartlar oluşturma ve kendi davranışlarını düzenleme kapasiteleri vardır. Bir başka ifade ile insanlar kendi davranışlarını planlayıp kontrol edebilirler. Öz düzenleme kapasitesi güçlü olan bireyler, sosyal öğrenme durumlarına ayak uydurabilecek şekilde davranışlarını düzenleyebilmektedirler.

4.Öz Yargılama Kapasitesi: İnsanların kendileri hakkında düşünme, yargıda bulunma ve kendilerini yargılama kapasiteleri vardır. Bireyler kendileri ile ilgili fikirlerini kaydederler ve

etkinliklerinin sonuçlarına göre bu fikirlerin ve davranışlarının yeterlilikleri hakkında yargıda bulunurlar. Öz yargılama kapasitesi güçlü olan bireyler, sosyal öğrenme ürünlerini kişisel yeterlilikleri ile kıyaslayarak daha iyi ve olumlu düzeyde sosyal öğrenme gerçekleştirebilirler.

5.Öngörü Kapasitesi: Düşünme etkinlikten önce geldiğinden, insanlar ileriye düşünebilmelidirler ki daha iyi sosyal öğrenme yapabilsinler. Öngörü kapasitesi güçlü olan bireyler, var olan sosyal öğrenme durumlarının ileriye dönük tahminini, öngörüsünü rahatlıkla yapabilmekte ve bu sayede sosyal öğrenme konusunda daha başarılı olmaktadır.

B.Modelin Özellikleri:

1.Benzerlik: Modelin özellikleri ne kadar gözlemcinin özelliklerine benzerse, gözlemci o kadar modelin davranışına benzer davranış göstermektedir.

2.Statü: Model ne kadar yüksek statülü ve güçlü ise gözleyici üzerindeki etkisi de o kadar büyük olmakta, yani daha çok taklit edilme ortaya çıkmaktadır.

3.Saygınlık: Modelin sosyal hayattaki saygınlığı, model alınıp alınmayacağını etkiler.

4.Uzmanlık: Modelin sergilediği davranışla ilgili uzmanlığı, model alınıp alınmayacağını etkiler.

C.Davranışın Özellikleri:

1.Basitlik: Basit, uygulaması kolay olan davranışların daha çok model alındığı belirtilmektedir.

2.İşlevsel: İşe yarayan, bireyi istediği bir sonuca götüren davranışların daha çok model alındığı belirtilmektedir.

3.Sık Tekrarlama: Çekici, ilginç, sık tekrarlanan davranışların daha çok model alındığı belirtilmektedir.

5.1.4.Sosyal öğrenme süreçleri:

Gözlem yoluyla öğrenme 4 temel süreci kapsamaktadır. Bunlar; dikkat etme, hatırd tutma, davranış meydana getirme ve güdülenme süreçleridir.

<u>1.Dikkat etme süreci</u>	<u>2.Hatırd tutma süreci</u>	<u>3.Davranış üretme süreci</u>	<u>4.Güdüleme süreci</u>
- Duyu organları	- Sembolik kodlama	- Zihinsel temsil etme	- Tercihler
- Basitlik, uygunluk	- Organize etme	- Fiziksel kapasite	- Değerler
- Çekicilik	- Zihinsel tekrar	- Davranış gözleme	- Eğilimler
- Değerlilik	- Bilişsel beceriler	- Dönüt	- İçsel standartlar
- Algılama kapasitesi	- Bilişsel yapılar		- Harekete geçiriciler
- Hazırbulunuşluk			
- Duygusal düzey			

5.1.5.Sosyal öğrenme yoluyla kazanılan ürünler:

Bandura'ya göre gözlemci modelden beş şey öğrenmektedir. Bunlar:

- Birey başkalarını gözleyerek yeni **bilişsel beceriler** (etkili okuma, problem çözme, vb.) ve yeni **psikomotor beceriler** (masa tenisi oynama, dikiş dikme, vb.) öğrenebilir.
- Bireyin modeli gözlemesi sonucu, önceki öğrenmiş olduğu **yasaklar ya güçlenir ya da zayıflar**. Örneğin; kendisinin yapmaktan çekindiği davranışı model yapıyor ve pekiştiriliyorsa, kendi de yapmaktan çekindiği bu davranışı gösterir hale gelebilir.
- Gözlemci için model sosyal bir harekete geçirici olarak görev yapabilir. Yani gözlemci **yeni değerler, inançlar** kazanabilir.
- Gözlemci, modelden **çevrenin ve eşyaların nasıl kullanılacağını** da öğrenir. Çocuklar genellikle çevrenin ve eşyanın nasıl kullanılacağını gözleyerek öğrenirler.
- Gözlemci modelin **duygularını açıklama biçimini** gözleyerek, kendi de benzer biçimde duygularını açıklayabilir. Özellikle çocuklar, birçok duyguyu açıklama biçimini bu yolla öğrenirler.

5.1.5.Sosyal öğrenme kuramının eğitime yansımaları:

- Öğretmenler, öğrencileri için yalnızca arkadaşlarının değil kendilerinin de model olduklarını göz önünde bulundurmalıdır.
- Öğrenme sürecinde model alınacak davranışlar belirlenmelidir.
- Öğrencilerin hangi davranışları model almaları isteniyorsa o davranışlar, açıkça gözlenebilir davranışlar olmalıdır.
- Öğrencinin bireysel özellikleri dikkate alınmalıdır. Öğrencinin gelişim özellikleri ve bireysel farklılıkları göz önünde bulundurulmalıdır.
- Öğrencinin öz yeterliliğinin gelişimine katkıda bulunulmalıdır.
- Öğrencinin gözlemlediği davranışı yapabilmesi için uygun ortamlar sağlanmalıdır.
- Öğrencinin model alacağı davranışı yapabilmesi için gözlem süreçleri düzenlenmelidir.

5.2.PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI (ERİK ERİKSON)

Erik Homburger Erikson (1902-1994), yaşam boyu gelişim ilkesini ortaya atan ilk psikologlardan biridir. Yaşam boyu gelişim kavramı, Erikson'un psikoloji bilimine en önemli katkılarından biridir. Erikson, psikososyal gelişim kuramını sekiz kritik döneme ayırarak ve her dönemde atlatılması gereken karmaşa ve problemleri ele alarak incelemiştir. Erikson'a göre yaşam boyu süren bu 8 aşamalık süreçte bireyin karşılaştığı sorunları çözüme kavuşturması ile ideal gelişim sağlanır.

Sağlıklı bir kişilik kazanmak için bir evrenin başarılı olarak atlatılması, kendinden sonraki evre için olumlu temel oluşturur. Bir evredeki kriz tam olarak çözümlenemezse birey, o döneme takılıp kalır. Yaşamının daha sonraki dönemlerinde de bu kriz çözümleninceye kadar sorun yaratır. Örneğin; bebeklik çağı krizi olan güvensizlik, ergenlik çağı krizi olan kimlik karmaşası, yetişkinlik dönemlerinde gözlenebilir (Senemoğlu, 2009).

5.2.1.Psikososyal Gelişim Kuramının Evreleri

- 1.Temel Güvene Karşı Güvensizlik (0-1 Yaş)**
- 2.Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç (1-3 Yaş)**
- 3.Girişimciliğe Karşı Suçluluk (3-6 Yaş)**
- 4.Çalışma ve Başarılı Olmaya Karşı Aşağılık Duygusu (6-11 Yaş)**
- 5.Kimlik Kazanmaya Karşı Rol Karmaşası (11-20 Yaş)**
- 6.Yakınlığa Karşı Yalnızlık (20-30 Yaş)**
- 7.Üretkenliğe Karşı Durgunluk (30-60 Yaş)**
- 8.Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (60 Yaş ve Sonrası)**

1.Temel Güvene Karşı Güvensizlik (0-1 Yaş):

Bu dönem 0-1 yaşı kapsar. Bebekler, çevrelerindeki dünyaya güvenebilecekleri ya da güvenemeyeceklerine ilişkin temel duygular edinir. Bir yaşına kadar çocuğun ihtiyaçlarının doyurulması, büyük ölçüde anneye bağlıdır. Annenin çocuğun ihtiyaçlarını giderirken onu sevmesi, okşaması, sıcaklığını hissettirmesi, ilgilenmesi, çocukta güven duygusunun temellerini oluşturmaktadır. Annesinin kendisini sevdiğinden emin olan çocuk, annesine ve çevresindeki dünyaya güvenir, kendini sevmeye değer bulur. Anne tarafından reddedilen, soğuk davranılan, ihtiyaçları yerinde ve zamanında karşılanmayan çocuk, kendisine ve çevresine karşı güvensiz olur. Bu güvensizlik, ileride olumlu bir şekilde çözümleninceye kadar tüm gelişim dönemleri boyunca devam eder.

(Bu aşamada çözüme kavuşması gereken sorun temel güven duygusudur.)

2.Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç (1-3 Yaş):

Bu dönem on ikinci aydan itibaren üç yaşına kadar sürer. Genellikle çocuklar bu dönemde yürürler, başkalarıyla iletişim kurabilecek kadar konuşurlar. Çocuklar kendi çevrelerini kontrol etmek, güçlerini göstermek isterler. Yapabilecekleri ve yapamayacakları konusunda ana-baba ve çevrelerindeki kişileri test ederler. Önceki dönemde temel güven duygusunu kazanmış çocuklar için bu dönemde esnek ve çevresini özgürce keşfedebileceği ortamlar sağlanmalıdır. Çocuğun kendi kendine yemek yemesi, eşyalarını toplaması, giyinmesi, soyunması, giysilerini seçmesi, karşılaştığı bazı problemleri çözmesi desteklenmelidir. Bu yönde desteklenen çocukların bağımsızlık duygularının temelleri atılmış olur. Buna karşılık sürekli olarak sınırlandırılan, aşırı derecede korunan, çok sıkı kontrol edilen çocuklarda kendi yeteneklerinden şüphelenme, kendinden utanma duyguları oluşabilir.

(Bu aşamada çözüme kavuşması gereken sorun özerklik, bağımsızlık, özgürlüktür.)

3.Girişimciliğe Karşı Suçluluk (3-6 Yaş):

Bu dönem üç yaşından altı yaşına kadar sürer. Çocuğun motor ve dil gelişimi düzeyi, onun çevresini daha fazla araştırmasına, daha fazla girişken olmasına olanak verir. Çocukta hareketliliğin artmasıyla problem oluşturan davranışları da artar. Çocukta girişkenlik duygusunun gelişebilmesi için değişik yaşantılarla çocuğun kendisini keşfetmesine imkân sağlanmalıdır.

Çok sık azarlanan ve engellenen çocukta suçluluk duygusu gelişmektedir. Girişkenliği cezalandırılan çocuk gerek bu dönemde gerekse yaşamın gelecek dönemlerinde yaptıklarının yanlış olduğunu düşünüp suçluluk duyabilir. Çocuğun yapması ve yapmaması gerekenler konusunda bir denge kurularak girişkenlikleri desteklenmelidir. Çocukların çabaları desteklendiğinde çalışma ve başarılı olma davranışları gelişir. Aksi takdirde sürekli olarak yaptıkları eleştirilen, desteklenmeyen, beğenilmeyen çocuklar, yaptıklarının değersizliğine inanarak suçluluk duygusu geliştirilebilir.

(Bu aşamada çözüme kavuşması gereken sorun girişkenlik duygusudur.)

4.Çalışma ve Başarılı Olmaya Karşı Aşağılık Duygusu (6-11 Yaş):

Bu dönemde çocuk okula başlar ve sosyal hayatında genişleme olur. O güne kadar çocuk için anne-baba ile olan etkileşimi sosyal hayatının merkezindedir. Okula başladığında akranları ve öğretmenleri ile sosyal etkileşimi daha merkezde bir yere gelir. Anne ve babaların çocuk üzerindeki etkisinin azaldığı, arkadaş ve öğretmenlerin etkisinin arttığı gözlemlenir. Bu dönemde çocuk için akran ve öğretmenlerinin kendisiyle ilgili görüşleri çok önemlidir. Bu nedenle çocuğun okulda başarılı olması için öğretmen ve arkadaşlarından takdir görmesi önemlidir. Bazen çocuk, anne-babasından göremediği sosyal desteği akranları ve arkadaşlarından görebilir. Bazen de öğretmenlerinden alamadığı desteği ailesi karşılar.

Bu dönemi sağlıklı bir şekilde tamamlayan çocuk bir şeyleri başarabileceğini kavramıştır. Bu da çocukta çalışmaktan zevk alma ve başarmaktan gurur duyma duygusunu geliştirir. Çocuk bu dönemde kendini başarısız ya da yetersiz hissederse aşağılık ve yetersizlik duygusu gelişir.

Örneğin; ilkokul çağlarında bir çocuğa öğretmeni "Sen sakın matematikle ilgili bir alan seçme, başarılı olamazsın." der. Daha sonra tüm derslerden başarılı olan bu çocuk matematikte bir türlü başarılı olamaz, ilkokul öğretmenin söylediği onu engeller. Lisede matematik dersinin öğretmeni, öğrencileri yüreklendirir ve herkesin matematiği öğrenebileceğini, matematikte başarılı olabileceğini söyler. Bu çocuk, cesaretlenir ve matematikte başarılı olur. Bugün bu çocuk, iyi bir üniversitenin mühendislik fakültesinden mezundur.

(Bu aşamada çözüme kavuşması gereken sorun başarma duygusudur.)

5.Kimlik Kazanmaya Karşı Rol Karmaşası (11-20 Yaş):

Ericson'a göre bu dönem, kişilik gelişiminde çocukluktan yetişkinliğe geçiş yılları olarak tanımlanan gençlik (adolesan) dönemidir. Bu dönem, Erikson'un kimlik karmaşası kavramı ile karakterize edilmiştir. Bu dönemde "Ben kimim?" sorusu çok önemli bir hâle gelir. Ergen, ana-babasından çok akran gruplarından etkilenir.

Öğretmen ve ana-babalar, ergene bir yetişkin gibi davranmalı, onunla sevgi ve saygı temeline dayalı bir dostluk kurmalıdır. Ericson'a göre bu dönemde ergen, başarılı bir şekilde kimlik çözerse kendisine güvenen bir kişi olarak yaşamını sürdürebilir ve başarılı olur. Aksi takdirde yaşamın gelecek dönemlerinde de bu karmaşayı çözmek için uğraşmaya devam eder. Örneğin; ne yapmak istediğine karar veremeyen, bir işten diğerine atlayıp bocalayan, çocuk gibi davranan yetişkinler, henüz kimlik kazanma karmaşasını çözümleyememiş kişilerdir.

(Bu aşamada bağımsızlığını kazanma, kimliğini kazanma ve bir mesleğe yönelme en önemli çatışma alanlarını oluşturur.)

6.Yakınlığa Karşı Yalnızlık (20-30 Yaş):

Bu dönem, ortalama 20-30 yaşı kapsar. Ergenlik döneminde kimliğine kavuşan kişi, artık kimliğini kaybetme korkusuna kapılmaksızın başkalarıyla dostluklar kurabilir, karşı cinsten ilişkilerde arkadaşlık ve sevgi ağırlık taşır.

Bu dönemi sağlıklı atlatan kişi, güvenli bir şekilde sevgiyi verme ve alma gücüne sahip olur. Başkalarıyla dostluk ilişkisi kurmada güçlük çeken genç, psikolojik bir yalnızlığa sürüklenebilir.

(Bu aşamada çözüme kavuşması gereken sorun yakın ilişkiler kurmadır.)

7.Üretkenliğe Karşı Durgunluk (30-60 Yaş):

Bu dönem, orta yetişkinlik yıllarını kapsar. Yetişkin hayatlarının sonlarına doğru insanlar, kendi hayatları ile ilgili bir değerlendirme yapma eğilimine girer. Kişi, geçmişteki dönemleri olumlu bir şekilde geçirmişse bu dönemde üretken, verimli ve yaratıcı olur. Orta yaşı kapsayan bu dönemde, benliğin en önemli işlevi üretme, yaratma ve yaratılan ürünlere sevgiyle bağlanmaktır. Bunlardan yoksun olan bireyler, bir işe yaramama duygusuna kapılabilir ve durgunluk dönemine girebilir. Çevreye kayıtsız kalıp mutsuz olabilirler.

(Bu aşamada çözülmesi gereken kriz durumu üretme, işe yarama duygusudur.)

8.Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (60 Yaş ve Sonrası):

Bu dönem, bireyin yaşlılık ya da ileri yetişkinlik dönemini kapsamaktadır. Daha önceki dönemlerde kazanılmış benlik özelliklerinin iyice olgunlaşması ve birbirleri ile bütünleşmesi bu dönemde gerçekleşir. Birey, bu dönemde ya önceki yedi evrenin birikimi sonucu benliğini tam olarak bulmuş, güvenli, mutlu, topluma etkin uyum sağlayabilen, aranan, sevilen ve sayılan kimsedir ya da umutsuz, uyumsuz, hırçın, aksi bir insan görünümündedir.

(Bu aşamada çözümlenmeyi bekleyen kriz benlik bütünlüğüdür.)

Psikososyal gelişim kuramının temelinde kriz yönetimi bulunur. Birey, yaş gruplarına göre aşamalar halinde gelişim gösterir. Bu aşamaların her birinde çözülmesi gereken bazı kriz durumları mevcuttur. Sosyal gelişim açısından yaş gruplarına göre kriz durumlarının ne olduğunu ve ideal biçimde nasıl çözümleneceğini bilmek önem arz etmektedir. Bu sebepten ötürü anne-babalara, öğretmenlere, akran gruplarına ve sosyal çevredeki insanlara büyük sorumluluklar düşmektedir.

6.SOSYAL GELİŞİMİN DİĞER GELİŞİM ALANLARIYLA İLİŞKİSİ

Çocuğun diğer gelişim alanlarındaki problemler, sosyal gelişimini de etkiler. Çocuk, iyi bir sosyal gelişim gösteremezse çevresiyle iletişim kurmakta zorluk çeker ve uyum sağlayamaz.

Zekâ ve dil gelişimi bakımından üstün olan kimselerin genellikle sosyal yönden de üstün oldukları kabul edilir ve başkaları ile çabuk etkileşim kurarlar.

Fiziksel yönden iyi gelişen çocuk, oyunlara ve gruplara girmekten çekinmez ve kendine güvenir.

Duygusal tepkilerini kontrol etmeyi öğrenen çocuklar, genellikle sosyal gelişim yönünden de başarılı çocuklardır.

KAYNAKÇA

- Ataman, A. (2004). *Gelişim Ve Öğrenme*. Ankara: Gündüz Eğitim Ve Yay.
- Bacanlı, H. (1991). *Eğitim Psikolojisi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Bacanlı, H. (2002). *Gelişim Ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Baran, G. (2011). Sosyal Gelişim. N. Aral Ve G. Baran (Ed.), *Çocuk Gelişimi* (Ss.193-222) içinde. İstanbul: Ya-Pa Yayın A.Ş.
- Bilir, Ş. (1998). *Her Yönüyle Çocuğunuz*. İstanbul: Alkım Yayıncılık.
- Cüceloğlu, D. (1993). *İnsan Ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Fazlıoğlu, Y. (2009). Sosyal Gelişim. N. Aral, T. Duman (Ed.). *Eğitim Psikolojisi*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Gülay, H. Ve Akman, B. (2009). *Okul Öncesi Dönemde Sosyal Beceriler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Huizinga, J. (1995). *Homo Ludens. Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. (Çev. M.A. Kılıçbay). İstanbul: Anfora Yayıncılık.
- İrez, S. (1975). *Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi*. İstanbul: M.E.B. Basımevi.
- Kale, R. (2003). *Okul Öncesi Dönemde Beden Eğitimi Ve Oyun Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Nutku, Ö. (1998). *Çocuk, Oyun, Tiyatro*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Orçan, M. (2012). Sosyal Gelişim. M. Orçan (Ed.), *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* (Ss. 127-181) içinde (4.Baskı). Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- Özdemir, N. (2006). *Türk Çocuk Oyunları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özer, K. ve Özer, D. S. (2005). *Çocuklarda Psikomotor Gelişim*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Parten, M. B. (1932). Social Participation Among Preschool Children. *Journal Of Abnormal And Social Pyschology*, 28, 136-147.
- San, İ. (1985). *Sanat Ve Eğitim*. Ankara: A.Ü. Basımevi.
- Senemoğlu, N. (2009). *Gelişim, Öğrenme Ve Öğretim* (15.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Uluğ, M. O. (2007). *Niçin Oyun?: Çocuğun Gelişiminde Ve Çocuğu Tanımada Oyunun Önemi* (3.Baskı). İstanbul: Anfora Yayıncılık.
- Yavuzer, H. (1999). *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Karadağ, A. (2004). *Dramatizasyon,Öyküleri,Kostümleri Ve Aksesuarları*. Ankara: Anı Yayıncılık.

> www.mediko.yildiz.edu.tr

BÖLÜM-2

DUYGUSAL GELİŞİM

1.Tanımı ve Önemi	27
2.Duygusal Gelişimle İlgili Kavramlar	27
3.Duyguların Özellikleri	29
4.0-12 Yaş Çocuklarında Duygusal Tepkiler	30
5.Ailenin Duygulara Etkileri	37
6.Bağlanma Kuramı	38
7.Duygusal Gelişimin Diğer Gelişim Alanlarıyla İlişkisi	46
KAYNAKÇA	47

BÖLÜM-2

DUYGUSAL GELİŞİM

1.TANIMI VE ÖNEMİ

Duygu; belirli nesne, olay ya da kişilerin bireyin iç dünyasında uyandırdığı izlenimler olarak tanımlanır.

İnsan, hayatı boyunca çevreden gelen uyarıcıların etkisiyle çeşitli duyguları yaşar. Birey, sosyal çevreyle etkileşim içindeyken az ya da çok, haz ve elem duyguları içindedir. Çocukların fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması ya da karşılanmaması onlarda bazı duyguların oluşmasına veya oluşmamasına neden olur. Yaşamın ilk günlerinde altı değiştirilen, karnı doyurulan bebek haz duyar. Ancak büyümeye birlikte sadece fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması haz duyması için yeterli değildir. Çocuk; annesinin kucağında olmak, sevmek, okşanmak, annesinin sıcaklığını hissetmek ister.

Duygular, birey olmanın en önemli unsurudur. Bütün insanların, yeni doğmuş bebeklerin bile duyguları vardır. Sosyalleşmenin olabilmesi için duygular temel rolü üstlenir. Bu yüzden duygular, yaşama uyum sağlama fonksiyonlarıdır.

2. DUYGUSAL GELİŞİMLE İLGİLİ KAVRAMLAR

2.1.Duygu

Duygu, bireyin yaşamında bir canlanma, hareketlenme anlamına gelmektedir. Duygular, belli bir uyaran karşısında genellikle güdü ve değerlerle ilişkili olarak belirip çoğu kez süreklilik ve tutarlılık gösteren, heyecandan daha zayıf bir uyarım biçimidir. Duygular, çocuğun temel gereksinimleri ve bu gereksinimlerin etkisini dışarı yansıtmasıdır. Haz ya da elem olarak yaşanan duyguların yansıması çocukta; sevinç, mutluluk, üzüntü, korku, öfke, kıskançlık, saldırganlık ve ağlama olarak gözükür. Duygular, öğrenme ve olgunlaşmayla birlikte yaşamın her döneminde farklılıklar gösterir.

2.2.Heyecan

Heyecan, genellikle yoğun yaşanan, olumlu ya da olumsuz duyguların organizmanın durgun ve olağan durumunu bozması olarak tanımlanır. Heyecan hem haz yönünde hem de elem yönünde olabilir. Heyecanın haz ya da elem yönünde olmasını çevreden gelen uyarıcılar belirler. Heyecanın oluşmasında her zaman çevresel faktörler etkili değildir. Bazen de birini düşünmek ya da hayal etmek bireyin heyecanlanmasına neden olur.

2.3.Refleks

Refleks, organizmanın bir uyarana karşı verdiği cevaptır. Bebeğin dünyaya gelmesiyle birlikte tutma, emme gibi refleksleri devreye girerek hayata uyumunu kolaylaştırır. Bu refleksler 15-16. haftalardan itibaren kaybolur ve yerini öğrenilmiş davranışlara bırakır.

2.4.Haz

Haz, bir güdünün doyumunu sağlandığında ya da bir amaca varıldığında yaşanan duygudur. Haz, bireye mutluluk ve rahatlık verir. İhtiyaçların doyumundan kaynaklanan bu duygu, insanı sevindiren duygular olarak da tanımlanır. Sevinç, mutluluk, hoşlanma ile ifade edilir. Büyüklerin küçüklere sevecen davranması onları neşelendirir ve mutlu eder. Kişinin merak ettiği bir konuyu araştırması da onun merakının giderilmesine neden olur, merak ettiklerini öğrenince bundan haz duyar.

Çevreden gelen olumlu ve güzel etkiler, insanlara mutluluk verir. Haz duyguları, insanın yaşamına renk verir; gelişimine ortam hazırlar, duygu sistemini güçlendirir, düşünmeyi çabuklaştırır, çocuğu yaşama bağlar.

2.5. Elem

Bireyler, ihtiyaçları karşılanmadığı ve duyguları tatmin edilmediği zaman gergin ve mutsuz olur. Buna da elem denir. Elem, insanda gerilim yarattığı, kişinin kendisini ve karşısındakini üzdüğü veya zarara uğrattığı için olumsuz bir duygudur. Kişinin başarısızlığa uğraması, baskı altında kalması, sevdiği bir kişiyi yitirmesi elem duyguları yaratır. Bu duygulara bir birey neden oluyorsa ona karşı öfke, kıskançlık, nefret, iğrenme, kızgınlık, düşmanlık gibi duyguları geliştirilmesine neden olur. İnsanın karşısındakinden çok kendinden kaynaklanan elem duyguları ise korku, utanma, üzüntü, sıkıntı, bıkkınlık, eziklik gibi duygulardır.

3.DUYGULARIN ÖZELLİKLERİ

Birey duygularla dünyaya gelirler. Çocuklar sadece fiziksel ve bilişsel olarak değil; heyecan, sevinç, öfke gibi duygusal özelliklerini de geliştirerek yetişir. Araştırmacılar, duyguların doğuştan var olduğu konusunda hem fikirdirler, ancak duyguların sayısı ve ne kadar özel ve belirli oldukları konusu tartışılmaktadır.

İnsanların duygularını nasıl yaşadığı ve nasıl ifade ettiğı ve diğer insanlarla nasıl etkileşim kurduğı konusunda bireysel farklılıklar vardır. Hemen her insan farklı duruma ve altta yatan **duyguduruma** bağı olarak farklı davranışlar gösterir. Duygular damdan düşer gibi oluşmaz ancak kişilerin düşünce ve algılarından etkilenirler. Çevredeki olayların algılanması, yorumlanması biçimlerinden veya kişinin kendi içsel düşünce süreçlerinden veya kendi kendine konuşmalarından, hayallerinden, anılarından ortaya çıkarlar. Eğer birey belirli duygusal tepkiler için uyarınları belirleyemiyorsa uyarın bilinçdışı olabilir. Duyguların bazı özel tipleri kişilerin dışsal olaylara bakış açısı ve onlarla ilgili yorumlarıyla ilgilidir.

Duygular hem beynin **limbik sistem** olarak isimlendirilen bölümüyle hem de bedenın **otonomik sinir sistemiyle** ilişkilidir. Alt beyin bölümü olarak da adlandırılan limbik sistem bölümü nöronlar açısından oldukça zayıftır. Bu beyin bölümü o kadar farklı ve ilkel bir yapıya sahiptir ki öyle kolay kolay kontrol edilemez. Bu nedenle de birçok kişi "Duygularımı kontrol edemiyorum" diye yakınır. Duyguların bedenın otonomik sinir sistemiyle ilişkili olması ise farklı duygu durumlarında merkezi sinir sisteminin genel veya kişiye özel belirtiler göstermesi ile açıklanmaktadır. Örneğin; duygusal olarak heyecanlanıldığı zaman kalp atımının artması, nefesin hızlanması, terleme hatta kızarma ve titreme gibi bedensel tepkilerin hissedilmesi.

Karşıt görüşler ve anlaşmazlıklar bulınsa da duyguları oluşma durumuna göre **temel** ve **karmaşık** olarak iki gruba ayrılabilmek mümkündür. Böyle bir ayrım yapıldığında kızgınlık, korku, üzünlük, heyecanlanma ya da neşe gibi duygular temel duygular arasına yerleştirilirken aşk, inanç, hayal kırıklığı ya da yetersizlik gibi duygular daha karmaşık olmaktadır. Karmaşık duygular daha basit duyguların birleşiminden oluşur ve düşünce süreçlerine daha fazla bağıdır. Basit duygular daha tepkisel, kısa süreli olma eğilimde ve otonomik sinir sisteminde oluşturulan istemsiz fiziksel tepkilere daha bağıdır.

Yapısal olarak 2 duygu türü vardır: **Olumlu** duygu ve **Olumsuz** duygu. Bireyin yaşamını sürdürmeyi destekleyeceği, bireye yarar getireceğı (örn. beslenme) öngörülen her durumda olumlu duygu; bireyin yaşamını tehdit edeceği, bireye zarar getireceğı (örn. sosyal olarak dışlanma) öngörülen her durumda da olumsuz duygu baskındır.

Bebek anne karnına düştüğü günden itibaren duyular tarafından algılanan hemen her türlü bilgi (koku, ses, şekil vb.) ardından gelen olumlu ya da olumsuz sonuca göre “olumlu” ya da “olumsuz” duygular olarak kodlanmaya başlar. Öte yandan, evrimsel süreçte türün genleriyle gelen birtakım bilgiler de duyguların kodlanma biçimine etki eder. Bir uyarının olumlu ya da olumsuz olmasını değerlendirmek her zaman çok kolay olmaz. Bazı durumlar hem olumlu hem de olumsuz unsurlar taşır. Böylelikle duygularda gökkuşağına benzer bir yelpaze gelişir. Üç temel renkten sonsuz sayıda renk oluştuğu gibi temel duygulardan da sonsuz sayıda duygu oluşur.

Duygular genellikle **bulaşıcıdır**. Sevdikleri birini ağlarken gören insanlar kendilerini üzgün hissetmeye hatta ağlamaya başlayabilmektedir. Kimi zamanda başka birinin heyecan ve coşkusundan etkilenilebilmektedir.

Duygularda **doğru ya da yanlış değerlendirmesi yoktur**. Algı ya da yargılar duyguları yönlendirir ancak bu algılamalar doğru ya da yanlış, geçerli ya da geçersiz olabilmektedir. Bu nedenle birey kendinin ya da başkalarının hissettiği ya da hissetmesi gerekenler konusunda doğru ya da yanlış hükmünde bulunmamalıdır.

4. 0-12 YAŞ ÇOCUKLARINDA DUYGUSAL TEPKİLER

4.1. Gülme

Gülme, ilk duygusal tepkilerdendir. Bebeğin ilk günlerdeki gülümsemesi, yüz kaslarının belli bir duruma gelmesidir ve refleksif bir davranıştır. 10-12 haftalık bir bebek, uyurken ten temasında bulunulduğunda gülerken daha ileriki zamanlarda belirli uyarıcılara gülme tepkisi verir.

Bebek, ilk aylarda insan yüzüne gülümser. Daha çok alışkın olduğu annesi, babası ya da kendisine bakan kişiye güler. Sekiz haftalık bir bebek, annesini gördüğü zaman mutluluk ifadesi verir. Çünkü annesiyle arasında farklı bir duygusal bağ kurulmuştur. Bu bağ, bebeğin güven duygusunun gelişmesine önemli katkıda bulunur. Ayrıca bebeğin süt çağı döneminde olması annesiyle sürekli ten temasında bulunması aralarındaki bağı daha da geliştirir.

5-9 aylık olan bebekler, tanımadığı kişilere tepki gösterir. Çocuk, tanıdığı ve bildiği yüzlere olumlu tepki verirken; tanımadığı yabancı insanlara karşı olumsuz tepki verir.

Büyümeyle birlikte tepkilerde de farklılıklar görülür. Erken çocukluk döneminde çocuğun gülmesi bilinçlidir. Bu dönemde çocuklar, en çok başkalarının gülmesine, ani sevinçler, hayal kırıklığı ve mahcubiyet gibi durumlarda güler. Bu dönemde çocuğun birtakım becerileri kazanmasında öğretmen, arkadaş ve yetişkinlerin olumlu tepkileri güven duygusunu geliştirirken; becerilerin kazanılmamış olması güven duygusunu kaybetmesine neden olabilir.

Erken çocukluk döneminde gülme en çok çocukların oyununda görülür. Bu durum, onlarda mizah duygularının artık gelişmiş olmasından kaynaklanır.

Ergenlik dönemi öncesinde gülme, daha çok argo konuşmalara, esprilere, cinsellik, aile ve okuldaki yasaklar üzerinedir. Duyguların yoğunluğundaki artış ve duygulardaki istikrarsızlıktan dolayı ani kahkahalar sessizliğe dönüşebilir.

4.2.Ağlama

Bebegin doğumdan sonraki ilk tepkisi ağlamadır. Karnı acıktığında, rahatsızlığında, altı ısladığında, gaz sancısı çektiğinde, uykusu geldiğinde huzursuzlaşıp ağlayan bebek ilk zamanlar fiziksel ihtiyaçlarını belli etmek için ağlar.

Zamanla ağlama, anlam kazanmaya başlar ve duygusal tepki olarak kullanılır. Çocuk, annesinin yokluğunu hissettiği ve onun yanında olmasını istediği zaman ağlayarak tepkisini gösterir ya da evinden, alışmış olduğu ortamdan ayrıldığında da ağlama tepkisi verir.

Çocuk, 2 yaş ve daha sonrasında da olumsuz duygularını ifade etmek için ağlar. Oyunu engellendiğinde, istediği yapılmadığında ya da oyuncacı elinden alındığında ağlar.

Erken çocukluk döneminde üç yaşından itibaren duygusal tepkileri artar ve duygu türlerinin hepsini yaşarlar. Bütün bu duygular yaşanırken de çevrelerine yansıtırlar. Öfke, kıskançlık, inatçılık, mutluluk vs. özellikle oyun sırasında görülür. Küsmeler ve itişmeler, ağlama sebebi olabilir.

Erken çocukluk döneminin sonuna doğru çocuğun rekabet, yarışmacılık ruhu başarısızlığa uğradığı zaman ağlayarak tepki verir. Daha sonra okula başlayan çocuğun farklı sosyal ortama girmesiyle uyum döneminde ağlamalar görülebilir. Yaşın büyümesiyle ağlamalar azalır. Ergenliğe yaklaşan çocuğun mahcup duruma düşmesi kendisiyle alay edilmesi, küçük düşmesi, utanma, sert tartışmalara girmesi ağlamasına neden olabilir.

4.3.Korku

Korku, bir tehlike karşısında duyulan tepkidir. Organizmayı koruma içgüdüsüne bağlı olarak ortaya çıkar ve gelişir. Birey, organizmanın tehlikede olduğunu hissettiği anda korkmaya başlar. Çocuk, korktuğu anda bazı tepkilerde bulunur. Bunlar korktuğu şeyden kaçma, çığlık atma, gözlerini kapatma, olduğu yerde sinme veya ağlamaktır. Korkuların temelinde yatan duygu, güvensizlik duygusudur. Bu nedenle çocuklar, korktuklarında siner, kaçar ya da annelerine sarılırlar. Güveni çocuğa sağlayacak kişiler öncelikle anne baba ve çevredeki diğer yetişkinlerdir. Bu nedenle anne babanın çok sert olması ya da fiziksel olarak zarar vermesi çocukta korku yaratır. Anne-babadan ayrı düşme, ortalıkta kalma korkusu çocuğun güvenini sarsar, tedirgin eder.

Korkuların büyük çoğunluğu, öğrenme sonucu ortaya çıkar. Öğrenme, yaşantı veya yanlış yönlendirmelerle bağlantılı olabilir. Yetişkinin, çocuğun yanında korku ve kaygılarını belirtmesi çocuğun onu hissetmesine neden olabilir.

Korkunun oluşumu çevredeki koşullara, uyarıcının veriliş biçimine geçmiş yaşantılara o andaki fizyolojik ve psikolojik durumuna bağlıdır. Zekâ, cinsiyet, sosyo-ekonomik statü, sosyal ilişkiler, fizyolojik koşullar, kişilik yapısı korkunun çocukta oluşmasını etkileyen faktörlerdir.

Bebek; yabancı yüzlere, ani ses ve düşme tehlikesine tepki gösterir. Birinci yılın sonunda çocuk, birtakım nesnelerden, belli kişilerden ve olaylardan korkabilir.

Yaşla birlikte çocukların korkularında artmalar görülür. 2-5 yaşları arasında çocuklar; ani ve yüksek ses, gök gürültüsü, deprem, karanlık, dilenci, hayalinde canlandığı yaratıklar ve yalnız kalmaktan korkarlar. Bu dönemde, somut şeylerden olduğu kadar soyut düşünceden de korkarlar.

Erken çocukluk döneminin sonundan itibaren 12 yaşına kadar korkular azalır. Okul çağındaki çocuklar silah, kesici aletler, yangın, kendilerine zarar verebilecek hayvanlardan korkarlar. Ayrıca sosyal ilişkilerinde küçük düşme, alay edilme, yaptığı herhangi bir işte başarısız olmaktan da korkarlar.

Korkunun Nedenleri:

- Çocuklarda güven duygusunun kazandırılmamış olması,
- Çocuğun sevgi ve şefkatten yoksun olarak büyümesi,
- Çocuk yetiştirmede baskıcı ve otoriter tutumun tercih edilmesi,
- Tehditlerle çocuğu yönlendirmek, "yemeğini yemezsen seni doktora götürüp serum taktıracağım" gibi,
- Çocukları soyut ya da somut şeylerle korkutmak,
- Aile içinde şiddet olaylarının yaşanması, şiddet ve korku öğeleri içeren filmlerin izlenmesine izin verilmesi.

Korkunun Önlenmesi:

- Korkuya neden olan etmenleri ortadan kaldırılmalıdır.
- Yetişkinler çocuklarına örnek teşkil edeceğinden korkularını onlara belli etmemelidir.
- Çocukların korkularıyla alay edilmemeli, korktuğu şeyle karşı karşıya getirmeye çalışılmamalıdır.
- Çocukların korku ve şiddet öğeleri içeren filmleri izlemesine izin verilmemelidir.
- Çocuğa aşırı baskı uygulanmamalıdır.
- Çocuğa fiziksel cezalar uygulanmamalıdır.
- Korku, eğitim aracı olarak kullanılmamalıdır.
- Çocuğa güven duygusu kazandırılmalı, sevgi ve şefkat gösterilmelidir.

4.4.Öfke

Öfke, herhangi bir isteğin engele uğramasından dolayı ortaya çıkan olumsuz duygudur. Bu olumsuz duygu karşısında çocuk gerilme, kendini sıkma, dişlerini gıcırdatma, tepinme, ağlama, etrafa saldırma veya küskünlük tepkisi gösterebilir.

Öfke, yaşla birlikte paralel olarak artmaktadır. Üç yaşına kadar çocuklar en çok oynadığı oyuncağın elinden alınması ya da oyunundan alıkonulması, temizlik, yemek yeme, tuvalet eğitimi, odada yalnız bırakma, uyku, giyinme, soyunma gibi durumlarda öfke tepkisi gösterir.

Üç yaşından sonraki dönemde öfke küskünlükle ifade edilebilir. Öfke nedenleri daha çok sosyal olaylardır. Bu dönemde çocuklar arkadaşlarına, konulan kurallara, annesine,

kardeşlerine öfkelenir. Böyle durumlarda anne-baba olarak sürekli yasaklar koymak, nedenini açıklamadan her şeye kızmak çocuğu daha da fazla öfkeler. Öfkeyi ortaya çıkaran nedenler arasında anne-baba tutumları önemli bir yer tutmaktadır.

Erken çocukluk döneminden okul çağına geçişte öfke uyandıran durumlar artar. Yaptığı herhangi bir faaliyete son verdirilmesi, sürekli tenkit edilmesi, akranlarıyla kıyaslanması, sık uyarı ve tembihlerde bulunulması çocuğu öfkeler. Bu tepkilerini çevrelerine yansıtırken küçük çocuklara göre çok daha fazla kontrollüdürler.

Çocuğun Öfkesini Önlemek İçin Yapılması Gerekenler:

- Çocuğun temel gereksinimleri zamanında karşılanmalıdır.
- Öfkelenen çocuğun dikkati başka yöne çekilmelidir.
- Çocuğa fiziksel ve duygusal cezalar verilmemelidir.
- Ebeveynler öfkelenerek çocuğa örnek olmamalıdır.
- Çocukların öfkeleriyle alay edilmemelidir.
- Çocukların onurunu kıracak davranışlardan kaçınılmalıdır.
- Çocuğun isteklerinin neden engellendiği anlayacağı dilden açıklanmalıdır.
- Çocuğun her istediği şey yerine getirilmemelidir, yerine getirilmeme gerekçesi anlayacağı şekilde açıklanmalıdır.

4.5.İnatçılık

İnatçılık, geçerli ve makul neden olmadan çocuğun verdiği kararda dayatmasıdır.

İnatçılık, çocuklarda en çok 3-6 yaş arasında görülür. Bu dönemdeki inatçılık, benlik duygusu ve bağımsızlık bilincinin gelişmemesinden kaynaklanabilmektedir. Bu yaşlarda çocuklar, varlığını ve düşüncelerini kabul ettirme çabası içinde olduklarından inatçılık tepkileri de doğaldır.

7-12 yaşlarında çocuk için ikinci bir inatçılık dönemi başlar. Bedensel ve duygusal gelişimindeki farklılıklar hızlı bir gelişim gösterir. Çocuk, gelişime ayak uydurmakta zorluk çeker. Çevredekilerin kararsız ve tutarsız davranışları çocuğu inatçılığa iter. Bazen çocuk, bazen de yetişkin tavırlarıyla kendisini birey olarak kabul ettirme çabasına girer. Çocukluktan erinliğe geçiş döneminde yetişkinlerin isteklerine karşı gelirler. Kurallara uymadıkları gibi kendi kurallarını kendileri belirlemek ister ve yetişkinleri eleştirirler. Hem çocuklukta hem de

erlilik döneminde karşılaşılan inatçılık tepkileri yetişkinler tarafından anlayışla karşılanmalı, olumsuz eleştiriler yerine onlara değer vererek doğru iletişim kurmaya çalışılmalıdır.

Çocuğun İnatçılığını Önlemek İçin Yapılması Gerekenler:

- Çocuğun ihtiyaçları, zamanında karşılanmalıdır.
- Çocuk kızgın ve sinirli olduğu anlarda, tartışmaya girilmemelidir.
- Çocuğun her istediği engellenmemelidir.
- Çocuk yetiştirmede baskıcı tutuma yer verilmemelidir. Yetişkinler tehdit ve zor kullanarak çocuklara isteklerini yaptırmamalıdır.
- Yetişkinler, kardeşler arasında kıskançlığa sebebiyet verecek davranışlardan kaçınmalıdır.
- Çocuğa fiziksel ve duygusal şiddet uygulanmamalıdır.
- Çocuğa bağımsızlık duygusu kazandırılmalıdır.

4.6.Kıskançlık:

Kıskançlık, her yaşta görülebilen ve temel nedeni üstün olma olan bir duygu hâli olarak tanımlanır. Sevgi ya da herhangi bir şeyin paylaşılmasına katlanamama sonucu duyulan his ve tepkilerdir.

Kıskançlık; insanın yapısında var olan, şiddetine göre olumlu veya olumsuz etkileri olan bir duygudur. Örneğin, okul başarısının kıskanılması ve aynı başarıyı elde etmek için çaba gösterilmesi olumlu bir duygu olarak kabul edilirken; arkadaşının ya da kardeşinin herhangi bir eşyasına sahip olamadığı için zarar vermesi, olumsuz bir tepki olarak kabul edilir.

Yeni doğan bebekte kıskançlık tepkisi yoktur. Ancak bir yaşındaki çocuk, annesinin kucağında başka bir bebek gördüğünde kıskançlık tepkisi verir. İlk çocukluk döneminde ebeveynlerin ilgisinin başkalarına yönelmiş olması çocukta kıskançlığın oluşmasına neden olur. Bu dönemdeki kıskançlığın nedeni, fazla ilgilenilmemesi ve yeterince sevgi gösterilmemesi olabilir.

Erken çocukluk döneminde kıskançlığın en belirgin şekilde ortaya çıkmasının nedeni, yeni bir kardeşin dünyaya gelmesidir. Nedeniyse genellikle anne ya da babaların bilinçli ya da bilinçsiz ayrımcı yaklaşımlarıdır.

İlköğretime başlayan çocukta kıskançlık duygusu azalmaya başlar. Çocuğun sosyal çevresinin değişmesiyle birlikte kıskançlık duygusunda da değişimler olur. Bu dönemde

kıskançlık duygusunu daha önce yaşayan çocuk, bu defa kıskançlığını başarılı, lider özellikli, popüler, arkadaşları ve öğretmenin sempatisini kazanmış olan sınıftaki arkadaşlarına çevirir.

Yaşın ilerlemesiyle birlikte kıskançlık tepkileri, doğrudan dolaylıya doğru bir gelişim gösterir. Kıskançlığın sebebi ve tepkisi genellikle psikososyal etkileşim ortamıyla çocuğa yöneltilen uyarımlara bağlıdır. Gerekli önlem alınmazsa kıskançlık nedeniyle çocukta; tırnak yeme, parmak emme, alt ıslatma, içine kapanma gibi davranış bozuklukları görülebilir.

Kıskançlığın Önlenmesi İçin Yapılması Gerekenler:

- Çocuğa sevgi ve ilgi gösterilmelidir.
- Aile, çocuklar arasında ayırım yapmamalıdır.
- Yeni bir kardeşin dünyaya geleceğı fikrine çocuk alıştırmalıdır.
- Doğum sonrasında bebekle ilgili bazı işler, (beslenme, temizlik gibi) kontrollü bir şekilde çocuğa yaptırılmalıdır.
- Çocuklar birbirleriyle kıyaslanmamalıdır.
- Anne ve baba, büyük çocuğa da zaman ayırmalıdır.
- Okul döneminde öğretmen, kıskançlığa sebebiyet verecek davranışlardan kaçınmalıdır.
- Kıskançlığın nedenleri araştırılmalı, gerekli tedbirler alınarak giderilmeye çalışılmalıdır.

4.7. Saldırganlık

Saldırganlık, çocuğun olumsuz duygularını bastıramayıp çevresindeki eşyalara veya kişilere zarar vermesidir. Saldırganlık, engellenme duygusuna gösterilen bir tepkidir. Bu tepkinin oluşmasında anne-baba tutumlarının etkisi ilk sırada yer alır. Çocuğun davranışlarının sık ve gereksiz yere engellenmesi, temel ihtiyaçların zamanında karşılanmaması, çocuğa dayak atılması, aile içi şiddete tanık olması, çocuğu sık cezalandırmak, çocuğu dinlememek, davranışlarını eleştirmek, alay etmek anne-babaların çocuk eğitiminde görüş birliğinde olmamaları saldırgan davranışlara neden olur.

Saldırganlığın Önlenmesi İçin Yapılması Gerekenler:

- Çocuğa sevgi ve şefkat gösterilmelidir.
- Çocuğa güven duygusu verilmeli ve güvenli bir ortam hazırlanmalıdır.
- Çocuğun temel ihtiyaçları zamanında karşılanmalıdır.
- Çocuğa fiziksel ve duygusal şiddet uygulanmamalıdır.

- Çocuk şımartılmamalıdır.
- Çocuğun olumlu davranışları ödüllendirilmelidir.
- Ebeveynler saldırganlık davranışında çocuklara örnek teşkil etmemelidir.
- Çocuğu saldırganlığa iten nedenler ortadan kaldırılmalıdır.
- Çocuğa enerjisinin boşaltacağı oyun ortamı sağlanmalıdır.

5. AİLENİN VE OKULUN DUYGUSAL GELİŞİME ETKİLERİ

Çocuklar duyguları ilk kez ailede öğrenirler. Ebeveynler duyguların nasıl yansıtılacağı, duyguları gösterme koşulları ve duyguları harekete geçiren durumlara karşı tepki türleri hakkında bebeğe mesajlar göndererek birbirlerini etkilerler.

Ebeveynler tarafından çocuklara iletilen üç mesaj türü vardır:

1.Koçluk; Ebeveynlerin doğrudan verdiği eğitimi ifade eder. Duyguları harekete geçiren durumlara karşı tepki türleri bu sayede öğrenilir. Örneğin; "erkekler ağlamaz", "birisi bir hediye verdiğinde, gülümsemeyi unutma", "köpekten korkmana gerek yok" gibi.

2.Model Olma; Çocuklar ebeveynleri ve diğer yetişkinleri taklit ederler ve uygun olan davranışı gözlemleyerek öğrenirler. Duyguları gösterme koşulları bu sayede öğrenilir. Örneğin; anne-babası ile cenazeye giden bir çocuk cenaze evinde anne-babasının hiç gülmediğini görür ve bunu öğrenir.

3.Tesadüfi öğrenme; Çocuklar duyguları nasıl yansıtacağını bu şekilde öğrenir. Örneğin; çocuk annenin mutluluğunu taklit eder, anne mutlu iken güldüğü için kendi de mutlu olduğunda güler.

Çocuklar okul öncesi eğitim kurumlarında insanlarla etkileşim içerisinde bulunarak duyguların ifadesini öğrenirler. Öğretmenler, duyguları gösterirler, öğretirler ya da çocuklar için uygun olan tüm derslerde duygusal deneyimlere yer verirler.

Öğretmenler, okul öncesi eğitim sınıflarında duygusal yeteneğin gelişmesi için duyguları anlama, ifade etme ve düzenleme için bazı yollar kullanırlar. Bunlardan bazıları;

- Öğretmenler, öğrencilerin içinde bulunduğu çevreyi sıcak, olumlu ve özenli olarak hazırlamalıdır.

- Öğretmen toplum içinde uygun yollarla duyguları ifade etmeleri için öğrencilere yardım edebilir, öğretmen, stresli olduğunda ya da engellendiğinde tepki göstermeden önce sakinleşerek duygularını kontrol etme konusunda çocuğa model olmalıdır.
- Öğretmenin, sınıfta öğrencilerle duyguları tartışması önemlidir. Kitaplar, hikâyeler, oyunlar ve filmler duygu yoğunluğunu ve duygusal deneyimleri paylaşmaya yardım edebilir.
- Öğretmen, çeşitli etkinliklere yer vererek çocukların duygularını ifade edebileceği etkinlikler planlamasının yanı sıra, öfke ve hayal kırıklığı gibi olumsuz duyguları uygun bir şekilde ifade edebilecekleri dramatik oyunlara katılımlarını destekleyebilir.
- Öğretmen, çocukların korkuları konusunda empati sağlamalıdır, küçümsememelidir.

6.BAĞLANMA KURAMI (JOHN BOWLBY)

Bebeklik dönemi olarak tanımlanan 0-2 yaş arası, çocuğun, fiziksel, zihinsel ve duygusal yönden en hızlı geliştiği dönemdir. Bu nedenle bu dönemde çocuğun sadece fiziksel gereksinimlerinin giderilmesi yeterli değildir. Henüz becerilerinin yeterli derecede gelişmemiş olmasına bağlı olarak bebeğin, kendisine bakım veren kişiye bağımlı olduğu görülür, bu bağımlılık sürecinde bakım verenle kurduğu birebir ilişki ise, onun zihinsel ve duygusal gelişimi için son derece önemlidir. Bebeğin, biyolojik yetersizliği dikkate alındığında, bakım verenine karşı bir bağlanmanın oluşması kaçınılmazdır.

Bağlanma kuramı, 1907’de dünyaya gelen İngiliz gelişim psikoloğu John Bowlby tarafından geliştirilen bir kuramdır. Bowlby 1946’dan 1972’ye kadar İngiliz Tavistock Kliniği’nde psikiyatrist olarak çalışmış ve burada insan ilişkileri üzerine çalışmalar yapmıştır. Bağlanma kuramına yine bir gelişim psikoloğu ve Bowlby’nin öğrencisi olan Mary Ainsworth da büyük katkılar yapmıştır.

Bağlanma; bireyin, başka bir kişiden yakınlık bekleme eğilimi ve bu kişinin yanında olduğunda bireyin kendisini güvende hissetmesine denir. **Bağlanma Kuramı** ise; insanların kendileri için önemli olan başkalarıyla güçlü duygusal bağlar kurma eğilimlerinin nedenlerini açıklayan ve çocuk ile ebeveynleri arasındaki bağın, çocuğun güvenlik hissi ve psikolojik gelişimi üzerindeki önemini tanımlayan bir yaklaşımdır. Kuramın temel noktası ise, annenin bebeğine dış dünyayı inceleyebileceği ve gerektiğinde emniyet duyguları içinde geri dönüşler yapabileceği güvenilir bir ortam oluşturmaktır.

İnsan hayatı için bağlanmanın üç temel işlevi vardır;

- Dünyayı keşfederken geri dönülebilecek güvenli bir liman olma,
- Fiziksel gereksinimleri karşılama,
- Hayata dair bir güvenlik duygusu geliştirebilme şansı.

Bowlby, bu gereksinimler yeterli düzeyde karşılanmadığı takdirde, çocukta oluşan özbenlik algısıyla bağlantılı olarak patoloji gelişebileceğini öne sürer.

6.1.Bağlanma Davranışları

Bowlby'a göre 5 temel bağlanma davranışı vardır. Bunlar:

- Emme
- Sokulma
- Ağlama
- Gülümseme
- Bakma

Emme:

Çocuklar yalnızca süt emmek için annelerini emmezler, aç olmadıklarında da stresten uzaklaşmak için sürekli annelerini emmek isterler. Özellikle de modern toplumlarda bu isteği yerine getirmek mümkün olmadığında bebekler parmaklarını ya da emziklerini, hatta emilebilecek her türlü nesneyi emmeye alışırlar.

Sokulma:

Bütün memeli türlerinde yavruların anneye yüz yüze gelmeye ve ona dokunmaya yönelik refleksleri vardır. Örneğin; maymunlar, doğar doğmaz annelerinin üzerine tırmanırlar. Bebekler de çeşitli durumlarda annelerine ya da ihtiyaçlarını karşılayan diğer yetişkinlere sokulma davranışı göstermektedir.

Ağlama:

Çocuklar acıktıklarında, üşüdüklerinde, acı duyduklarında ağlarlar ve bu ağlama sesi yetişkinleri çok rahatsız eder. Ağlama, bebeklerin yetişkin ilgisine ve yardımına ihtiyaç

duyduklarında kullandıkları bir sinyaldir. Bazı araştırmalara göre bebeklerin acıttıklarında, üşüdüklerinde, acı duyduklarında kullandıkları ağlama sesleri niteliksel farklılık gösterir.

Gülümseme:

Doğumlarından itibaren bebekler bazı uyaranlara gülümseyerek karşılık verirler. Bebekler yüzlere, özellikle de hareket halindeki yüzlere gülümserler. 3 aylıktan itibaren bebekler aralarında özel bir bağ kurdukları anne, baba gibi kişiler kendilerine yaklaşıırken gülümsemeye başlarlar ve bunun bağlanma açısından önemi çok büyüktür.

Bakma:

Çok küçük bebekler bile anne ile göz kontağı ararlar ve bu arayışa anneden bir karşılık gelmezse ağlayıp huysuzlanarak tepki gösterirler. Bazı çalışmalar, bebeklerin anneye bakışının ondan bir tepki almaya yönelik bir davranış olduğunu, anne tepki vermezse çocuğun rahatsız olduğunu ve anneye bakmaktan vazgeçtiğini ortaya koymuştur.

Bağlanma davranışları;

- Bu beş davranış bebeğin bağlanma tavrını tanımlar. Bowlby'a göre; bebek anneye veya anne bebeğe bu davranışlar aracılığıyla yaklaşır.
- Bağlanmanın gerçekleşebilmesi için sıcak, yakın ve süreklilik özellikleri taşıyan doğrudan ilişki gerekir.
- Kurulan bu ilişkiden hem bebek hem anne haz almalıdır.
- Bağlanma aşama aşama gelişen bir süreçtir. Bağlanan, seçerek bağlandığı birey ile bir arada olmak ister.
- Seçilen birey kuvvetli, aynı zamanda kaygı giderici olmalıdır.

Bowlby, yanlış gelişmiş ya da dönem dönem kesintilere uğramış bağlanma ilişkilerinin kişilik problemlerine ve zihinsel hastalıklara yol açacağını iddia eder.

6.2.Bağlanmanın Ölçülmesi

Mary Ainsworth adlı gelişim psikoloğu, bir çocuk ile temel bakıcısı arasındaki bağlanma ilişkisini gözlemlemek üzere **Yabancı Durum Testi** denilen gözlem yöntemi geliştirmiştir. Bu yöntemle göre 11-17 aylık bir çocuk, yaklaşık yirmi dakika boyunca bir oyun odasında gözlemlenir. Bu arada çocuğun bakıcısı (genelde annesi) ile bir yabancı belirli aralıklarla odaya girip çıkarlar. Odada yaşanan durumlara (yabancıya varlığı, annenin yokluğu) çocuğun verdiği tepkiler videoya kaydedilir.

Yabancı durum testi yaklaşık üçer dakika süren sekiz aşamadan oluşur. Gözlem, içinde oyuncaklar ve anne için bir koltuk ve dergiler bulunan oda gibi düzenlenmiş bulunan bir psikoloji laboratuvarında yapılır. Gözlem başlamadan önce anneye bebeğine doğal davranması, bebeğin dikkatini odadaki oyuncaklara özellikle çekmemesi, ancak bebeğin iletişim girişimlerine içinden geldiği gibi karşılık vermesi söylenir. Bu sekiz aşama şunlardır:

Birinci aşama: Anne, bir gözlemcinin eşliğinde bebeği odaya getirir. Gözlemci anneye bebeği nereye koyacağını ve kendisinin nereye oturacağını söyler ve odadan çıkar.

İkinci aşama: Anne bebeği odadaki oyuncakların yanına koyar ve sandalyesine oturur. Bu aşama 3 dakika sürer.

Üçüncü aşama: Tanıdık olmayan bir yabancı kapıyı vurarak içeri girer. Bir dakika sessizce oturur sonra bir dakika anneye sohbet eder ve sonra yavaş yavaş bebeğe yaklaşır ve ona bir oyuncak gösterir. Bu süre içerisinde anne köşesinde sessizce oturur ve üçüncü dakikanın sonunda görülmeyen bir şekilde odadan çıkar.

Dördüncü aşama: Birinci ayrılık; eğer bebek mutlu bir şekilde oyunla meşgul olursa yabancı katılımcı olmaz. Eğer pasif kalırsa bebeğin ilgisini oyuncaklara çekmeye çalışır. Eğer bebek rahatsızlık, sıkıntı duyarsa, yabancı onun dikkatini başka bir yöne çekmeye ya da onu rahatlatmaya çalışır. Eğer bebek rahatlayamıyorsa, bu aşama kısa kesilir ve anne bebeğin çok rahatsız olduğunu düşünürse odaya girebilir.

Beşinci aşama: Birinci kavuşma; anne içeri girer ve bebeğe hareketlenmesi ve kendisine spontane bir tepki vermesini sağlamak için kapıda bekler. Daha sonra yabancı görülmeyen bir şekilde odadan ayrılır. Anne çocuğu rahatlatarak tekrar oyuncaklarla oynamasını sağlar

Altıncı aşama: İkinci ayrılık; işaret verildikten sonra anne çantasını odada bırakarak tekrar çıkar. Bu kez çıkarken bebeğe mutlu bir şekilde “hoşça kal” der öyle çıkar. Bebek üç dakikalığına yalnız başına bırakılır. Çok fazla sıkıntı yaşarsa bu aşama kısa kesilir.

Yedinci aşama: Anne odada yokken yabancı içeri girer ve bebeğe dördüncü aşamada olduğu gibi davranır. Bebeğin yabancı tarafında rahatlatıp rahatlatılmayacağı, yabancıyla birlikteyken oyuncaklarla oynayıp oynamadığı gözlenir. Bebeğin duyduğu sıkıntı ve rahatsızlık fazla olursa bu aşama kısa kesilir.

Sekizinci aşama: Anne geri döner, yabancı odadan çıkar. Burada bebeğin anneye tekrar bir araya gelme tepkileri gözlenir.

Bu olaylar sırasında çocuğun iki davranışı gözlenir:

- 1.Çocuğun keşif davranışı (yeni oyuncaklarla oynaması vb.)
- 2.Çocuğun annesinin gidiş ve dönüşlerine verdiği tepki.

Yabancı Durum Testleri'nde gözlemlenen davranışlarına göre çocuklar farklı bağlanma tarzına sahiptirler. Bağlanma tarzları çocuğun yabancıya tepkileri, anneye bağlanma düzeyine göre değişir. Bağlanma tarzları:

BAĞLANMA TARZLARI	
Güvenli Bağlanma	Güvenli-Bağlanmış çocuk
Kaçınan (Kaçınan) Bağlanma	Güvensiz-Kaçınan çocuk
Kaygılı-Kararsız Bağlanma	Güvensiz-Kararsız (Dirençli) çocuk
	Güvensiz-Dağınık çocuk

Güvenli Bağlanma (secure): Bu bağlanma stiline sahip bebekler anneleriyle güvenli bir bağ geliştirip onların yokluklarında az huzursuzluk yaşadıkları ve bir yabancı ile odada yalnız kaldıklarında ise onunla rahat iletişim kurdukları fark edilmiştir. Bu bebeklerin anneleri odaya geri döndüklerinde az olan huzursuzluklarının çabuk sakinleştiği ve çevreyi keşfe ve oyunlarına geri döndükleri fark edilmiştir.

Kaçınan (Kaçınan) Bağlanma (anxious avoidant): Bu bağlanma stiline sahip olan bebeklerin anneleri odadan çıktığında çok fazla tepki göstermemekte oldukları, duygusuz göründükleri ve üstünkörü olarak oyuncaklarla oynadıkları gözlenmiştir. Anneleri odaya geri döndüklerinde ise anneleri ile temas kurmaktan kaçındıkları, daha çok çevreyle ilgilendikleri fark edilmiştir.

Kaygılı-Kararsız Bağlanma (anxious resistant): Bu bağlanma stiline sahip bebekler anneleri odadan çıktığında oldukça yoğun bir sıkıntı, kaygı ve kızgınlık sergiledikleri gözlenmiştir.

Anneleri odaya tekrar geldiklerinde ise olumsuz duygu durumlarının devam ettiği, sakinleşemedikleri ve başka şeylerle ilgilenme konusunda isteksiz oldukları gözlenmiştir. Bu bebekler şiddetli huzursuzluk ile öfke dolu reddetme arasında gider gelirler. Böyle bir bebek annesiyle kavuştuklarında önce annesine yapışabilir ama daha sonra onu uzağa itebilir.

Farklı kaynaklarda bahsedilen 4.bağlanma tarzı olan **Güvensiz-Dağınık çocuk** kategorisindeki bebekler ise daha önce bahsedilen 3 kategoriye girmeyen bebeklerin bulunduğu kategoridir. Bu bebekler anneleri oyun alanına döndüğünde şaşkınlık gösterirler. İlk önce kararsız bir bebek gibi davranabilirler (önce yapışma sonra uzağa itme gibi). Aniden kaçınan bağlanma işaretleri gösterebilirler (anneleri gerçek anlamda görmezden gelme gibi). Bu bebeklerin dengeleri o derecede bozulmuştur ki bazen hareketsiz ve hüzünlü bir şekilde kendilerini annelerinin kollarına bırakırlar, bazen de korku dolu ifadelerle kendilerini geri atarlar. (Santrock, 2011; Vondra ve Barnett, 1999).

Bazı araştırmalar çocukların 1 yaşında iken ne tür bir bağlanma gösterdikleri, ilerdeki yaşamlarını önemli ölçüde etkilediği görüşünü ortaya koymaktadır. Örneğin; 1 yaşında iken güvenli bağlanma geliştirdiği saptanan erkek çocuklarının büyüdüklerinde kaygılı ve kaçınan bağlananlara göre daha az sıklıkta psikolojik güçlüklerden şikâyetçi oldukları belirlenmiştir.

6.3.Bağlanmanın Aşamaları

1.Bağlanma öncesi dönem (0-3 ay): Bağlanma gelişim sürecini dönemlere ayırdığımızda; doğumdan 8-12 haftaya (2-3 ay) kadar olan bağlanma öncesi dönemde, bebek annenin uyarılarıyla hareketlenir. Çevresindeki kişilere yönelme davranışı gösterir, ancak kişileri ayırt edebilme yetisi yoktur ya da çok kısıtlıdır.

2.Bağlanma dönemi (3-6 ay): Bağlanmanın ilk işaretleri 8-12 haftadan (2-3 ay) 6 aya kadar uzanan ikinci dönem olan bağlanmanın oluşum döneminde ortaya çıkar. Bu dönemde bebek, anneyi yabancılardan ayırt etmeye ve dikkatini daha çok anneye yönlendirmeye başlar.

3.Bağlılık dönemi (6-24 ay): Bağlanmanın tam olarak gözlemlendiği üçüncü dönem olan bağlılık dönemi, 6-24 ay arasındır. Bağlanma yaklaşık olarak ilk yirmi dört ay içinde şekillenmektedir.

4.Karşılıklı ilişki oluşturma dönemi (24-.... ay): Yirmi beşinci aydan sonraki karşılıklı ilişki oluşturma döneminde, anneden bağımsız olan bebeğin, annesiyle geliştirdiği karmaşık bir ilişki vardır. Sürecin sona erme noktasına, “amacı koşullara göre düzeltilmiş ortaklık” adı

verilir. Burada yakınlığı korumanın amacı, çocuğun, doyumunu erteleme ve bakıcının ulaşılabilirliğini bilişsel olarak temsil edebilme yeteneğine göre ayarlanmıştır. Bu noktada bakıcı ve çocuk, aralarındaki ilişkinin koşullarını görüşmeye veya pazarlık etmeye başlayabilir ve her biri kendi amacı hakkında sözel iletişime girebilir, amaçlarını eşgüdümlü hale getirebilirler.

6.4.Bağlanma Kuramının Temel Özellikleri

Bebek çok erken dönemde annesi ile ilişki içine girer. Bu durum yaklaşık 7 ay civarında ortaya çıkan **“Birincil Bağlanma İlişkisidir”** ve süreklilik özelliği taşır.

12-30 aylık çocuklarda ayrılık durumlarında **“Ayrılık Protestosu”** ortaya çıkar. Bağlanılan kişinin kaybolmasına dayanılmaz ve bu durum protestoya yol açar.

Ayrılık bebek için dayanılmazdır; ayrılanın yerine bir başkasının konulması için arayış içine girer. Bu arayış **“Yakınlık Arayışı”** olarak adlandırılır.

İlk bağlanılan ile kurulmuş olan etkileşimin belirlediği **“İçsel Çalışma Modeli”** (bilişsel temsilleri) vardır ve bebek bununla dış dünyaya açılır. Kurulan içsel çalışma modeli dış dünya ile kurulacak olan ilişki modelini oluşturur ve bireysel farklılıklar söz konusudur. Bowlby’e göre bakıcıyla tekrarlanan günlük yaşantılar, çocuğun gelişiminde bakıcının içsel temsillerini oluşturur (Bowlby, 1973). Bakıcının çocuğa verdiği tepkiler ve onun yakınlık isteğine karşı sergilediği davranışlar bilişsel temsiller olarak kodlanır. Bowlby’nin kuramında bilişsel temsiller **“içsel çalışan modeller”** (internal working models) olarak adlandırılmıştır. İçsel çalışan modeller Bowlby’nin kuramının temelini oluşturur. Çocuğun kendisi ve başkalarına ilişkin bilişlerinden oluşan içsel çalışan modeller, bakıcının tepkileri ile ilişkilidir. Çocuk ihtiyacı olduğunda bakıcısından gereken desteği ve olumlu tepkiyi görürse bakıcısının ulaşılabilir, güvenilir ve destekleyici olduğuna ilişkin bilişsel temsiller geliştirir. Ters durumda ise çocuğun bakıcısı çocuğun gereksinimlerine duyarsız kaldığında ya da birbiriyle uyuşmayan tepkilerle karşılık verdiğinde çocuk bağlanma figürünü reddedici, kendisini de sevmeye ve desteklenmeye değmez biri olarak görür. İçsel çalışan modeller çocukluktan ergenliğe kadar sürekli olarak pekiştirilir. Ergenliğin sonunda içsel çalışan modeller daha sürekli ve değişime karşı daha dirençli hale gelirler. Ergenler ve erişkinler oluşturdukları içsel çalışan modelleri kendileri için önemli olan ilişkilerde kullanırlar (Bowlby, 1973).

Bağlanma güveni doğurur. Böylece birey “**Araştırmacı Davranış**” ta bulunulur. Bağlanma ile araştırma arasında karşılıklı ilişki vardır. Bağlanma oluşmadan araştırmacı davranış oluşamaz.

6.5.Bağlanmayı Kolaylaştıran Etmenler

- Bebeklerin daha ilk aylarda yetişkinlerle ilişki kurmaya yardımcı olabilecek özelliklere sahip olması. (İnsan yüzüne benzeyen şekilleri ve insan sesini algılayabilecek durumda olması).
- Annelerin farkında olmadan iletişimi kolaylaştıran abartılı davranışlarda bulunması.
- Bebeğe doğuştan mevcut olan emme refleksi.
- Annelerin çocuğun açlık, susuzluk gibi ihtiyaçları gidermesi.
- Bebeğin görünüm özelliklerinin, gülümseme, cıvıldamasının yetişkinlerde sevecenlik uyandırması.

6.6.Yetişkinlerde Bağlanma

Yetişkinlerin 4 tip bağlanma tarzına sahip oldukları görülmektedir:

- 1.Güvenli Bağlanma**
- 2.Kayıtsız Bağlanma**
- 3.Saplantılı Bağlanma**
- 4.Korkulu/Kaygılı Bağlanma**

1.Güvenli Bağlanma: Bu bağlanma tarzına sahip bireyler, hem kendilerini hem de başkalarını olumlu görme eğilimindedirler. Yakın ilişkilere değer verirler, bu tür ilişkileri başlatmakta ve sürdürmekte başarılıdırlar. Ancak bu ilişkiler sırasında kişisel özelliklerini yitirmemeyi de başarırlar.

2.Kayıtsız Bağlanma: Bu bağlanma tarzına sahip bireyler, kendilerini olumlu, başkalarını olumsuz görme eğilimindedirler. Bağımsızlıklarına düşkündürler, kimseyle kolay kolay yakın ilişki geliştirmezler. Başkalarına duydukları gereksinimi ve yakın ilişkilerin önemini reddederler.

3.Saplantılı Bağlanma: Bu bağlanma tarzına sahip bireyler kendileri hakkında olumsuz, başkaları hakkında olumlu düşünme ve hissetme eğilimindedirler. Başkalarının onayını kazanmak bu kişiler için çok önemlidir. Yakın ilişkilerinde karşı tarafa çok bağımlıdırlar ve duygularını abartılı bir biçimde ifade ederler.

4.Korkulu / Kaygılı Bağlanma: Bu bağlanma tarzına sahip olanlar, hem benlik hem de başkaları modeli olumsuz olan bireylerdir. Reddedilme korkusu nedeniyle yakın ilişkilerden kaçınırlar. Kendilerine de başkalarına da güvenmezler.

7.DUYGUSAL GELİŞİMİN DİĞER GELİŞİM ALANLARIYLA İLİŞKİSİ

Gelişim bir bütündür ve bu nedenle bir alandaki gelişim diğer alanları da etkiler. Çocuğun diğer gelişim alanlarındaki problemler duygusal gelişimi üzerinde de etkilidir. Zihinsel yönden yaşına göre gelişim özelliği gösteren çocuk, duygusal tepkilerini çevresindekilere yansıtır. Çocuk, öğrenme ve deneyimine bağlı olarak duygusal tepkiler geliştirir.

Fiziksel olarak normal görünen, istediği gibi hareket eden çocuk mutludur. Özürlü çocukların hareketlerinin kısıtlanması, duygusal problemlere neden olabilir ve davranış bozuklukları ortaya çıkabilir.

Duygusal gelişimle sosyal gelişim birbirinden ayrı düşünülemez. Çocuk iyi bir duygusal gelişim gösteremezse ebeveynleriyle, kardeşleriyle, arkadaşlarıyla iyi iletişim kuramaz; çevreye uymakta zorluk çeker. Çocuğun dili doğru kullanmasında duygusal gelişim etkilidir. Doğru ifade, çocuğun duygularını çevreye anlatmasını ve çevreyle olumlu sosyal iletişim kurmasını sağlar.

KAYNAKÇA

- Acun, S. ve Erten, G. B. (1995). *Çocuk Gelişimi*. İstanbul: Esin Yayınevi.
- Açıkgöz, Ü.K. (2005). *Aktif Öğrenme*. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.
- Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. ve Çimen, S. (2001). *Çocuk Gelişimi*. İstanbul: Ya-Pa Yayınevi.
- Bayhan, P. S. ve Artan, İ. (2005). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and Loss, Vol. II: Separation, Anxiety and Anger*. New York: Basic Books.
- Darıca, N. (2004). *Etkinlik Dünyası*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Kulaksızoğlu, A. (1998). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Santrock, J. W. (2011). İlk Çocuklukta Sosyo-Duygusal Gelişim (Çev. A. E. Aslan). *Yaşam Boyu Gelişim* (Çev. Ed. G. Yüksel). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Oğuzkana, F. (1981). *Eğitim Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu, Ankara: Ün. Basımevi.
- Vondra, J.I. ve Barnett, D. (1999). Atypical attachment in infancy and early childhood among children at developmental risk. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 64, 258.
- Yavuzer, H. (1993). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

BÖLÜM-3

AHLAKİ GELİŞİM

1.Tanımı ve Önemi	49
2.Ahlaki Gelişimle İlgili Kavramlar	50
3.Ahlaki Gelişim Kuramları	53
4.Ahlaki Gelişimin Diğer Gelişim Alanlarıyla İlişkisi	61
KAYNAKÇA	62

BÖLÜM-3

AHLAKİ GELİŞİM

1.TANIMI VE ÖNEMİ

Ahlak gelişimi; bireyin toplumun değer yargılarını benimseyerek içinde bulunduğu çevreye uyum sağlamasını ve kendi ilke ile değer yargılarını oluşturmasını amaçlayan bir süreç olarak tanımlanır. Bireyin doğuştan getirdiği gizli güçlerin etkisi ile toplumda var olan iyi-kötü ya da doğru-yanlış kavramlarının inanç, huy, tutum, alışkanlık, âdet, gelenek, görenek gibi manevi değerleri oluşturan değerlerin tümüdür.

Ahlak gelişiminin birincil hedefi, bireyin evrensel ilkeler, doğru-yanlış, hak ve adalet kavramları doğrultusunda kendi doğrularını ve ilkelerini geliştirmesidir.

Çevreden gelen tepkilerle belirlenen davranışlara ilişkin izlenim ve bilgiler ahlaki davranışlara ve ahlak kurallarına temel olur.

İnsanlar, ahlak kurallarını bilmesine karşın bu kurallara uymakta güçlük çeker. Bu nedenle çocukların ahlak gelişiminde dikkat edilecek en önemli nokta; küçük yaştan başlayarak ahlak kurallarına inanmalarını, bunlara karşı olumlu bir tavır geliştirmelerini ve bunları uygulama alışkanlığını kazanmalarını sağlamaktır. Her toplumun kendine özgü ahlak kuralları vardır. Her birey, küçük yaştan başlayarak içinde büyüdüğü toplumun ahlak kurallarına göre iyi ve doğru sayılan davranışları yapmayı öğrenir.

Çocuk ahlak kurallarını, öncelikle anne, baba ve yakın çevresiyle olan ilişkilerinden öğrenir. Çocuğa iyi davranışın neden iyi, kötü davranışın da neden kötü olduğu açıklanmalıdır. Çocuk büyüdükçe diğer bireylerin duygularını ve toplum kurallarını anlama yeteneğini geliştirir.

Toplum farkı olmadan, tüm dünyanın kabul ettiği ortak ahlak kuralları, evrensel değerlerdir. Yani din, ırk, ülke farkı tanımazlar. Sevgi, yardımlaşma, doğruluk, dürüstlük, insan severlik, acıma gibi duygular ve davranışlar her toplumda geçerli olan evrensel değerlerdir.

Her bireyin, kendi toplumunun kurallarına ve evrensel değerlere uygun yetiştirilmesi gerekir. Ahlak gelişiminin en üst düzeyi ise kendi toplum kurallarına ve evrensel değerlere uygun, ancak bağımsız olarak doğru karar verme ve buna uygun davranış sergileme yeteneğidir.

2. AHLAKİ GELİŞİM İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Ahlak gelişimini daha iyi anlaşılabilmesi için ahlak gelişim ile ilgili kavramların ele alınması önemlidir. Bu kavramlar; ahlak, törel davranış, bencillik, öykünmecilik, vicdan ve özgeciliktir.

2.1. Ahlak

Ahlak kişinin doğuştan getirdiği gizil güçler ile toplumda var olan iyi-kötü ya da doğru-yanlış gibi kavramların, kişinin kendisi tarafından oluşturulan "huy", "inanç", "tutum" ve "âdet" gibi, özellikle manevi varlığını belirleyen davranışların tümü olarak ifade edilir. Ahlak, bireyin kendi akranları ve yetişkinlerle olan yaşantılarının sonucu oluşur. Ahlak, toplum üyelerinin davranışlarının hangilerinin kötü hangilerinin iyi olduğunu gösterilerek toplum tarafından oluşturulur.

2.2. Törel Davranış

Törel davranış, toplumun töresine uygun davranıştır. Her toplumun, ahlak, inanç, gelenek ve görenekleri vardır. Örneğin; çocuk yetiştirmenin toplumsal ilkelere, kurallara inançlara, ahlaka, gelenek ve göreneklere de uygun olması istenir. Toplumsal davranışın değeri, özelliği, töreye uygun olmasıyla doğru orantılıdır.

Kişilik gelişimi, bireyin isteğine bağlıdır. Çünkü bireyin güdülerine "dur" deyip, onu belirli doğrultulara yöneltecek olan bireyin kendini geliştirme isteğidir. Bireyi çeşitli şekillerde davranışa yönelten fizyolojik ve toplumsal güdüler, bireyin gelişmesiyle birlikte belli bir düzene girer. Böylece kişilik, törel davranışların kişide yerleşik hâle gelmesi olarak kabul edilir.

Törel gelişim, bireyin toplumsal gelişimi ile ilgili olup toplumsal gelişimin bir uzantısıdır. Bu kapsamda törel gelişim, davranışların toplumun uygun göreceği bir biçimde düzenlenmesi anlamına gelir.

Törel davranışla ilgili olarak toplumdan topluma iyi-kötü, doğru-yanlış gibi değer yargıları değişebilir. Törel gelişim içinde, davranışların toplumun uygun göreceği bir biçimde düzenlenmesi de yer alır.

Çocuklar, törel davranışlara doğuştan sahip değildir. Çocuk doğuştan ne iyi, ne de kötüdür. Çocuğun nasıl bir birey olacağı doğumdan sonraki yaşantılarına bağlıdır.

Çocuğun gelişiminde olumlu ya da olumsuz yaşantılarının etkileri, törel davranışlarının değişmesine yol açabilir.

2.3. Bencillik

Bencil; yalnız kendi çıkarlarını düşünen, kendi çıkarlarını herkesinkinden üstün tutan birey olarak tanımlanabilir. Bencillik ise; başkalarını umursamadan bireyin bütün eylem ve işlerinin kendi yararına, çıkarına yönelik olması, bu tutumun yaşam tarzı hâline getirmesidir. Temel gelişimde bencil davranışlar aşamasında olan insan, sadece kendi çıkarlarını düşünür.

Bencil davranışlar en çok 3-6 yaşlarda görülür. Daha önceki yaşlar, töre dışı davranışlar dönemidir ve bu dönem ilk üç yılı içine alır. Bu çağda çocuk, iyilik ve kötülük düşüncesine sahip değildir. Yalancılığın ve hırsızlığın kötü bir şey olduğunu bilmez. Yalanlar, hayal dünyasının zenginliğinden; hırsızlık ise henüz mülkiyet kavramı gelişmediğinden meydana gelir.

Bu yaşlarda çocuk, kendini dünyanın merkezi gibi görür. Çünkü o, bu dönemde benmerkezci düşünce yapısına sahiptir. Benmerkezci çocuk; diğerlerinin düşünce yapısını anlayamaz. Bu dönemde maddi gerçekler düşünce yapısında önemlidir. Örneğin; kendisine çikolata, kola, cips gibi sevdiği şeyleri veren kişileri, vermeyenden daha çok sever. Zihinsel yapı tam gelişmediğinden daha çok duygularının etkisi altındadır. Bazen başkalarını da düşünür gibi olur. Ama yine de dolaylı olarak kendisini düşünür. Bencillik, vicdan ve törel duyguların oluşmasını güçleştirir. Çocuk, bu duyguları bilişsel gelişim ile birlikte ancak çevresindekilerin davranışlarını gözleyerek öğrenebilir. Bencillik davranışının sonunda ne gibi tehlikelerin olduğunu ve nasıl cezaların gelebileceğini tahmin eder.

Çocuk bu dönemde tam olarak kuralların bilincinde değildir. Her çocuk bir arkadaşla birlikte ama kendi oyununu oynar. Kazanmak, birinci olmak düşüncesi henüz gelişmemiştir.

2.4.Öykünme

Öykünme; taklit etme, bireyin başkalarının davranışlarını kendine model alarak benimseyip yinelenmesidir. Boyun eğmek, itaat etmek için başkasının davranışına olduğu gibi hiç değiştirmeden yapmaktır. Öykünme, çoğunlukla beğenilen takdir gören davranışları yapanlara benzemek için yapılırken; boyun eğmek, etki yapanlarla iyi anlaşmak için de yapılır.

Törel gelişimin öykünmecilik aşamasında olan birey, ne yapması gerektiğini kendi içinde ölçüp tartmadan, kendine kolay geldiği ya da kınanmaktan korktuğu için başkalarının yaptığını yaparak rahat eder. Bu durum toplumsal öğrenme kuramıyla da açıklanabilir. Bu kurama göre çocukların, yetişkinlerin ahlak normlarını öncelikle gözlemledikleri davranışları, kuralları, değerleri dereceli bir taklit etme süreciyle kazandıkları ileri sürülür.

Kısacası öykünme, toplumsal bir öğrenme sürecidir. Birey, öykünmeyle topluma uygun birçok davranışı öğrenir. Öykünmeciliğin olumsuz yönü ise bireyin bu yolu tek öğrenme yolu olarak görerek kendine özgü davranma bağımsızlığını yitirmesidir.

2.5.Vicdan

Vicdan; insan davranışlarının iyiliğini, kötülüğünü, doğruluğunu, yanlışlığını, haklılığını, haksızlığını içsel olarak yargılama gücü olarak tanımlanır. Çocuğun kendisini kontrol edebilmesiyle ilgilidir.

Vicdan, bireyi davranışları hakkında bir yargıda bulunmaya yönelten, kendi ahlak değerleri üzerine dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan güçtür. Bu güçle birey, davranışları konusunda bir karara varır, bu karara göre kendisini ödüllendirir ya da cezalandırır.

Temelde çocuk, öğrendiği sınırları ve kısıtlamaları benimseyerek toplumsal kurallar karşısında belirli tavırlar takınır. Bazı çocuklar ise, büyüdükçe topluma aykırı davranışlar gerçekleştirirler. Örneğin; bazı çocuklar suça yönlendirilebilirler, bazı çocuklar da aşırı vicdanlı olup, genellikle büyüdüklerinde fazla duyarlı, özverili, duygusallık nedeniyle psikologlardan en çok yardım alan kişiler olabilirler. Aşırı vicdanlı bireyler, çok utangaç, çekingen, güvensiz, yaptıkları her şeyde çevreye zarar vereceklerinden korkan kişilerdir.

Çocukları evde ya da okulda, her iki yönde de aşırılıklar içinde yetiştirmemeye dikkat edilmelidir.

Vicdanlılık; duygusal ve ussal(akıl) vicdan olmak üzere ikiye ayrılır. Duygusal vicdanlılık, aşamasında insan davranışlarını duygusal inançlarıyla yargılar. Bilişsel olarak ergenliğe kadar bu dönem sürer. Çocuk, henüz davranışların nedenlerine yorumlayabilecek düşünme ve analiz etme yeteneğine sahip değildir. Zihinsel yetenekler tam anlamıyla gelişmediği için çocuk duygularının etkisinde olur ve hoşlanma ilkesi çocuk üzerinde varlığını sürdürmeye devam eder. Bu dönemde çocuk, kendisinden yapması istenen davranış kurallarını öğrenir ve bunlara sıkıca bağlanır. Bağlanılan bu davranış kurallarının bazıları çocuk tarafından benimsenir. Örneğin; çok sevdiği bir kişinin aile bireyleri, arkadaş, sanatçı vb. hareketini yapmak zamanla bu hareketin bağımsız olarak yapılması ile sonuçlanır. Bir süre sonra davranışın yapılmasında rol oynayan "önemli kişi" unutulur ve yalnızca bu davranış kalır.

Bilimsel tutuma sahip olmayan birçok yetişkin bu basamakta kalır. Bu yetişkinler nabza göre şerbet vermekten hoşlanırlar. Her davranışlarında duygularının etkisi vardır. Fen ve doğa deneyleriyle başlayarak tartışma yöntemiyle çocuklara yavaş yavaş bilimsel düşünebilme gücü kazandırıldıkça çocuk bu basamaktan çıkar.

Ussal vicdanlılık aşamasındaki birey, davranışlarını ussal inançlarıyla yargılar. Duygusal vicdanlılıktan ussal vicdanlılığa geçen birey, törel ilke ve kuralları akıl süzgecinden geçirerek ve sorgulayarak uygular. Törel ilke ve kuralların yerine, zamanına, duruma ve uygulanan bireye göre değiştirilip, geliştirilerek uygulanabileceğinin bilincine varır.

2.6. Özgecılık

İnsanın kendisinden önce başkalarının iyiliğini, yararını düşünüp onlara yardımcı olmasıdır. Başkalarından karşılık beklemeden onların iyiliği için uğraşmak ve bu davranışları yaparken, bunun başkalarına zarar verip vermeyeceğini, onların üzüldü üzülmeyeceğini düşünmektir. Törel gelişimin ulaşabileceği en son aşama, özgeciliktir.

Bu özgecılık duygusu, kişinin başkalarının iyiliği için çalıştığının belirtisi olmakla birlikte sevginin bir parçasıdır. Bireylerin bencillikten kurtulması, törel duyguların geliştiğini gösterir. Çocuk bencillikten kurtuldukça "özgeci" olmaya başlar. Çocuk, dokuz-on yaşlarına ulaştıktan sonra kendi kendini eleştirebilecek bir olgunluk düzeyine ulaşır. Bundan sonra özgecılık duygusu daha da gelişmeye başlar. Özgecılık duygusuna sahip olan bireyde anlayış, empati, incelik, özveri ve yardım duygusu bir arada bulunur.

Özgeci birey, törel davranışlarını katı kurallardan kurtararak kendini başkalarının yararına olan amaçlara yöneltir. Böylece birey, yaşamındaki engelleri özgeci bir tutumla aşmaya çalışır.

3. AHLAKİ GELİŞİM KURAMLARI

Çocuğun ahlaki gelişimini ele alan üç büyük felsefe öğretisi bulunur:

Birinci öğreti; St. Augustine gibi teologlar (dinbilimci) tarafından ortaya konulmuş olup bireyin doğuştan günahkar olduğunu savunur. Bu öğretinin geliştirilmiş şekli, Freud'un görüşlerinden oluşan Psikanalitik Kuram tarafından temsil edilir.

John Locke'ın başlattığı **ikinci öğreti**, çocuğun nötr olarak doğduğunu, ancak süreç içinde çocuğun eğitim ve yaşantısından etkilenerek doğru ya da yanlış bir yaşam oluşturduğunu savunur. Bu öğretinin bugünkü uzantısı öğrenme kuramı yaklaşımıdır.

Jean Jaques Rousseau (Jan Jak Ruso)' nun temsilcisi olduğu **üçüncü öğreti**, çocukların doğuştan saf ve temiz olduklarını, ancak yetişkinlerin müdahalesi sonucu ahlak dışı davranışları öğrendiklerini savunur. Bu öğretinin, son önemli temsilcisi Jean Piaget' dir.

Bu öğretiler doğrultusunda Dewey'in Ahlak Gelişim Kuramı, Piaget'nin Ahlak Gelişim Kuramı, Kohlberg'in Ahlak Gelişim Kuramı, Gilligan'ın Ahlak Psikanalitik Kuramı, Davranışçı Kuram ve Toplumsal Öğrenme Kuramı olmak üzere farklı kuramlar ortaya atılmıştır.

3.1. Dewey'e Göre Ahlak Gelişim Kuramı

John Dewey, ahlak gelişimi ve bilişsel gelişimi paralel olarak ele alan ilk kuramcıdır. Dewey, ahlak gelişimini bireyin eğitimi ile ilişkili olduğunu ve eğitimin bireyde değerler sisteminin gelişmesini sağladığını belirtmiştir. Bu süreçte bireyin davranışını etkileyen ve geliştiren, onu daha iyi duruma getiren "ahlaki fikirler" oluşarak ahlaki yargının temeli atılır.

Dewey'e göre ahlaki gelişim üç döneme ayrılır, ancak Dewey bu dönemleri kuramsal düzeyde açıklamıştır.

Ahlak ve gelenek öncesi dönem: Bireyin, biyolojik ve sosyal dürtülerle güdülenerek gösterdiği ahlaki davranışları içeren dönemdir.

Geleneksel dönem: Bireyin, içinde bulunduğu grubun değerlerini benimsediği dönemdir.

Özerk dönem: Bireyin davranışlarının, kendi akıl yürütmesi ve karar vermesi ile oluştuğu ve içinde bulunduğu grubun standartlarını irdeleyerek benimsediği dönemdir.

3.2. Piaget'ye Göre Ahlak Gelişim Kuramı

Piaget, çocukların ahlak gelişimi konusunda çalışan ilk araştırmacıdır. Piaget; ahlak gelişiminin, bilişsel gelişime paralel olarak geliştiğini ve belli bir sıra izleyen dönemler içinde ortaya çıktığını söylemektedir. Yaşı ne olursa olsun her bireyin bilişsel gelişimin en son basamaklarına kadar ulaşabilmesi beklenmemelidir. Biyolojik olgunlaşma ile öğrenme yaşantıları bilişsel gelişimde ulaşılabilecek düzey üzerinde belirleyici olmaktadır. Aynı durum ahlak gelişimi için de söz konusudur. Piaget'ye göre çocukların doğru ve yanlışla ilişkin yargıları ve kuralları yorumlama biçimleri yaşlara göre değişiklikler göstermektedir.

Piaget, ahlaki gelişim kuramını oluştururken çocukların oyunlarını gözlemlemiş ve onların oyunun kurallarına uyumlarına bakarak kuramını oluşturmuştur. Piaget, 0-6 yaş döneminde çocuklarda kural kavramı olmadığından "Bu dönemde ahlak söz konusu değildir" demektedir. Bu nedenle, Piaget'ye göre ahlak gelişimi, bilişsel gelişim aşamalarından olan işlem öncesinden, somut işlemler dönemine geçtiği 6 yaşına kadar başlamaz. Piaget kuramında 6-12 yaş arasını dışsal kurallara bağlılık dönemi, 12 yaş ve üzerini ise ahlaki özerklik dönemi olarak isimlendirmiştir.

Piaget, çocukların ahlak gelişimini incelerken, çocukların altı yaşına kadar oyun kurallarının olmadığını, oyunları diğer çocuklardan öğrendikleri gibi oynadıklarını, ancak iki-altı yaş arasında bazı kuralları fark etmeye başlayarak ne anlama geldiğini ya da ne amaçla konduklarını bilmeden bu kurallara uygun davranışları taklit ettiklerini belirtmiştir.

Altı yaştan sonra çocuk, kuralları izlemede ya da uymada tutarsızlık gösterse bile kuralların ne anlama geldiğini kavramaya başlar. Bu yaşlarda çocuk, kuralların değiştirilemez olduğuna inanmakta ve hiç sorgulamadan bu kurallara uygun davranmaktadır. Piaget'ye göre on yaşlarına kadar çocuklar, nedenlerini tam anlamadan kurallara uyarlar. Fakat kuralları koyan kişiler olmadığı zamanlarda bu kurallara uymayabilirler. Örneğin çikolata yemesi yasaklanan bir çocuk, annesi ya da babası yokken çikolata yiyebilir.

On yaşından sonra kurallar, sosyal bir aktivite olarak oyunu düzenlemede önem kazanır. Çocuklar, oyunda sadece hareket yönünden mutlu olmazlar, ayrıca başarı ve öne çıkma duygusu yönünden de mutlu olmaya başlarlar. Bu durum, çocukların oyun kurallarına daha fazla dikkat etmelerine neden olur. Ancak bu dönemde yine de çocuklar, kuralları tam

olarak anlayamazlar. Çocuklar arasında kurallarla ilgili uyumsuzluk, ancak çocukların akranları ile bir arada olma isteği bu uyumsuzluğu ortadan kaldırır. Kısaca bu dönemde çocuk oyunu, sosyal bir etkinlik olarak algılanmaya başlar. Piaget, bu dönemde çocukların bir konuyla ilgili farklı bakış açılarının olduğunu ve kuralların anlaşma, uzlaşma ve başkalarının görüşlerine saygı gösterme sonucu ortaya çıktığını savunmaktadır.

Bu dönemin sonuna kadar çocuklar için işlenen bir suçun önem derecesini, suça bağlı olarak ortaya çıkan fiziksel sonuçlar belirler. Örneğin, elbisesindeki yırtık daha büyük olan çocuk daha fazla suçludur ya da kaza ile on tabağı kıran bir çocuk, bile bile bir tabak kıran çocuktan daha suçludur. Onlar için önemli olan gözlenebilir sonuçlardır. Çocukların sadece olayların sonucuna göre değerlendirme yapmalarına "ahlaki gerçekçilik" denir. Kurallara uymamanın doğal sonucunun hemen cezalandırılmak olduğuna inanılan bu dönemde, çocuğa göre adalet, haksızlık edilen kişiye hakkını vermek değil, haksızlık edenin hemen cezalandırılmasıyla sağlanır.

On iki yaşından sonra çocuk, bir başkasının bakış açısını anlayarak benmerkezcil düşünceden uzaklaşır. Çocuk, bu doğrultuda bağımlı ahlaktan kurtularak ahlaki özerklik dönemine ulaşır ve kurallara ilişkin bağımsızlığı kazanır. Bu dönemde, çocukların yaptıkları değerlendirmeler "görecelik" kazanmaya başlar. İçinde bulunulan koşulları dikkate alarak değerlendirmeler yapabilirler. Ahlaki yargıları ve kuralları uygulamaları esneklik gösterebilir. Başkalarının değerlendirmelerinden çok, kendi yaptıkları değerlendirmeye uygun davranmaya başlarlar. Konulan kuralları otoritelerce de ele alınmış kanunlar olarak değil, karşılıklı hoşgörü ürünü olarak kabul eder. Bireyde yeni ve daha üst düzeyde bir ahlaki gelişim meydana gelir. Piaget, ceza ve kültür gibi dışsal etkenler tarafından engellenmediği veya çevreyle, özellikle de akran gruplarıyla iletişimi kesilmediği sürece özerk (otonom) ahlakın her çocukta gelişeceğine inanır. Bu dönemde ailede ve okulda itiraz etmeden yetişkin otoritesine itaat etmeye dayalı çocuk yetiştirme yöntemleri çocukların ahlaki gelişimde dışa bağımlı dönemden özerk döneme geçişini güçleştirmektedir.

Buraya kadar ele alınan Piaget'nin ahlak gelişim dönemleri şu şekilde özetlenebilir:

	DIŞSAL KURALLARA BAĞLILIK DÖNEMİ		AHLAKİ ÖZERKLİK DÖNEMİ
2-6 YAŞ	6-10 YAŞ	10-12 YAŞ	12-ÜSTÜ
- Kuralların farkındadırlar. - Ancak kuralların amacını ya da neden izlenmesi gerektiğini anlayamazlar.	- Kuralları kabul ederler ancak kuralları izlemede sık sık tutarsızlık gösterirler. - Kuralların bir otorite tarafından konulduğunu ve değiştirilemeyeceğini düşünürler.	- Kuralların oyuna yön vermek ve oyuncular arasındaki anlaşmazlıkları en aza indirmek için konulduğunu anlayabilirler. - Kuralların herkesin üstünde anlaştığı basit şeyler olduğunu düşünürler. - Bireylerin anlaşarak kuralları değiştirebileceklerini kavrayabilirler.	- Kurallar insanlar tarafından oluşturulur ve gerektiğinde değiştirilebilir. - Kuralların ihlal edilme nedenleri önemlidir. - Yargıda bulunurken kuralı ihlal edenin niyeti ve içinde bulunduğu durum önemlidir.

3.3.Psikanalitik Kurama Göre Ahlak Gelişimi

Sigmund Freud ahlak gelişimini, kişilik gelişimi gibi duygusal-güdüsel bir süreç olarak ele almıştır. İnsanın doğuştan sahip olduğu tüm güdülerin toplamı olan id, sürekli olarak isteklerine doyum arar. Ego, id'in hangi isteklerinin karşılanacağına ilişkin kararı verir. Süperego ise, çocuğa anne babası tarafından aktarılan ve ödül ceza uygulamalarıyla pekiştirilen, geleneksel ve toplumsal değerlerin içsel temsilcisidir. Süperego, çocukluk devresinde, çocuğun büyükleri ile olan etkileşimi sonucu gelişir ve fallik dönemde güçlenir. Özellikle üç-beş yaşlar arasında görülen fallik dönem, ahlak gelişimi açısından önemlidir.

Bu dönemde, çocuk, karşı cinsten olan ebeveynine karşı aşın düşkünlük gösterir ve aynı cinsten olan ebeveyni kendine rakip olarak görür. Bu durumda yaşanan ilişkilere Freud "Oidipus(Ödipus) kompleksi" ve "Elektra karmaşası" olarak adlandırır. Bu süreçteki suçluluk duygusu, vicdan gelişiminin temelini oluşturur. Freud'un kuramına dayanan araştırmalarda, çocukların "kötü" kavramını iki yaş ve daha öncesinde anladıkları, tam olarak ise altı yaşında kazandıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca çocukların "kötü" kavramını "iyi" kavramından daha önce kazandıkları vurgulanır.

Ahlak gelişimi psikanalitik kurama göre açıklayan diğer kuramcı Erik Erikson (Erik Eriksın) ise, ahlak gelişiminin yetişkinliğin ilk dönemlerine kadar sürdüğünü belirtmektedir. Erikson, kişilik kuramına paralel olarak ahlak gelişimini ele almıştır. Erikson'a göre, süperego gelişimi, üç-altı yaşları arasındaki "girişimciliğe karşı suçluluk" döneminde oluşmaktadır. Bu dönemde çocuk, davranışlarını ve düşüncelerini anne-babayı memnun edecek şekilde gösterir. Çocuk zaman içinde "kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası" döneminde farklı grupların düşüncelerini benimseyerek, yetişkin olarak "yakınlığa karşı yalnızlık" döneminde ise, toplumun gerçeklerine uyum sağlayarak kendine ahlaki bir bakış açısı oluşturur.

3.4.Davranışçı Kurama Göre Ahlak Gelişimi

Davranışçı kurama göre ahlaki davranışlar şartlı öğrenme yoluyla kazanılabilmektedir. Ahlaki yargılar, bireyin dışındaki etkenlere bağlı olarak ortaya çıkmakta, genelde onay gören ve pekiştirilen davranışlar "doğru", hoş görülme, cezalandırılan davranışlar ise "yanlış" olarak değerlendirilmektedir. Örneğin; bir çocuk arkadaşı ile oyuncaklarını paylaştığında ödüllendiriliyorsa, bu davranışı "doğru" olarak değerlendirecek ve yapmaya devam edecektir. Ayrıca davranışçı kuramcılar, ahlaki davranışların model alarak da öğrenildiği belirtir.

3.5.Toplumsal Öğrenme Kuramına Göre Ahlak Gelişimi

Toplumsal öğrenme kuramcılarına göre, ahlak gelişiminin temelinde yetişkin davranışlarının model alınarak ve taklit edilerek öğrenmesi yatar. Çocukların, ilk modelleri anne-babalarıdır. Çocuklar, hem genel birtakım tutumları, hem de özel bazı davranışları, anne-babalarını gözleyerek, model alma ve taklit yoluyla öğrenirler. Model alma süreci

içindeki çocuklar, anne-babanın birçok kişilik özelliğini taklit ederken, ahlaki ve kültürel değer ve standartlarını da benimsemektedirler.

Değerler görecelidir ve bireyin doğduğu ve büyüdüğü kültüre bağlıdır. Toplumsal öğrenme kuramının en önemli özelliği öğrenmenin sosyo-kültürel yönüne önem vermesidir. Ancak ahlaklılığın kaynağı, anne babadan aktarılan değerlerin içselleştirilmesidir. Anne-baba disiplininin türü, çocuğun erken yaşlardaki kontrolleri içselleştirme yeteneğinde önemli rol oynar. Bir davranışın niçin onaylandığını ya da onaylanmadığını açıklayan anne-babalar, çocuğun ne istediğini anlamasını kolaylaştırıp, kendi davranışlarının sonuçlarını kestirmesine yardımcı olurlar. Olumlu toplumsal davranışlar daha önce içselleştirilmiş değerlerin sonucudur. Olumlu bir toplumsal davranışta bulunma sürecinin bir pekiştireç hâline gelmesi önemlidir.

Bunun yanında toplumsal öğrenme kuramına göre; davranışlar üzerinde çevresel etkenler kadar, bireyin bilinci de etkili olabilir. Bireyin çevresine olan tepkilerinin mekanik olmadığı, bireyin düşünerek, plan yaparak, yorum ve değerlendirmelerde bulunarak tepki gösterdiği görüşündedirler.

3.6.Kohlberg'e Göre Ahlak Gelişim Kuramı

Kohlberg, ahlak gelişimi kuramında, ahlaki yargının insan yaşamındaki işlevi çerçevesinde incelenmesi gerektiğini vurgular. Kohlberg ahlak gelişimi kuramını oluştururken, Piaget'nin kuramını incelemiştir. Kohlberg de, Piaget gibi çocuk ve yetişkinlerin belirli durumlarda davranışları nasıl yorumladıklarını ele almıştır. Piaget ahlaki gelişimi bir inşa süreci; Kohlberg ise evrensel ahlaki ilkelerin keşif süreci olarak görmektedir. Ayrıca Piaget, anlattığı öykülerde eylem ve düşünce arasında bir ayrım gözetmezken, Kohlberg deneğin zihnindeki çatışmaları anlamaya yönelik hipotetik (varsayımsal) öyküler anlatmaktadır. Bu amaçla çocukların ve yetişkinlerin ahlaki ikilemlerini kapsayan belli durumlar vererek onlara bu durumlarda nasıl tepkide bulunacaklarını sorarak çalışmasını yürütmüştür.

Kohlberg, değişik yaş grupları ve sosyo-ekonomik düzeylerdeki bireylere değişik öyküler verdikten sonra öyküde anlatılan durum ile ilgili karar vermelerini ister. Verilen kararın doğru ya da yanlış olması önemli değildir. Önemli olan bireyin öyküde anlatılan soruna çözüm bulurken kullandığı gerekçeler ve yaptığı değerlendirmelerdir.

Kohlberg'in kullandığı problem durumlarından (ahlaki ikilemlerden) örnek bir durum aşağıda verilmiştir:

Örnek durum: Avrupa'da bir kadın, az görülen kanser hastalığının bir türü nedeniyle ölmek üzeredir. Yaşadığı kentte bulunan bir eczacı onu kurtarabilecek ilacı bulmuştur. Ancak ilaç için 2000 dolar istemektedir. Bu fiyat, ilacın maliyetinin 10 katıdır. Hasta kadının kocası Heinz herkesten borç alarak ancak 1000 dolar toplayabilir. Heinz, eczacıya karısının ölmek üzere olduğunu söyleyerek ilacı biraz ucuza satmasını ya da daha sonra kalanını ödemesine

izin vermesini ister. Eczacı: "Bu ilacı ben buldum ve para kazanmak istiyorum" diyerek teklifini geri çevirir.

Bunun üzerine Heinz, eczaneye gizlice girip ilacı çalar. Bu durumda hasta kadının eşi ne yapmalıydı? Neden?

Kohlberg'e göre ahlaki bir problemle karşılaşan bireyin getirdiği çözümler aşağıda sıralanmıştır:

- Konulan kurallara göre savunmak (haklı çıkarmak). Örneğin; ilacı çalmamalıdır. Çünkü hırsızlık yapmak iyi bir şey değildir.
- Kararın maddi sonuçlarına göre savunma yapmak
- Uyum sağlamak açısından savunma yapmak
- Adalet, eşitlik ve yaşamın değeri açısından haklı çıkarmak

Kohlberg, yukarıdaki ve benzer durumlar için aldığı cevapları sınıflayarak, bireylerin altı yargı aşaması geçirdiklerini belirtmektedir. Bu altı aşama ise üç dönem içinde yer almaktadır. Bu üç dönem, çocuk ya da yetişkinin "ahlaki davranış" ya da "doğru olarak neyi algıladığı ve bunu nasıl belirlediği" ne göre sıralanmıştır. Diğer dönem kuramlarında olduğu gibi, her bir dönem, kendinden öncekine dayanmakta kendinden sonraki döneme ise temel oluşturmaktadır. Aynı kişi, aynı durum, aynı zaman ve durumlarda herhangi bir aşamada davranış gösterirken başka bir zamanda aynı koşullar ve durumda başka bir aşamada da davranış gösterebilmektedir.

Kohlberg'e Göre Ahlak Gelişim Düzeyleri:

I.GELENEK ÖNCESİ DÜZEY	II.GELENEKSEL DÜZEY	III.GELENEK SONRASI DÜZEY
Aşama 1: Ceza ve itaat eğilimi	Aşama 3: Kişilerarası uyum eğilimi (İyi çocuk eğilimi)	Aşama 5: Sosyal sözleşme eğilimi
Aşama 2: Araçsal ilişkiler eğilimi (Saf çıkarıcı eğilim)	Aşama 4: Kanun ve düzen eğilimi	Aşama 6: Evrensel ahlak ilkeleri eğilimi

1. Gelenek Öncesi Dönem

Bu düzey Piaget' nin "dışsal kurallara bağlılık" döneminin özelliklerini içine alır. Bu düzeydeki çocuk, kültür içinde kabul edilen iyi ve kötü ölçütlere göre davranır.

Birinci aşama: Ceza ve itaat eğilimi:

Bu dönemde kurallar, başkaları tarafından konur. Çocuklar, sadece otoriteye uyar ve cezalandırılmaktan kaçınır. Genellikle olayların dış görünüşüne ve ortaya çıkan zararın büyüklüğüne bakarak karar verirler. Onlar için olayların arkasındaki nedenler önemli değildir. Bir olayın fiziksel sonuçları, kötü ya da iyi olduğunu belirler. Örneğin; bir çocuk annesine yardım ederken tabakları istemeden kırmıştır. Diğeri ise annesinden izinsiz şeker alırken şekerliği düşürüp kırmıştır. Bu dönemdeki çocuklara hangisinin suçlu olduğu sorulduğunda tabakları kıran çocuğun daha suçlu olduğunu belirtmişlerdir.

İkinci aşama: Saf çıkarıcı eğilim:

Bu aşamada çocukların sadece kendi istekleri ve gereksinimlerinin karşılanması önemlidir. Diğer bireylerin gereksinimlerinin de farkındadırlar; fakat yine de kendi çıkarları ön plandadır. Çıkarıcı bir biçimde başkalarının gereksinimlerini de dikkate alırlar. Somut değişime dayanan adil alışverişler yaparlar. Göze göz, dişe diş anlayışı vardır. "Her şey karşılıklıdır." inancına sahiptirler. Maddi eşitlik ilkesi, bu dönemde adalet anlayışının en belirgin göstergesidir. "Bana bir şey yap, ben de senin için bir şey yaparım" anlayışı vardır.

2.Geleneksel Dönem

Bu dönemdeki çocuklar, diğer insanların beklentilerine; özellikle de özdeşleştikleri özel insanların ve genel toplumsal düzenin beklentilerine uymak isterler. İçinde bulundukları grubun gereksinimlerini bazen kendi gereksinimlerinden üstün tutarlar ve grubun isteklerine uygun davranmaya özen gösterirler. Sosyal düzeni destekleme ve sadakat önemlidir.

Üçüncü Aşama: Kişiler arası uyum:

Kendi akran grubuyla iş birliği içindedirler. Ait olduğu grubun kurallarına uygun davranırlar. İyi çocuk olarak başkaları tarafından onaylanmak isterler. Başkalarına iyi davranma, yardım etmek onları mutlu eder. Benmerkezciliğin azalması ve somut işlemler dönemine girilmesiyle çocuk, olayları başkaları açısından görebilme özelliğini kazanır. Çevresinde bulunanların hissettiklerini de dikkate alır.

Dördüncü Aşama: Kanun ve düzen eğilimi:

Bu dönemde doğru davranış; sosyal düzene ve otoriteye uygun olarak kişinin görevini yerine getirmesidir. Artık akran gruplarının kurallarının yerini, toplumsal kurallar ve kanunlar almıştır. Kanunlara hiç sorgulanmaksızın uyulmalıdır. Uymayanlar ise kesinlikle hoş görülmez. Yetişkinlerin çoğunun bu dönemde olduğu varsayılır.

3.Gelenek Sonrası Dönem

Birey, izlemek istediği ahlak ilkelerini başkalarından ve otoriteden bağımsız olarak seçer. Ahlak gelişiminin son iki aşaması bu düzeyin kapsamındadır.

Beşinci Aşama: Sosyal sözleşme eğilimi:

Bu aşamada genellikle temel hak ve özgürlükler göz önüne alınarak konmuş olan yasa ve kanunlara uymak çok önemlidir. Toplumsal kuralların ve değerlerinin göreceli olduğunu düşünerek bunları eleştirci bir şekilde incelerler. Kanunların demokratik olarak değiştirilebileceği ilkesine sahiptirler. Bu dönemde insan hakları, özgürlük gibi kavramlar bireyin değerler sisteminde önemli yer tutar.

Altıncı Aşama: Evrensel ahlak ilkeleri eğilimi:

Ahlaki gelişim açısından ulaşılabilecek son noktadır. Birey, ahlak ilkelerini kendisi seçip oluşturur ve bunlara uygun davranır. Burada bireyin benimsediği ahlak ilkeleri; insan hakları, eşitlik, adalet gibi soyut ve evrensel kavramlardan oluşmaktadır. Bu ilkeler, genellikle demokratik toplumlarda uygulanan kanun ve yasalarla uyumludur.

Kohlberg modelinin en önemli yönü, her bir dönemin iki unsurunun nasıl etkileştiğidir. Her bir dönemde ahlaki kararın nasıl alındığına ilişkin bir bakış açısı söz konusudur. Örneğin ilk evredeki çocuk benmerkezcidir ve bütün durumlara kendi açısından bakar. Geliştikçe çocuk, başkalarının bakış açısı nedeniyle ya da toplum için, hangi seçeneğin en iyi olduğu ikilemini yaşar. Bu alandaki ilerlemelerin bireyin bilişsel gelişimine ve biyolojik temele bağlı olduğu düşünülür. Ayrıca, çocuğun ahlaki durumlarla ilgili deneyimlerinden oldukça etkilenen ahlaki unsur ile de desteklenir. Bu nedenlerle Kohlberg'ün ahlaki gelişim kuramının, bilişsel yetenekler ile ahlaki konular ile ilgili yinelenen olayların birleşiminden ortaya çıkması konusunda, Piaget'in kuramıyla benzerlik gösterdiği bilinmektedir.

Kohlberg'ün ahlaki düşünce dönem modeli, çocuklar başkaları ile birlikte karar alma işlemlerine katıldıklarında ve fikir alışverişinde bulunduklarında gerçekleşen rol oynama olanaklarına önem vermektedir.

Kohlberg, son düzey olan gelenek sonrası düzeye ulaşma yaşının 14 olduğunu belirtmiştir. Ancak yapılan araştırmalar yetişkinlerin tümünün gelenek sonrası düzeye ulaşmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Kohlberg ve Piaget'nin görüşleri birleşmekte ve olgunlaşmanın yanı sıra geçirilen çevresel yaşantıların da ahlak gelişimi üzerinde etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

3.7. Gilligan'a Göre Ahlak Gelişimi

Carol Gilligan, Kohlberg'in ahlak gelişimi, şefkat ve sevgi gibi kavramlar boyutunda ele almıştır. Gilligan'a göre, ahlak gelişiminde önemli olan Kohlberg'ün belirttiği gibi bir sonraki gelişim düzeyine ulaşmak değil, ahlak sevgisini kazanmasıdır. Gilligan, psikolojik açıdan ahlak sevgisinin, ahlaklılığın üstünde bir değer olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Gilligan, kadın ve erkeklerin daha farklı sosyalleştiklerini belirterek, cinsiyete göre ahlak gelişimi açısından farklılıkların olduğunu savunmuştur. Gilligan'a göre, erkekler ahlaki arayışın temelinde adalet olduğuna, kadınlar ise iletişimdeki özen ve bakımın önemli olduğuna inanırlar.

Gilligan Kohlberg'in ahlak gelişim aşamalarının kesin ve evrensel olmadığını savunur. Üçüncü aşamanın özelliği olan, başkalarına iyilik ve yardım etme çoğu toplumda kızlardan beklenen özelliklerdir. Gilligan'a göre kızlar bu beklentiyi karşılama ve onay görme çabası içinde olduklarından bu dönemi aşamamış gibi görünürler.

Gilligan, Kohlberg'in "Kadınlar üçüncü aşamadan sonra erkeklerden daha düşük düzeyde bir aşamada bulunma eğilimindedirler" düşüncesine karşı çıkar (Kürtaj araştırması).

Gilligan, kızların herhangi bir yetersizlik nedeniyle düşük düzeyde bulunmadıklarını, ancak üçüncü düzeyden sonra toplumun beklentilerine ilişkin cinsiyet farklılıklarının açık hale geldiğini belirtir. (Kirpi ikilemi)

4. AHLAK GELİŞİMİNİN DİĞER GELİŞİM ALANLARIYLA İLİŞKİSİ

Ahlak gelişimi ile ilgilenen psikologlar, ahlak gelişiminde ya duygusal-güdüsel etkenlere ya da bilişsel etkenlere önem vermektedirler.

Freud'un psikanalitik kuramında incelediği yasakları içeren süperegonun bir bölümü bilinci, diğer bölümü ise bilinçaltını içine alır. Bir kısım yasaklar, bilinç henüz tam gelişmeden küçük yaşlarda öğrenilmiştir. Süper ego, "vicdan" ve ego idealini kapsar. Bu analize göre toplumun kuralları, süper ego yoluyla kişiliğin bir bölümü hâline gelir. Böylece, birey dışarıda onu gözleyenler olmadığı zamanlarda bile kendi kendisinin denetleyicisi olarak o toplumun ahlak kurallarına uyar. Güçlü ve gerçekçi bir ego, içten gelen ve doyum isteyen daha çok cinsel ve saldırgan güdülerle, süper egonun bazen aşırıya kaçan yasaklamaları arasında sağlıklı bir denge kurabilir. Böylece hem ahlak gelişimi hem de psikolojisi yeterli olur.

Freud ahlak gelişimin de belirli psiko-seksüel dönemlerden geçerek gerçekleştiğini söylemiştir. Vicdan gelişiminde önemli olan unsur, çocuğun yaptığı yanlışlık karşısında ceza çekmesi değil; yanlışlık yaptığı kişinin yerine kendisini koyup, onun ne hissettiğini anlaması, onun için üzülüp yaptığından pişmanlık duymasıdır. Bireyin doğruyu ve yanlışı ayırt edip yaşama geçirebilmesi zihinsel becerileri edinmesiyle olasıdır. Böylece ahlak gelişiminde bilişsel yaklaşımlar da önemli yer tutar.

Piaget de zihin gelişiminden söz ederken ahlak gelişiminin bilişsel gelişime paralel bir süreç olduğunu belirtmiştir.

KAYNAKÇA

- Açıköz, Ü. K. (2005). *Aktif Öğrenme*. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.
- Bacanlı, H. (2009). *Eğitim Psikoloji*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Erden, M. ve Akman, Y. (2009). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Bekman, S. (1991). *Anne Destek Programı El Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Mehmedoğlu, Y. (2003). *Ahlaki ve Dini Gelişim*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Morgan, C. T. (2009). *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı* (Çev. Sibel Karakaş). Konya: Eğitim Kitapevi.
- Önder, A. (2003). *Eğitici Drama Uygulamaları*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Senemoğlu, S. (1999). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Özsen Matbaa.
- Temel, F. ve Aksoy, A. (2001). *Ergen ve Gelişimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (2002). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayıncılık.

BÖLÜM-4

KİŞİLİK GELİŞİMİ

1.Tanımı ve Önemi	64
2.Kişilik Gelişimiyle İlgili Temel Kavramlar	65
3.Kişiliğin Özellikleri	66
4.Kişiliğin Yapısını Etkileyen Faktörler	66
5.Benlik Gelişimi	67
6.Kendini Gerçekleştiren Kişilik Kuramı	68
7.Sigmund Freud	69
8.Psikososyal Gelişim Kuramı	75
9.Freud ve Erikson'un Kişilik Gelişimi İle İlgili Görüşlerinin Karşılaştırması	76
KAYNAKÇA	77

BÖLÜM-4

KİŞİLİK GELİŞİMİ

1.TANIMI VE ÖNEMİ

Kişilik oldukça geniş ve tanımlanması da bir o kadar zor olan bir kavramdır. Kişilik teriminin yabancı dillerdeki ortak kökeni "persona" sözcüğüne dayanmaktadır. Persona sözcüğünün asıl anlamı, Latin dilinde tiyatro oyuncularının kullandığı "maske" anlamına gelmektedir. Güncel sözlükte kişilik: “1. Bireyin, toplumsal çevresi içinde karşılaştığı ve edindiği izlenimlerle oluşturduğu davranış özelliği. 2. Bireyin ruhsal ve toplumsal tepkilerinin tümüne verilen ad. 3. Bir kimsenin kendine göre belirgin bir özelliği olması durumu.” olarak açıklanmaktadır.

Psikolojide kişilik, bir insanın bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma tarzının, dış görünüşünün ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içeren bir terimdir. Bununla birlikte, kişilik kendine özgü ve ahenkli bir bütündür. Öyle ki, bir insana ilişkin her nitelik o insanı anlamada bize ipucu verir. Onun belleği, dış görünüşü, direnme süreci, sesi ve konuşma tarzı, tepki hızı, insanlara, doğaya ya da makinelere karşı ilgi duyması vb. özellikleri o insanın kişiliğini tanımlamada önemlidir. Anlatılmak istenen, kişiliğin, bireylerin diğer kişiler yanında gösterdiği davranış özellikleridir. Psikologlara göre kişilik, bireyin özel ve onu diğerlerinden ayıran davranışlarını içermektedir. Özeldir, çünkü bireyin sıklıkla yaptığı ya da en tipik davranışlarını temsil eder. Ayırt edicidir, çünkü bu davranışlar bireyi başkalarından ayırır. Bununla birlikte "kişilik" terimi, bireyi diğer bireylerden ayıran, farklı kılan ve bireyin ilerdeki davranışlarını ilgilendiren tahminlerimizin dayanağını oluşturan, göreceli olarak değişmez özelliklerini belirtir.

Kişilik, bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimidir. Burada “diğerlerinden ayırt edici” kavramıyla bireyi başkalarından farklı kılan özellikleri vurgulanmaktadır. “Tutarlı” kavramıyla anlatılmak istenen, zaman içinde o bireyin benzer durumlarda davranışının pek değişmemesidir. “Yapılaşmış” kavramı ise kişiliğin çok sayıda birimlerden oluşan bir sistem olduğunu ve bu birimlerin birbiriyle bağlantılı olarak geliştiğini anlatmak isteriz. Örneğin; Bir insan iyi kalpli, yardımsever, sakin, uysal, ailesine bağlı, vazifesine düşkün olarak tanımlandığında bir çelişki görmeyiz ancak bir insanı “iyi kalpli, huysuz, uysal, geçimsiz, saygılı ve saldırgan olarak tanımlamak bir çelişkiye işaret eder ve bu durumda o bu bireyin kişilik yapısını anlamamız güçleşir.

Buna göre kişilik; bireyi diğer bireylerden ayırt eden, tutarlı olarak sergilenen, bireye özgü özellikler bütünüdür. Kişilik gelişimi ise; bireyin sosyal ve fiziksel çevresi içinde tutarlı olarak gösterdiği kişilik özelliklerinin oluşumudur.

Kendinizi nasıl tanımlarsınız? Başkaları sizi nasıl tanımlar? Sizi siz yapan, sizi başkalarından ayıran özellikleriniz neler? Öfkelendiğinizde, âşık olduğunuzda, üzüldüğünüzde, zor durumda kaldığınızda nasıl davranırsınız? İşte bütün bu soruların cevapları, kişiliğimizde saklıdır. Dolayısıyla kişilik, bireyin kim olduğunu açıklar; yani belirli durumlarda neyi, nasıl yapacağını, çevresinde olup bitenleri nasıl değerlendireceğini, hayatında karşılaşacağı değişik olaylara nasıl tepkiler vereceğini ve değişik insanlarla kuracağı ilişkilerin doğasını açıklayabilir.

2.KİŞİLİK GELİŞİMİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

2.1.Kişilik

Kişilik ile ilgili literatürde farklı tanımlamalarla karşılaşmak mümkündür. Bu tanımlamalardan yola çıkarak kişilik en genel haliyle; kişinin fiziksel ve toplumsal çevrelerle etkileşim tarzını tanımlayan, ayırt edici ve belirleyici düşünce, duygu ve davranış örüntüleri olarak tanımlanır. Örneğin; zeki, yetenekli, coşkulu, içe dönük, otoriter, kavgacı, girişken gibi özellikler.

2.2.Karakter

Karakter temel olarak kişilikle eş anlamda olmakta ve kişiliğin ahlaki yönünü vurgulamaktadır. Genel olarak karakteri; içinde yaşanılan toplumun değer yargılarının benimsenmesi ve bu değerler doğrultusunda bireysel olarak sergilenen davranış özellikleri olarak tanımlamak mümkündür. Örneğin; doğruluk, dürüstlük, hoşgörü, sabırlılık gibi özellikler.

Karakter toplum tarafından kazandırılan ve toplumca olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilen davranışların sürekli hale gelmesidir.

Benimsenen toplumsal değerlerle davranışlar arasında uygunluk varsa kişi karakter sahibidir. Benimsenen değerlerle davranışlar arasında uyumsuzluğun olması, karaktersizliğin göstergesidir.

2.3.Mizaç (Huy)

Bireylerin doğuştan sahip oldukları en genel davranışsal eğilimlerine ve duygu durumuna mizaç adı verilir. Mizacı; bireyin kendine özgü duygusal doğaya sahip olma olgusu olarak tanımlamak da mümkündür. Mizacın şekillenmesinde hem kalıtsal özellikler hem de çevresel etkileşim önemli rol oynar.

2.4.Benlik

Bireyin kendini algılama ve kendini değerlendirmesidir. Carl Rogers’a göre benlik; kişinin kendisine ve kendisi ile ilgili olan herkes ve her şeye dair duygu, düşünce ve değer yargılarının birleşiminden oluşan kişiliğin öznel yanısıdır. Benlik “Ben kimim?” sorusunun yanısıdır.

2.5.Kimlik

Bireyin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünüdür. Bireyin sahip olduğu kişilik, karakter ve mizaç (huy) özelliklerinin o bireye özgü olarak birleşiminden oluşan bir kavramdır.

3.KİŞİLİĞİN ÖZELLİKLERİ

- Kişilik, bireyin doğuştan getirdiği özellikleri ve içinde yaşadığı çevrenin etkileşimiyle oluşur.
- Kişilik, her bireyin kendine özgüdür. Kişiyi başkalarından ayırt edicidir.
- Kişiliği oluşturan özellikler bir bütündür ve süreklilik gösterir.
- Kişilik özellikleri sürekli gelişme içindedir.
- Kişilik yaşam süreci içinde yavaş yavaş oluşur, katıdır ve kolay değişmez.
- Kişilik, temeli fizyolojik ve biyolojik olan psikolojik bir olgudur.
- Kişilik davranışların hareket noktasıdır.
- Kişiliğin temel işlevi çevre etkenleri ile ilişki kurarak kişinin çevreye uyumunu sağlamaktır.

4.KİŞİLİK YAPISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Kişilik, doğuştan getirilen bazı genetik özellikler ve ağırlıklı olarak bebeklikten itibaren kişinin çevresindeki insanlarla kurduğu etkileşimler ve bu etkileşimler sonucu yaşadıkları ile şekillenir. Bir bireyin kişiliğini oluşturan etmenler onun entelektüel yetileri, büyüme sürecinde edindiği güdüler, duygusal tepkileri, tutumları, inançları ve değer yargılarıdır.

Kişilik yapısını belirleyen faktörler şunlardır:

1.Kalıtımla ilgili faktörler: Çocuğa anne ve babadan genler yoluyla aktarılan özelliklerdir, örneğin boy, kemik yapısı, zeka, saç, göz, ten rengi gibi fiziksel özellikler ve bazı özel yetenekler. Bireyin psikolojik özelliklerinin de kalıtımla aktarıldığı düşünölmekle birlikte bu konu ile ilgili araştırmalar sürmekte ve değışik görüşler ileri sürölmektedir. Ruhsal hastalıklarda yapılan araştırmalarda ailesel bir yatkınlığın olduğu görölmüştür.

2.Fizyolojik faktörler: Organizmanın yapısı ve işleyişı insan davranışlarını etkiler. İnsan davranışını ve zihinsel işleyişini ancak altta yatan biyolojik süreçlerle bir arada ele alındığında anlamak mümkündür. İç salgı bezleri, hormonlar, sinir sistemi, duyu organları fizyolojik etmenlerin başında gelir. Olgular, duyu organlarının uyarıları alması ve bu uyarıların beyin tarafından yorumlanmasıyla anlaşılır hale gelir. Açlık, susuzluk, yorgunluk ve acıdan kaçınma gibi ihtiyaçlar, iç salgı bezlerinin salgıladığı hormonların azlığı ya da çokluğu organizmanın işleyişini ve kişiliğı de etkiler.

3.Çevre ile ilgili faktörler: Bireyin kişilik özelliklerinin çoğı, içinde yaşadığı sosyal ve kültürel çevrenin etkisiyle oluşur. Bu özellikler toplum içinde yaşayarak öğrenilir. Aynı kültürel yapı içinde yaşayan tüm ailelerin paylaştığı ortak değer ve inançlar vardır, örneğin ahlaki değerler, giyim kuşam, cinsel roller vb. Toplumun bu değerleri bireyde davranış kalıpları oluşturur. Davranış kalıpları yerleşik hale gelince kişiliğı oluşturur.

5.BENLİK GELİŞİMİ

Bebekler dünyaya ilk geldiklerinde kendilerini dış dünyadan ayrı, bağımsız, farklı bir birey olarak algılayamazlar. Bu durumun nedeni benlik kavramının doğuştan çocuklarda oluşmamasıdır.

Benlik kavramının gelişiminde önem arz eden iki önemli adım vardır. Bu adımlardan ilki; bebeğin kendisinin diğer bireylerden ayrı olduğunu anlamasıdır. Bu adımda nesne sürekliliğı (18-24 ay) kazanılmadığı için tam manasıyla benlik kavramından söz etmek mümkün değildir. İkinci adım ise; çocuğun kendisinin adı, cinsiyeti, fiziksel ve duygusal özellikleri gibi birtakım özellikleri olduğunu fark etmesidir.

Kendinin farkında olma becerisi beraberinde **otokontrolü** getirecektir. **Otokontrol**, sosyal olarak uygun olmayan davranışlarda bulunma dürtüsüne karşı koyma gücüdür. Otokontrollü bir şekilde davranabilmek için çocuğun kendisini diğerlerinden ayrı bir birey olarak görmesi ve kendi davranışlarını yönlendirebileceğine inanması gerekir. Bu sayede otokontrol de bireyin toplumda kabul gören davranışlar içinde olmasını sağlayacaktır.

Carl Rogers'ın Benlik Kuramı

Carl Rogers'a göre benlik; kişinin kendisine ve kendisi ile ilgili olan herkes ve her şeye dair duygu, düşünce ve değer yargılarının birleşiminden oluşan kişiliğin öznel yanıdır.

Benliğin merkezini özben oluşturur. Özben yapı olarak "kötü" değil "iyi"ye yöneliktir.

Carl Rogers benlik bilinci (gerçek benlik) ve ideal benlik kavramları üzerinde durmaktadır. Benlik bilinci bireyin kendisiyle ilgili düşüncelerini, algılarını ve kendini nasıl gördüğüdür. "Ben kimim?, Ne yapabilirim?" in yanıtıdır. Olumlu benlik bilinci için koşulsuz sevgiye ihtiyaç vardır. İdeal benlik sahip olmak istediğimiz ideal olan ve idealize ettiğimiz benliktir. Herkesin çok seveceği, hoşlanacağı kişiliğe ilişkin bir fikri vardır. Tasarladığımız, olmak istediğimiz bu ideal kişilik için çabalarız. İdeal benlik gerçek benliğe yaklaştıkça, kişi doyum ve mutluluk yaşar.

6.KENDİNİ GERÇEKLEŞTİREN KİŞİLİK KURAMI (ABRAHAM MASLOW)

Abraham Maslow kişilikle ilgili görüşlerini sunduğu kuramında iyimser, neşeli bir tablo çizmeye çalışmıştır. Maslow, insan yaşamı boyunca bazı gereksinimler olduğunu ve bu gereksinimlerin tatmin edici şekilde giderilmesi gerektiğini savunur.

İhtiyaçlar hiyerarşisi adını verdiği ve 5 ana sınıfa ayırdığı gereksinimleri de bir piramit üzerinde şekillendirmiştir.

MASLOW'UN İHTİYAÇLAR HİYERARŞİSİ

Fizyolojik gereksinimler; açlık, susuzluk nefes almak, uyumak gibi tatmin edilmesi gereken yaşamsal öneme sahip olan gereksinimlerdir.

Güvenlik gereksinimleri; emniyet, korunma, korku ve karmaşadan kurtulma gibi gereksinimlerdir.

Ait olma ve sevgi gereksinimleri; arkadaş, dost, eş ve çocuk sahibi olma gereksinimleridir.

Saygı gereksinimi; beğenilme ve gerçek bir saygı duyulma gereksinimidir.

Kendini gerçekleştirme gereksinimi; insan tüm gereksinimlerini karşılasa da kendini mutsuz ve rahatsız hissedebilir. Bu rahatsızlık kendini gerçekleştirme gereksinimidir. Kendini gerçekleştirme çabasına giren bireyler hayattan ne istediklerini, hayatlarının nereye doğru gittiğini ve neyi başarmak istediklerini sorgularlar. Çok az sayıda insan bu seviyeye ulaşabilir.

Kendini Gerçekleştirenlerin Kişilik Özellikleri:

- Kendisini ve başkalarını olduğu gibi kabul etmek.
- Düşünce ve davranışta kendiliğindenlik.
- Ben merkezli olmaktan çok problem merkezli olmak.
- İyi bir mizah anlayışına sahip olmak ve yüksek düzeyde yaratıcılık.
- Bilinçli olarak görenek dışı olmamakla birlikte, öz-kültürün içselleştirilmesine direniş.
- İnsanlığın refahıyla ilgilenmek.
- Yaşamın temel deneyimlerini derinlemesine değerlendirmek.
- Az sayıda insanla derin, doyurucu kişisel ilişkiler kurmak
- Yaşama nesnel bir bakış açısından bakmak.

7.SIGMUND FREUD (1856 - 1939)

Sigmund Freud, 6 Mayıs 1856'da şimdi Çek Cumhuriyetinde bulunan Moravia adlı küçük bir kasabada doğmuştur. Tıp Fakültesini bitirdikten sonra nöroloji (sinir hastalıkları uzmanlığı) ihtisası yapmış ve Paris'te bir yıl Jean-Martin ile çalışmıştır. Fransa'daki eğitiminden sonra Viyana'ya dönmüş ve histerik hastalar ile klinik çalışmasına başlamıştır.

Freud, hastalarıyla klinik çalışmaları sırasında "psikoterapi", "hipnoz", "serbest çağrışım" ve "psikanaliz" gibi birçok yöntemi geliştirmiş ve denemiştir. Yine hastalarıyla çalışmaları sırasında "libido" adını verdiği gizli bir cinsel güçten bahsetmiştir ve rahatsızlıkların nedenini libidoya bağlı olarak açıklamaya çalışmıştır.

Freud, topografik kuram, yapısal kişilik kuramı ve psikoseksüel kuramı geliştirerek psikolojinin gelişimine büyük katkı sağlamıştır.

Sigmund Freud, 23 Eylül 1939 yılında da ölmüştür.

7.1.Topografik Kuram

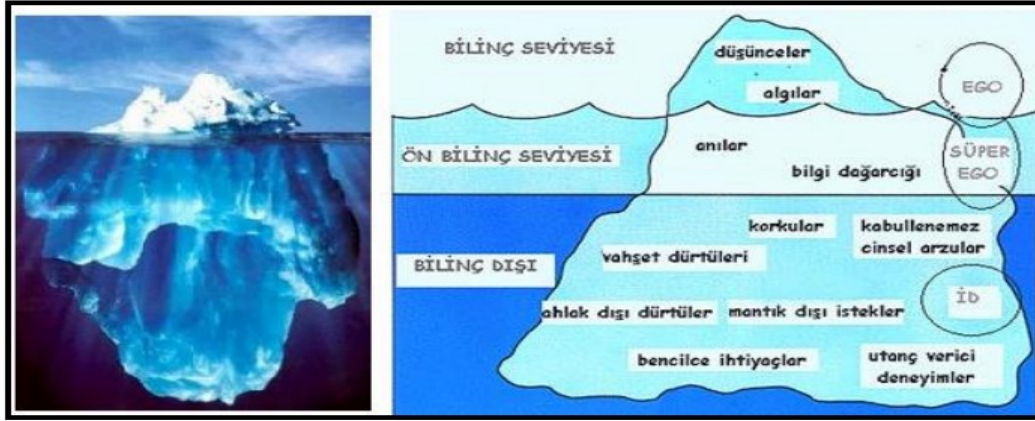
Freud, hastalarıyla çalışırken ilk etapta geleneksel tıp yöntemlerini kullanmış ve başarıya ulaşmadığını görünce hipnoz tekniğini geliştirmiştir. Hipnoz tekniğinin de istediği düzeyde yarar sağlamaması üzerine **serbest çağrışım tekniğini** geliştirmiş ve kullanmıştır. Bu yöntemde hastadan aklına gelen her şeyi saçma ya da sıkıcı olmasına bakmadan söylemesi istenir. Bu sözlü çağrışımları dikkatle dinleyen Freud, bilinçdışı arzu ve korkuların dışavurumu olarak gördüğü tutarlı temalar oluşturmaktadır.

Topografik kurama göre ruhsal aygıt bilinç, bilinç öncesi ve bilinç dışı alanlardan oluşur. Zihinsel işlemler bu üç farklı bilinç düzeyinde gerçekleşir. Freud, bilinci bir buzdağına benzeterek farklı bilinç aşamalarını bu buzdağının suyun altında ve üstünde kalan kısımlarıyla, yerlerini su seviyesine göre betimleyerek bağdaştırır. Dolayısıyla su seviyesini bilinç eşiği olarak düşünürsek, bu eşiğin altında bilincin en büyük alanını oluşturan bilinçaltı vardır. Bilinç ve bilinçaltı arasında ön bilinç bulunur. Bu üç nitelik birbirinden kesin sınırlarla ayrılmaz. Aralarında sürekli ve dinamik bir etkileşim vardır.

Bilinç: (Buzdağının su yüzeyinde görünen kısmı) Bireyin herhangi bir anda farkında olduğu yaşantılarının bulunduğu bölgedir. İnsan, yaşamın her döneminde ve her anında iç ve dış uyaranlarla karşılaşır. Yalnızca o anda dikkatimizi üzerinde yoğunlaştırdığımız durumlar bilinçli olarak fark edilir. Organizmanın farkında olabilme, algılayabilme, seçebilme, ayırt edebilme, uygun yanıtlar verebilme nitelikleri için gerekli olan uyanıklık durumuna bilinçlilik denir. Bilinç alanındaki içeriklerde mantıksal düşünce ve gerçeklere uyum ön plandadır.

Bilinç öncesi: (Buzdağında su seviyesinin hemen altı) Bireyin ancak dikkatini zorlayarak hatırlayabildiği duygu, düşünce, anı, olay gibi yaşantıların bulunduğu bölgedir. Ön bilincimizde, o anda bilincinde olmasak da hemen bilince taşıyabileceğimiz anılar ve dünya bilgileri bulunur, örneğin güneşin turuncumsu-sarı bir renkte olduğunu bilmemiz gibi. Bu aşama, bilinçle bilinçaltı arasında bir tür geçiş aşaması görevi üstlenir. Bilinç öncesi hangi niteliklerin tutulup hangilerinin bilinç dışına bastırılacağını saptayan bir süzgeç ya da sansür düzeneği gibi hem bilince hem de bilinç dışına ulaşabilir. Zihinsel süreçlerin bu niteliği doğuştan yoktur, çocuklukta gelişir.

Bilinçaltı: (Buzdağının suyun altındaki geri kalan kısmı) Bireyin farkında olmadığı, dikkatini zorlarsa bile bilince çıkaramadığı, hatırlayamadığı olayların barındığı bölgedir. Bilinçaltısında kabul görmez cinsel arzular, mantık dışı istekler, farkında olmadığımız korkular vb. bulunur. Buzdağı benzetmesinde, buzdağının en büyük alanını oluşturur. Freud, insanın doğası gereği şiddet ve cinselliğe yönelik utanç verici dürtüler barındırdığını iddia ederek, bilinçaltımızda bu fikir ve dürtülerin bulunduğunu belirtir. Freud'a göre psikolojik olayları açıklamada bilinç tek başına yeterli değildir. İnsan davranışlarında asıl bilinçaltı etkilidir.

Resim 1.8: Buzdağı benzetmesi

7.2.Yapısal Kişilik Kuramı

Freud, yaptığı çalışmalarda yalnızca bilinç ve bilinç dışı kavramlarının ruhsal aygıtın tanımlanmasında yetersiz kaldığını fark etmiştir. Bunun üzerine yapısal kişilik kuramını geliştirmiştir. Yapısal kişilik kuramına göre ruhsal yapı derinlemesine üç katmandan (bileşenden) oluşur. En altta bulunan ve ruhsal aygıtın en önemli kısmını, temelini oluşturan bilinçli olmayan katman alt benlik (id), en üstte bulunan, otoritenin asıl rol oynadığı toplumsal değer ve yargıları temsil eden katman üst benlik (superego) ve bu iki yapı arasında aracılık etme ve ruhsal aygıtın ahenkli bir biçimde çalışmasını sağlama işlevini üstlenmiş katman benlik (ego) dir.

İd: Kişiliğin biyolojik yönünü oluşturur (ilkel benlik) ve haz ilkesine göre hareket eder. Bedensel ihtiyaçlar, cinsel arzular ve saldırgan tepkiler id den kaynaklanır. Acıkan, susayan, saldırmak isteyen iddir. İd'deki içgüdüler mantık ve sınır tanımaz, yer ve zamanın uygun olup olmamasına bakmaz, istek ve arzularının her ne pahasına olursa olsun derhal doyurulmasını ister. Çocuklar yaşamın ilk yıllarında tamamen id'in isteklerine göre hareket eder. Çevresiyle etkileşimi arttıkça idden gelen istekleri ertelemeyi öğrenir.

Ego: Kişiliğin psikolojik yönünü oluşturur. Mantık ve gerçeklik ilkesine göre hareket eder. Kişiliğin idare meclisi gibidir. Ego, id ile superego arasında dengeyi sağlayan sistemdir. Ego, id'in tatmin edilmesi gereken istekleri için elverişli şartlar oluşana kadar onu kontrol altında tutar. Çevresel şartları değerlendirerek pek çok davranışın olası sonuçlarını değerlendirir. Ego, gerçekliğin sınırlarının zorlanmadan bireyin içsel dürtülerinden kaynaklanan ihtiyaçlarının uygun bir şekilde nasıl karşılanacağını tayin eder. Bireyin başını belaya sokmayacak çözüm önerileri arar.

Süperego: Kişiliğin toplumsal ve ahlaki yönünü oluşturur. Tüm kararlarında ahlak ilkesinden yola çıkarak, katı ahlaki kurallar çerçevesinde özellikle id'in cinsellik ve saldırganlıkla ilişkili isteklerini ahlaka uygunluğu açısından denetleyerek, kabul edilmesi mümkün olmayan aşırı istek ve taleplerin karşılanmasına karşı çıkar. Ego id'in tatminleri için uygun zamanlar

kollarken süperego ahlak kurallarını devreye sokar, ahlaki kurallara uygun değilse bu isteği baskı altında tutar, bilinçaltına atar. Süperegonun oluşumunu aile ve okuldan alınan eğitim, toplumun normları ve bireyin kendi deneyimleri sağlar. Ancak süperego geliştikçe, ilkel güdülerin tatmini daha fazla engellenmiş olur. Bu engellemeler bir savaşım ve çatışma olarak düşünülebilir. Bu nedenle de ego, id ile süperego arasında köprü görevi görür.

Freud'a göre sağlıklı bir ruh yapısı için egonun temel işlevlerini yerine getirmesi gerekir. İd, ego ve süperego dengeli ve uzlaşır durumda ise bireylerin davranışlarının sağlıklı olması beklenir. Bu üç öğeden bir ya da birkaçının baskın olması durumunda ruhsal bozukluklar meydana gelir.

7.3.Psikanalitik (Psikoseksüel) Kuram

Freud kişiliğin, yaşamın ilk yıllarında şekillendiğine inanır ve insan vücudunda "libido" adını verdiği bir enerji olduğunu savunur. Bu bakış açısına göre libido insanların tümünde var olan, ilkel haliyle kalmış bir cinsel dürtüdür.

Freud'a göre çocuklar, kendi biyolojik ve cinsel istekleriyle toplumun beklentileri arasında bir çatışma yaşamakta ve bunu çözmeye çalışmaktadırlar. Bu çatışmaların her birinin vücudun özel bir bölgesi üzerinde olduğunu, her bir dönemde libidonun bir vücut bölgesinde odaklandığını savunur. Bunlara da **psikoseksüel dönemler** adını verir.

PSIKOSEKSÜEL GELİŞİM DÖNEMLERİ			
Dönem	Yaş	Haz Kaynağı	Gelişimsel Ödevler
Oral	0-1	Ağız	-Memeden kesme -Anneden ayrılma
Anal	1-3	Anüs	-Tuvalet eğitimi -Öz-denetim
Fallik	3-6	Cinsel organ	-Aynı cinsten ebeveynle özdeşim
Latent	6-12	-	-Sosyal ilişkileri geliştirmek
Genital	12-18	Cinsel organ	-Karşı cinsle yakın ilişki kurma

1.Oral Dönem (0-1 Yaş)

Freud'a göre libido enerjisi ilk yılda ağız bölgesinde odaklanır. Bu dönemdeki bebekler için ağız bölgesi çok önemlidir. Beslenme çok büyük bir haz kaynağıdır. Çünkü ağız, dudakları ve dili uyarır. Bebekler aynı zamanda emzik, biberon, parmakları ve ağızlarına alabilecekleri her şeyden de hoşlanırlar. Önceleri emer ve yutarlarken sonra dişlerinin çıkmasıyla beraber ısırma ve çiğneme de önem kazanır.

Freud bu dönemde oral gereksinimleri yeterince karşılanmayan bebeklerin bu döneme saplanabileceklerini düşünür. Çünkü bu dönemi tam olarak çözmemiş olacaktırlar. Freud'a göre bu kişiler yaşam boyunca oral gereksinimlerini doyumaya çalışacaklardır. Muhtemelen tırnaklarını yiyecekler, sürekli eleştiren, tenkit eden kişiler olacaklardır. Bu dönemde istekleri çok fazla karşılanan ve sonra bu hazzı bitirmek istemeyen bebekler de bu döneme saplanabilirler. Yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde çok fazla yemek yiyen veya sigara içen insanlar olabilirler.

2.Anal Dönem (1-3 Yaş)

Bu dönem 1. yılın sonundan 3. yılın başına veya ortalarına kadar uzanan devredir. Bu evre 2 kısma ayrılır.

1.Sadık Anal Dönemi

2.Erotik Anal Dönemi

Sadık Anal Dönem: Bu dönem aşağı yukarı 8 aydan 24 aya kadar gider. Haz elde etme tarzı dışarı atıcıdır ve dışkılama, boşaltım gibi etkinlikleriyle ortaya çıkar. Çocuk büyük ya da küçük tuvaletini yaparken gereğinden fazla zaman harcar, oyalanır. Bu dönemde dışkısını ve çişini, kaslarını kontrol altına alarak tutmasını öğrenir. Anal bölgeyi temiz tutma alışkanlığı da bu yıllarda yerleşir. Bu dönemin her aşamasında annenin sabırlı olması gerekir. Uygulanan tuvalet eğitimi kişilik özelliklerinin kazanılmasında etkili olur. Annenin katı ve baskıcı tutumu dışkısını tutmasına ve inatçılık, yıkıcılık, cimrilik gibi kişilik özellikleri göstermesine neden olur. Dışkılamaya özendiren ve onaylayan bir tutum ise yaratıcılık ve üretkenliğe temel oluşturur.

Erotik Anal Dönem: Bu dönem yaklaşık olarak 2 yaş ile 3 yaş arasında yer alır. Doyuma ulaşma tarzı tutmadır. Tuvalet eğitimi aşamasında anne, çocuğun dışkısını tutmasını ve uygun zaman ve yerde yapmasını ister. Bunun için ceza ve ödül kullanır. Çocuk için dışkısı önemlidir. Dışkısını tutmaktan hoşlansa da annesi öyle istediği ve onun sevgisini yitirmekten korktuğu için dışkısını bırakır. Çocuk dışkısını ellerine ve çevresine sürebilir. Bu durumda annesinin tepkisiyle karşılaşır. Çocuk ilk defa bütün isteklerini arzu ettiği zamanlar da gerçekleştiremeyeceğini anlamaya başlar. Böylelikle çocuk artık içinde yaşadığı toplumun iyi, kötü, doğru, yanlış ve ayıp gibi yargılarıyla karşılaşır.

3.Fallik Dönem (3-6 Yaş)

Libidinal enerji genital bölgededir. Bu dönemde çocuk artık kendi varlığından ve dış dünyadan haberdardır. Kız ve erkeklerin farklı beden yapısına sahip olduklarını öğrenir. Bu dönemde çocukların karşıt cinsteki ebeveyne bir eğilimleri vardır.

Freud, fallik dönemdeki anne-erkek çocuk ve baba-kız çocuk ilişkisinin **Oedipus ve Elektra Kompleksleri**yle çözümlendiğini ve kişilik gelişiminin şekillendiğini belirtir. Psikoanalitik teoriye göre bu dönemde kız çocuklar babaya; erkek çocuklar anneye hayranlık duyarlar. Kız çocuklardaki bu hayranlık ve buna bağlı yaşanan süreç Elektra Kompleksi adını alırken erkek çocuklardaki Oedipus Kompleksi olarak adlandırılır.

Bu dönemde kız çocuk babaya hayranlık duymaktadır. Babasını kendisine ideal eş olarak görmekte ve ileride onunla evlenmeyi, ona yemekler yapmayı hayal etmektedir. Bu arada kendi cinsiyetinden olan annesini kendisine rakip olarak görmekte, kıskançlık duymakta ve babayı anneden uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Erkek çocuk ise anneye hayrandır. Annesiyle evlenmek istemektedir, ona bakmayı, giysiler almayı, onu rahat yaşatmayı hayal etmektedir. Bir yandan da babasını kıskanır ve kendisine rakip olarak görür. Kız çocuk, babasının annesini sevdiğini ve beğendiğini, o halde annesine benzemesi gerektiğini düşünür. Böylece babası onu da beğenecektir. Aynı şekilde erkek çocukta babasına benzeyerek annesinin ilgisini çekmeye çalışır. Böylece çocuklar kendi cinsiyetinden olan ebeveynleriyle özdeşim kurarlar; onlar gibi oturur, onlar gibi giyinir, saçlarını tarar, onların yaptıklarını yapar, sevdiklerini sever kısacası her yönden onlar gibi olmaya çabalarlar. Ebeveyne benzeme çabası, yaşadıkları çatışmayı çözümlemelerine yardımcı olur.

4.Latent (Gizil) Dönem (6-12 Yaş)

Bu döneme gizil dönem de denmektedir. Libido vücudun belli bir bölgesi üzerinde odaklanmamıştır. Çünkü bu dönemde çocuğun okula başlamasıyla beraber ilgisi daha çok öğrenme, yeni şeyleri araştırma, çevreyi tanıma ve yeni insanlarla ilişkiler kurmaya yönelir. Bu dönemde cinsel roller sağlamlaşır ve pekişir. Kız ve erkek çocuklarının oyunlarının niteliği farklılaşır. Kızlar ve erkekler kendi aralarında gruplaşırlar. Süperego daha fazla geliştiği için toplumsal kuralları benimser. Topluma uyum pahasına çocuk kendi arzularını kontrol eder. Bundan önceki dönemler uygun ve ılımlı geçmemiş, saplantılar çözümlenmemiş ise ev dışındaki arkadaşlara, okula ve öğretmene uyum zorlaşır. Çeşitli duygusal problemlere neden olabilir.

Önceki dönemleri başarı ile atlatan çocuk bu dönemde cinsel rolünü edinmiş, egosunun denetim altına almış ve kişilik gelişimini tamamlamaya yönelmiştir. Yani bu dönem önceki dönemlerde kazanılan özelliklerin pekiştirildiği dönemdir. Cinsellik örtülüdür. Yani çocuk cinsellik üzerinde durmaz. Hemcinsleri ile oynar ve karşı cinsten hoşlanmaz. Dürtülerinin kontrolünü öğrenir. Artık ilgisi sosyal ve entelektüel beceriler edinme üzerinde yoğunlaşmıştır. Kendi cinsi ile ilgili toplumsal rolleri öğrenmeye başlar. Akranları, öğretmeni ve önemli gördüğü kişilerle özdeşim kurar. Bu dönemi başarılı biçimde atlatan çocuk çalışkan, girişimci, dışa dönük, güvenli biri haline gelir. Atlatmayan çocuk ise içe dönük, güvensiz,

aşağılık duygusu yaşayan biri haline gelebilir. Gizil dönem ergenlik fırtınası öncesi durgunluk dönemi olarak nitelenebilir.

5.Genital Dönem (12-18 Yaş)

Bu dönem, ergenlikle başlayan ve ergenlik sonrası yılları kapsayan son gelişim dönemidir. Genital dönemde, çocuğun cinsel duyguları yeniden ortaya çıkar ve gencin ilgisi yetişkin cinselliğine yönelir. Her iki cinsiyette de cinsel hormonların artması sonucu, gençler karşı cinsle yakın ilişkiler kurmaya başlarlar.

Genç daha önceki psikoseksüel gelişim dönemlerinde saplantılar geliştirmemişse, genital dönemde kişiliğini, bir çocuk kişiliğinden olgun bir yetişkin kişiliğine doğru geliştirir. Genital dönem başarı ile atlatılırsa birey kimliğini oluşturur ve üretken, mutlu, anlamlı ilişkiler geliştirebilen biri haline gelir. Ancak genç, daha önceki psikoseksüel dönemlere özgü saplantılar geliştirmişse genital dönemde çözülmemiş saplantılar yeniden ortaya çıkar. Bu çatışmalara çözüm bulunamadığı zaman, bu durum, yetişkin kişiliğinin gelişimini olumsuz biçimde etkiler ve birey olgun bir sevgi ilişkisine girerek yetişkin gibi bağımsız davranışlar sergilemekte güçlük yaşar. Birey aşırı bağımlı ya da aşırı bağımsız davranışlar sergileyen biri haline gelir.

8.PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI (ERİK ERİKSON)

Psikososyal Gelişim Kuramının Evreleri:

- 1.Temel Güvene Karşı Güvensizlik (0-1 Yaş)
- 2.Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç (1-3 Yaş)
- 3.Girişimciliğe Karşı Suçluluk (3-6 Yaş)
- 4.Çalışma ve Başarılı Olmaya Karşı Aşağılık Duygusu (6-11 Yaş)
- 5.Kimlik Kazanmaya Karşı Rol Karmaşası (11-20 Yaş)
- 6.Yakınlığa Karşı Yalnızlık (20-30 Yaş)
- 7.Üretkenliğe Karşı Durgunluk (30-60 Yaş)
- 8.Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (60 Yaş ve Sonrası)

NOT: GENİŞ BİLGİ İÇİN BAKINIZ;

Psikososyal Gelişim Kuramı (Erik Erikson) – (Bölüm-1 Sosyal Gelişim, sayfa:20)

Freud ve Erikson'un Kişilik Gelişimi İle İlgili Görüşlerinin Karşılaştırması

- Freud kişilik gelişimini kuramında 5 döneme ayırırken, Erikson 8 döneme ayırmıştır.
- Freud'a göre kişilik gelişimi ergenlik döneminde son bulurken, Erikson'a göre kişilik gelişimi ömür boyu devam eder.
- Freud kuramında olumsuz kişilik özelliklerini temel alırken, Erikson hem olumlu hem olumsuz kişilik özelliklerini temel almıştır.
- Freud'a göre olumsuz geçirilen dönemin telafisi sadece genital dönemde mümkün iken, Erikson'a göre olumsuz geçirilen dönemin telafisi her dönemde mümkündür.
- Freud kuramında "cinsellik" ögesini ön plana çıkartırken, Erikson daha çok "benlik" kavramı üzerinde durmuştur.
- Freud gelişimde en kritik dönemin 3-6 yaş arasında (Fallik Dönem) olduğunu belirtirken, Erikson en kritik dönemin 11-20 yaş arasında (Kimliğe Karşı Rol Karmaşası) olduğunu belirtmiştir.

KAYNAKÇA

- Aydın, A. (2014). Eğitim Psikolojisi (13.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cüceloğlu, D. (1993). İnsan ve Davranışı. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Fazlıoğlu, Y. (2009). Sosyal Gelişim. N. Aral, T. Duman (Ed.). Eğitim Psikolojisi. İstanbul: Kriter Yayınları.
- İnci, E. (2005). Kişilik Gelişimi. E. Deniz (Ed.). Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (ss. 219-266) içinde (4.Baskı). Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- Orçan, M. (2012). Sosyal Gelişim. M. Orçan (Ed.). Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (ss. 127-181) içinde (4.Baskı). Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- Senemoğlu, N. (2009). Gelişim, Öğrenme ve Öğretim (15.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Şengül, E. A. ve Yükselen, A. İ. (2015). Bebeklikte Sosyal ve Duygusal Gelişim. F. Turan ve A. İ. Yükselen (Ed.). Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim-1 (ss.185-208) içinde (2.Baskı). Ankara: Hedef CS Yayıncılık.
- Tuzcuoğlu, S. (2005). Kişilik Gelişimi. B. Aydın (Ed.). Gelişim ve Öğrenme (ss. 123-156) içinde. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yavuzer, H. (1999). Çocuğunuzun İlk 6 Yılı. İstanbul: Remzi Kitapevi.

BÖLÜM-5

CİNSEL GELİŞİM

1.Tanımı ve Önemi	79
2.Cinsel Gelişimle İlgili Kavramlar	80
3.Cinsel Eğitim	83
4. Cinsel Eğitimin Önemi	84
5.Cinsel Gelişimin Diğer Gelişim Alanlarıyla İlişkisi	85
KAYNAKÇA	86

BÖLÜM-5

CİNSEL GELİŞİM

1.TANIMI VE ÖNEMİ

Biyolojik özelliklerimizi temel aldığımızda erkek ya da dişi olarak belirlenen bir cinsiyetimiz vardır. Cinsellik ise bu biyolojik yapı üzerine eklenen sosyolojik, psikolojik ve felsefi boyutları da içeren daha geniş bir tanımlamadır. Doğum öncesinden ölüme kadar duyguları, düşünceleri, inançları, davranışları ve yaşantıları içeren gelişimsel bir süreçtir. Belirli bir yaşam döneminde beklenen cinsel duygular, inançlar ve davranışlar o yaşa uygun cinsel gelişimi belirler.

Cinsel gelişim kişinin kendi cinsi ile ilgili üreme organlarının büyüyüp gelişmesini ve bunlardan doğan sorunlarla ilgili davranış değişikliklerini kapsar. Cinsel gelişim kişiliğin diğer yönlerini de etkiler. Cinsel kimliğin oluşması ve kişinin cinsel kimliğine uygun davranmasında cinsel gelişim de önemli bir etmendir.

Cinsel gelişimle ilgili kavramların daha kolay anlaşılmasında bir çocuğun kız ya da erkek olarak takınacağı tutum, rol ve davranış biçimlerine ait yapılacak yönlendirmelerin önemli olduğu bir gerçektir. Bu konuda cinsel gelişim teorilerinden bahsetmek konuyu anlamamız açısından yarar sağlayacaktır.

Cinselliğin gelişimi üzerine dört teori vardır:

- Bilişsel - Gelişimsel teori
- Sosyal öğrenme teorisi
- Psikoanalitik teori
- Bilgi-işleme teorisi

Bilişsel-gelişimsel teori, davranışları kişinin bilişsel dünyası ile dış dünyadaki gerçekliğin etkileşimi olarak açıklarken, sosyal öğrenme teorisinde davranışlar uyarıcı-tepki ilişkisi şeklinde açıklanmakta, psikoanalitik teori davranışları içgüdüler yönünden açıklarken bilgi-işleme teorisi de düşünmenin cinsel tipli davranışları düzenlediğini ileri sürmektedir.

Bilişsel-Gelişimsel Teori: Bilişsel-gelişimsel teoriye göre (Kohlberg 1966, Piaget 1950) çocuk seksüel şemaların oluşmasıyla ilk önce erkek-kadın ayırımını öğrenir. Daha sonra çocuk tanımladığı cinsel rolün belli stereotipi hareketlerini ayırt eder. Bu ayırt etmeler belli bir modele bağlı kalınarak değil anne, baba, kardeş, medya vb. kaynaklardan elde edilen soyutlamalardan yola çıkılarak yapılmaktadır. "Ben bir erkeğim ve erkek işi yapmak istiyorum" fikri çocuğun cinsiyetine uygun şekilde davranması ahlaki bir zorunluluk olarak kabul edilmektedir.

Sosyal Öğrenme Teorisi: Bu teoride (Bandura ve Walters 1963) çocuk yeni davranışları, cinsel rollere ait bilgileri, kişileri gözlemleyerek ve onları taklit ederek öğrenir. Anne ve babalar hem iletişim yoğunluğu açısından hem de çocuğun algılamasına göre en güçlü, en sıcak olma özellikleri nedeniyle çoğu kez özdeşim modeli olarak rol alırlar. Erkek çocuklar cinsel davranışlarını babalarının erkeksi davranışlarını, kız çocukları da annelerinin kadınsı davranışlarını taklit ederek, gözleyerek öğrenirler.

Psikoanalitik Teori: Freud, psikoanalitik kuramın temsilcisi olarak, çocuğun bazı gelişimsel aşamalardan geçerek kişiliğini şekillendirdiğini ve cinsel gelişimin de bu sürecin temelini oluşturduğunu savunmaktadır. Freud fallik dönemdeki anne-erkek çocuk ve baba-kız çocuk ilişkisinin oedipal ve elektra kompleksiyle çözümlenerek, kişilik gelişiminin şekillendiğini ve bu sürecin cinsel gelişime ait bir süreç olduğunu belirtmektedir.

Bilgi-İşleme Teorisi: Bilgi-işleme yaklaşımına göre cinsel tiptenmenin ana belirleyicisi şemadır. Şemalar günlük tüm davranışlarımızı organize etmek için var olmak durumundadır. Cinsel rollere dayanan şemalar çocukların bilgiyi sınıflamasına ve çocukların kız ve erkek olarak rollerinin ayırımına ait bilgiyi kazanmalarını sağlar. Cinsel kimliğe ait net bir şekillenme olmadan çocuklar önce hem kız hem de erkek tiplerine ait şemalar oluştururlar. Daha sonra kendi cinsiyetlerine uygun örneklerle karşılaşınca bununla ilgilenir ve çeşitli sorularla bu ilgilerini pekiştirirler, böylece çocuklar kendi cinsiyetlerine uygun ek şemalar oluştururlar.

2.CİNSEL GELİŞİMİLE İLGİLİ KAVRAMLAR

2.1.Cinsel Olgunluk

Cinsel olgunluk insanın üreme sisteminin ve organlarının sağlıklı döl üretebilecek düzeye ulaşabilmesidir. Cinsel olgunluk bedenin "büyüme" sine ilişkin bir kavramdır ve cinsel gelişimin temelini oluşturur. Büyüme, genetik ve çevre faktörlerinin etkisi altındadır. Çevre faktörleri arasında yeterli ve dengeli beslenme, gerekli desteğin sağlanması ve hastalıklardan korunma sayılabilir.

Cinsel olgunluğa erişme biyolojik ergenliğin temelidir. Bu dönemde ilk göze çarpan ergenin hızla boy atması ve ağırlıkça artmasıdır. Ergenlik döneminde iskelet, kas ve yağ dokularının boyutlarında belirgin bir artış olmaktadır. Kas gelişimi, erkeklerde kızlara oranla daha fazlayken yağ dokusu gelişimi ise kızlarda daha fazla olmaktadır.

Büyüme olayı, tiroid hormonu, androjen ve östrojenlerin etkisi altında olup bu hormonların miktarlarında da artma olmaktadır. Bütün bu değişikliklere ikincil değişiklikler denir. Temel değişiklik üremeyi sağlayan bezlerin çalışmaya başlaması ile sağlanır. Üreme organlarındaki büyüme ve gelişme yönünden iki cins arasında farklılık görülür. Kızlar,

erkeklerden yaklaşık iki yıl önce buluş çağına girmeleri sebebiyle cinsel organların gelişmesi kızlarda daha erken tamamlanır.

Cinsel olgunluğa erişen bir kızın vücudunda keskin çizgiler kaybolmaya, kollar, bacaklar, kalçalar ve göğüsler biçimlenmeye, koltuk altında ve cinsel organ çevresinde kıllanma ve yüzde sivilceler görülmeye başlar. Bunlar ikincil değişikliklerdendir. Asıl önemli değişiklik, yumurta hücresinin olgunlaşması ve adet kanamalarıdır. Kızlar genellikle 10-13 yaşlarında ilk adetlerini görürler. Bazılarında ise adet görme 15-16 yaşlarında olur. Yumurtanın olgunlaşması, yumurtalıktan ayrılması ve adet kanamasının görülmesi olaylarının tümüne "adet döngüsü" denir. Erişkin bir kadının yumurtalıklarından her ay (28 günde bir) bir yumurta atılır. Buna yumurtlama (Ovulasyon) denir. Bu yumurta erkek hücreleri (sperm) ile birleştiği takdirde gebelik meydana gelir. Her adet döngüsünde rahim duvarı kalınlaşır, eğer o döngü içinde gebelik meydana gelmezse adet kanaması görülür. Yumurta döllenirse gebelik başlar ve gebelik süresince adet kanaması olmaz.

Ergenliğin ilk belirtilerinden birisi testis torbası (skrotum) ve testislerin gelişmesidir. Çeşitli sebeplerle oluşan penis sertleşmesi her zaman erotik anlamda değildir. Bu durum ergende utangaçlığa yol açar, ne yapacağını bilemez. Bu dönemde ilk meninin gelmesi, sıkıntı ve hayret yaratır. Bunun normal, fizyolojik bir olay olduğunu bilmeyen ergen meninin gelmesinden suçluluk duyabilirler. Bu değişikliklerin sebeplerini bilen ergenlerde bu tip problemler ve dönemler kolay atlatılır. Yüzde sivilcelerin oluşması, sakal ve bıyığın çıkması, sesin kalınlaşması, koltuk altında ve cinsel organ çevresinde kıllanma, hızlı boy artışı, kasların gelişmesi ve özellikle omuzların gelişmesi bu dönemin özellikleri arasındadır.

2.2.Cinsel Kimlik

Cinsel kimlik, bireyin cinsiyetinden haberdar olması, bedeni ve benliğini belli bir cinsellik içinde algılayışı, kabullenışı, duygu ve davranışlarında buna uygun biçimde yönelişidir. Başka bir deyişle; bireyin kadın ya da erkek olarak kendisinin farkına varması ve kabullenmesidir.

Bir çocuğun kız ya da erkek doğması cinsel kimliğini kazanması için ilk koşuldur. Çocuk kendi cinsinin eğilimleri desteklendiği sürece kız ya da erkek kimliğini benimseyecektir. Bireyin biyolojik olarak kadın veya erkek grubuna katılmasından çok, cinsiyet rolünü benimsemesi önemlidir.

Freud'a göre erkek çocuk cinsiyet rolünü babasıyla özdeşleşerek benimser. Bireyde libido denen hareketli cinsel bir enerji vardır. Bu enerji yaşam boyu bireyin önemli davranışlarını yönlendirir. Erkek çocuk, babası ile kendisi arasında benzerlik görür, kendini babasıyla özdeşleştirir. Özdeşleşme, çocuğun çok sevdiği ve hayranlık duyduğu bir yetişkin figürüne kendini benzetmesi sürecidir.

Davranışçı yaklaşımı benimseyen psikologlar ise çocuğun cinsiyet rolünü benimsemesinde edimsel şartlanmanın önemli olduğunu savunmaktadırlar. Çocuk erkek

veya kadın grubunun davranış örüntüsünü gözler, algılar ve taklit eder. Taklit edilen davranış aile üyelerince onaylanır ve ödüllendirilerek motive edilir. Motivasyon devam ettiği sürece kadın veya erkek cinsiyet grubunun rolü benimsenir.

Bilişsel yaklaşımcılara göre taklit etme tamamen reddedilemez. Ancak çocuğun anlama düzeyine göre taklit yapabileceği ve taklit edilen davranışın ailenin değerlerine uygun düşenlerden seçileceği kabul edilir.

Çocuk, üç-dört yaşında kişiliğini fark etmeye başlar. Meslekleri, kız ve erkek çocukları arasındaki farkı, çocukla yetişkin arasındaki ayrılıkları algılar. Üç yaşındaki bir çocuk hangi tür eşyaların hangi cinsiyet grubuna ait olduğunu bilir. Dört yaşındaki bir çocuk kız veya erkek olduğuna karar verebilir. Çocuk çevresinde aynı cins birçok kişinin sergilediği pek çok özelliklerle karşılaşır. Cinsiyet rolünü benimseyebilmek için önce kendi kimliğinin farkına varır. Kız mı yoksa erkek mi olduğunu anlar. Erkek çocuğu diğer erkeklerle benzeyen kendi fiziksel ve davranışsal yönlerini, kız çocuğu da diğer kızlara ve kadınlara benzeyen kendi fiziksel ve davranışsal yönleri algılar. Kız çocukları anneleri, erkek çocukları da babaları gibi davranmaya başlarlar. Taklit etme birinci derecede önemli değildir. Kız çocuğu annesini, erkek çocuğu babasını yeterli bulmadıkları ya da beklentilerine cevap alamadıkları zaman özdeşleşme durur.

Çocuk gerçekte anne ve babasıyla özdeşleşmeyebilir. Toplumda babasız pek çok çocuğun erkek rolünü, annesiz kız çocuğunun da kadın rolünü benimsediği ancak baba yokluğunun kızların cinsel gelişimi üzerinde erkeklerden daha az zarar verici olduğu gözlenmektedir. Babanın yokluğu, evden uzakta çalışması ya da çocuklarından uzak kaldığı durumlarda, erkek çocuk cinsel kimliğini geliştirmede bocalayabilir. Yalnız ablaların, teyzelerin başka bir deyişle kadın örneklerinin bol olduğu bir ev ortamı kız çocuğu için uygun bir ortamdır ancak böyle bir ortamda erkek çocuğunun erkek kimliğinden sapmaları kolaylaşmaktadır. Üstüne titreyen, evden çıkarılmayan çocuk arkadaşlıktan da yoksun kalınca kız kimliği daha da belirginleşir. Sokağa çıksa da erkek çocuklarına uyamaz. Oyunlara alınmaz. Kız çocuklarına yönelip onlarla kaynaşır. Kendi cinsel kimliğinden gittikçe uzaklaşan çocuk güvensiz bir kişilik geliştirir ve önlem alınmazsa kız yapılı bir yetişkin olup çıkar. Ergenlik çağına geldiğinde karşı cins yerine kendi cinsine ilgi duymaya başlayabilir.

Annenin olmayışı ya da annenin kadınsı özellikler göstermeyişi de kız çocuk için benzer bir güçlük yaratmaktadır. Sevecen, yumuşak ve duygusal özellikler yerine sert tavırlı, erkeksi davranışları belirgin olan bir anne kız çocuğuna uygun örnek olmayacaktır. Erkeksi özellikleri baskın olan bir anneye özdeşim yapan bir kız çocuğu halk arasında erkeksi davranışlar ve özellikler gösteren kadınlar için söylenen "Erkek Fatma" gibi davranabilir.

Ebeveynlerin kız ve erkek çocuklarından beklentileri değişiktir. Erkek çocuğun, güçlü dayanıklı, yürekli, tuttuğunu koparan ve girişken olması istenir. Kız çocuğun usululuk, kibarlık, sevecenlik gibi nitelikler kazanmasına önem verilir. Kızın atılgan, girişken, başına buyruk olması aranan özellikler değildir. Erkek çocuğun ise pısırık, çekingen, korkak olmaması üzerinde çok durulur. Bilinçli ya da bilinçsiz ebeveynler kıza ve erkeğe yaraşan nitelikleri destekler ve pekiştirirler. Kıza ve erkeğe yakışmaz diye bilinen davranışlar anında

cezalandırılır. Erkek çocuk çarşıya, pazara gitmeye alıştırılırken, kız çocuk evden uzaklaşmaması için öğütlenir.

Okulöncesi dönemdeki bir erkek çocuğunun odası taşıt, spor ekipmanı, makineler ve savaş oyuncakları içerirken, kız çocuklarının odasında daha çok bebek ve evle ilgili oyuncaklar bulunmaktadır. Kız çocukların savaş oyuncakları ve taşıtlarla oynamaları ebeveyn tarafından onay görmemekte, erkek çocuğun cinsiyetine uygun olmadığı düşünölen oyuncaklarla oynamaları ise özellikle babaları tarafından hoş karşılanmamaktadır.

Cinsel kimlik gelişiminde çocuk çevresindeki ağabey, abla, teyze, amca gibi örneklerden de etkilenmektedir. Oyunlarında aynı cinsten arkadaşlarının olumlu ya da olumsuz özelliklerini de benimserler. Kendi cinsel kişiliklerini onlarla karşılaştırır, erkek ve kız olarak yarışrlar.

3.CİNSEL EĞİTİM

Cinsel eğitim, bedensel, duygusal ve sosyal gelişim kavramlarından hareketle, erkek ve kadının toplumsal rollerinin incelenmesi, bireylerin birbirlerine karşı kabul, sevgi, güven ve sorumluluk geliştirmeleri için eğitim olanaklarının sağlanması, insan cinselliğinin olumlu ve yapıcı bir güç olarak dengeli bir aile hayatında uygun bir biçimde geliştirilmesidir.

Başka bir tanımda cinsel eğitim, bireye üreme ile ilgili konu ve sorunlarda, cinsel iç dürtü ve güdülerini denetleyebilmesinde, cinsel konularda başkaları ile kuracağı ilişkilerde ve cinsel ilgilerinde gerekli davranışları kazandırmak için yapılan eğitimidir.

Her ebeveynin aklına " Çocuklarımızı cinsel hayat konusunda aydınlatmamız gerekli mi?" sorusu takılmaktadır. Günümüzde bu soruya kesinlikle olumlu cevap verilmektedir. Eğer çocuk, doğum, cinsiyet farkı, ana ve babanın rolü gibi konuları ana babasından öğrenemezse, başka kaynaklardan cevap aramaya başlayacaktır.

Çocuğa "nereden geldiği" konusunda bilgi verme yasağı kimi zaman susarak gösterilir. Çocuk soru sormaması gerektiğini bilinçsizce hisseder. Bu durum çocukların merakını daha çok artırır ve araştırmalarını derinleştirir. Cinsel olaylardan hiç söz edilmez. Çocuk susar, soru sormaktan cayar ve görünüşte bu konulara ilgi göstermez. Ancak içinden bebeklerin nereden geldikleri, erkekler ve kızlar arasındaki farkı, niçin yalnız evli insanların çocuğu olduğunu sorar durur. Bu durumda en büyük tehlike bu soruları daha bilgili! bir arkadaşın yanıtlamasıdır.

Çocukta cinsiyet farkıyla ilgi sorular 2. yaşta, doğumla ilgili olanlarsa 3-4 yaşta başlar. Çocuğun cinsel konulardaki merakı, öteki meraklar gibi yerinde ve sağlıklıdır. Bu, dünyayı tanıma ihtiyacından doğmaktadır. Sağlıksız merak yoktur ancak merakın sağlıksız doyumu vardır.

Ana-babalar "Bu benim çocuğumu ilgilendirmiyor", "Çocuğum bunlarla hiç ilgilenmemiştir", "eminim ki bunları hiç düşünmüyor" derler ancak yanılırlar. Çocukların ilgilenmeyişleri sadece görünüştedir gerçekte meraklarını içine atar ve saklarlar. Oysa çocukların kimi şeyleri anlaması için çeşitli olanaklar vardır. Yeni bir kardeşin doğumu, çocukların nereden geldiklerini açıklamayı sağlar. Hayvanlarda çocukları ilgilendiren canlı bir örnektir.

Cinsel eğitime ne çok erken ne de çok geç başlanmalıdır. Çocuğun gelişim düzeyine uymayan bilgi güçlük yaratır. Çocuğa istediği anda basit, kısa, gerçek ve endişesiz cevap verilmelidir. Somut bilgiler zihni karıştırmayacaktır.

4.CİNSEL EĞİTİMİN ÖNEMİ

Anne-babanın gerek çocuklarının cinsel kimliklerinin oluşumunda, gerekse cinsel eğitimlerinde rolleri büyüktür. Konuyu ülkemiz düzeyinde ele alırsak takınılan tavırların genellikle uç noktalarda ve hatalı olduğu görülmektedir.

Ülkemizde eskiden beri cinsel konuların anne- babayla konuşulması gelenek ve göreneklerimize göre yasaklanmıştır. Gelenek ve göreneklerimiz nedeniyle cinsel konularda görülen bu yasaklar ve koşullandırmalar gençlerimizi karşı cinsle konuşmaktan bile alıkoyarken, zaman zaman eş cinsellik, kız kaçırma ya da ırza geçme gibi sapıklığa ve suça itebilmektedir. Çocukluk döneminde cinsel yaşam konusunda eksik, hatalı bilgiler, gencin evlendiği zaman cinsel uyumu olmayan, doyum sağlayamayan, sinirli öfkeli uyumsuz birey olmasına neden olabilir.

Çocuk yetiştirmede ebeveyn yaklaşımlarında sınıfsal farklılıklar gözlenmektedir. Üst sosyo-ekonomik seviyedeki ebeveynler çocuk cinselliğine karşı nispeten açık ve kabul edicidir. Çocuklarının ilgilerine açıklık getirirken, alt sosyo-ekonomik seviyedeki aileler, çocuklarının cinsel ilgilerini bastırmaya eğilimlidir.

Çoğu anne-baba cinsel eğitimin çocuğa ya da gence bu konuda sadece bir şeyler anlatmak olduğu düşüncesindedir. Oysa, anne-babaların birbirlerine karşı davranışları çocuğun vücudunu araştırmasına, keşfetmesine karşı tepkileri, tuvalet alışkanlığının kazanılmasındaki tutumları, çocuğun sorularına verdikleri yanıtlar ve çevresini öğrenme konusundaki girişimlerine karşı aldıkları tavır çocuğun cinsel gelişiminde önemli rol oynar.

Çocuk üç yaşına geldiğinde kız-erkek ayırımlarını fark etmeye ve cinsellikle ilgili sorular sormaya başlar. Bu doğal bir gelişimdir. Ebeveyn paniğe kapılmamalı çocuğun sorduğu sorulara doğru cevaplar vermelidir. Cevaplar ayrıntılı, uzun, çocuğun kavrayamayacağı kadar karışık olmamalıdır. Sadece çocuğun sorduğu kadar anlatılmalıdır. Çünkü çocuk her yaşta farklı sorular sorarak meraklarını giderecektir.

Cinsel eğitim gerçeğe uygun olmalıdır. Çocuğa biyolojik açıdan üreme, cinselliğin aile yaşamında ve toplumdaki önemi anlatılmalıdır. Cinselliğin kişiliğin bir parçası olduğu

vurgulanmalı, yaş ve gelişim düzeyine göre kürtaj, doğum kontrolü, gayri meşru çocuklar üzerinde durulmalıdır.

Ebeveynler, öğretmenler cinsel eğitim konusunda yeterli, doğru ve çocukların gelişimlerine uygun bilgiye sahip olmalı ve bu konuda çocuklarına yardım etmeli, yol göstermelidir.

5.CİNSEL GELİŞİMİN DİĞER GELİŞİM ALANLARIYLA İLİŞKİSİ

Cinsellik, yaşamımızın ve kişiliğimizin çok önemli bir parçasıdır. Tüm bireylerin cinsel konularda bilgilendirilmeye ihtiyaçları olduğu ve yaşları, toplum içindeki konumları, ahlaki değerleri ve bireysel özellikleri değişse de cinselliği yaşamaya hakları olduğu unutulmamalıdır.

Cinsel gelişim bireyin gelişiminin önemli bir yönüdür. Cinsel gelişimini sağlıklı yürütemeyen bireyin davranışlarında da birtakım bozukluklar görülür. Sağlıklı cinsel gelişim kişinin mutluluğunun ve başarısının temel nedenidir. Yaşamı boyunca bireyin karşılaştığı cinsel engellemeler ve sorunlar çevreye uyumunda olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle bireyin duygusal gelişiminin en önemli kaynağı cinsel gelişiminde ve işlevlerinde karşılaştığı sorunlardır.

Psikolojik açıdan cinsellik oldukça karmaşık bir olaydır. Cinsel yaşamda sıcak, sevecen ve anlayışlı olabilmek veya olamamak bireyin beden yapısından çok kişilik yapısına bağlıdır. Sevgi ve aşkın oluşmasında cinsel gelişim büyük rol oynar. Bunlara engel olunması kişide öfke ve diğer heyecanların doğmasına yol açar. İnsanın fizyolojik, psikolojik ve toplumsal yaşamında önemli bir yeri olan cinsellik insanların aile kurumunun oluşmasını da yönlendirmiştir.

KAYNAKÇA

- Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. ve Çimen, S. (2000). Çocuk Gelişimi 2. İstanbul: Turan Ofset.
- Artan, İ. (2003). Engelli Çocuk ve Gençlerin Cinsel Eğitimi, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi 4(39). Milli Eğitim Yayınları.
- Bacanlı, H. (2000). Gelişim ve Öğrenme. Ankara: Nobel Yayınları.
- Çakmaklı, K. (1991). Aileler İçin Sosyal Hizmet. İstanbul: T.C.Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Tuğrul, A. B. (1994). Cinsel Gelişim Kuramları ve Cinsel Eğitim. Okulöncesi Eğitimciler İçin El Kitabı. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Ülgen, G. ve Fidan, E. (1992). Çocuk Gelişimi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Yavuzer, H. (1993). Çocuk Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yörükoğlu, A. (1986). Çocuk Ruh Sağlığı. Ankara: Doğu Matbaası.

ÇOCUK GELİŞİMİ-II HAFTALIK DERS İÇERİĞİ		
HAFTA	KONU	TARİH
1	Dersin Genel Tanıtımı ve Giriş	28.02.2024
2	Sosyal Gelişim	06.03.2024
3	Sosyal Gelişim	13.03.2024
4	Sosyal Gelişim	20.03.2024
5	Sosyal Gelişim	27.03.2024
6	Duygusal Gelişim	03.04.2024
7	BAYRAM TATİLİ	10.04.2024
8	Duygusal Gelişim	17.04.2024
9	Duygusal Gelişim	24.04.2024
10	ARA SINAV (VİZE)	01.05.2024
11	Ara Sınav Değerlendirmesi	08.05.2024
12	Ahlaki Gelişim	15.05.2024
13	Ahlaki Gelişim	22.05.2024
14	Kişilik Gelişimi	29.05.2024
15	Kişilik Gelişimi	05.06.2024
16	Cinsel Gelişim	12.06.2024